
ЮРИДИЧНА НАУКА
JURIDICAL SCIENCE

НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ
№ 6(72)/2017

ЗМІСТ

ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

Десятник В.О. Проблема наукового методу 4

МІЖНАРОДНЕ ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО

Лулець Л.В. Аналіз законодавства ЄС у сфері відносин
щодо утримання дітей 12

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

Олейнічук О.М. Аналіз законодавства України
щодо розкриття ознак окремих складів злочинів
бланкетної норми, передбаченої статтею 175 КК України 21

Олійник В.П. Суб'єкт злочину забруднення моря. 42

Шнирко О.С. Суб'єкт злочину завідомо незаконні затримання,
привід, домашній арешт або тримання під вартою 64

КРИМІНОЛОГІЯ

Бусол О.Ю. Теорія розбитих вікон як новий шлях
до профілактики злочинності патрульною поліцією 88

Погарченко Т.В. Загальна характеристика факторів,
що детермінують злочини у сфері господарської діяльності 97

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

Кубрак П.М. Попереднє слідство України
за Судово-правовою реформою 1864 р. 105

ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА

JURIDICAL SCIENCE

НАУЧНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
№ 6(72)/2017

СОДЕРЖАНИЕ

ФИЛОСОФИЯ ПРАВА

Десятник В.А. Проблема научного метода. 4

МЕЖДУНАРОДНОЕ ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО

Лупец Л.В. Анализ законодательства ЕС в сфере отношений по содержанию детей 12

УГОЛОВНОЕ ПРАВО

Олейничук А.Н. Анализ законодательства Украины относительно раскрытия признаков отдельных составов преступлений бланкетной нормы, предусмотренной статьей 175 УК Украины. 24

Олейник В.П. Субъект преступления загрязнения моря. 42

Шнипко А.С. Субъект преступления заведомо незаконные задержания, привод, домашний арест или содержание под стражей. 64

КРИМИНОЛОГИЯ

Бусол А.Ю. Теория разбитых окон как новый путь профилактики преступности патрульной полицией 88

Погарченко Т.В. Общая характеристика факторов, которые детерминируют преступления в сфере хозяйственной деятельности. 97

УГОЛОВНОЕ ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО

Кубрак П.Н. Предварительное следствие Украины по Судебно-правовой реформе 1864 г. 105

JURIDICAL SCIENCE

SCIENTIFIC JURIDICAL JOURNAL

№ 6(72)/2017

CONTENTS

PHILOSOPHY OF LAW

Desiatnyk V. The Problem of the Scientific Method 4

INTERNATIONAL CIVIL LAW

Lypets L. Analyze of the EU Acquis in the Sphere
of Child Maintenance Relations 12

CRIMINAL LAW

Oleinichuk O. Analysis of the Legislation of Ukraine
concerning Disclosure of the Constituent Elements
of the Certain Crimes under the Blanket Rule
of Article 175 of the Criminal Code of Ukraine 24

Olinyk V. Subject of a Crime of Marine Pollution 42

Shnytko. O. Subject of a Crime of Knowingly Unlawful Detention,
Forced Bringing, House Arrest, or Holding in Custody 64

CRIMINOLOGY

Busol O. Theory of Broken Windows as a New Way
of Crime Prevention for the Patrol Police 88

Poharchenko T. General Description of Factors that
Determine Crimes in the Field of Commercial Activity 97

CRIMINAL PROCEDURE LAW

Kubrak P. Preliminary Investigation in Ukraine under Judicial
and Legal Reform of 1864 105

УДК 340.12

V. Desiatnyk

THE PROBLEM OF THE SCIENTIFIC METHOD

В.О. Десятник

*кандидат юридичних наук, доцент, професор
кафедри галузевих правових наук, адвокат,
Київський університет права
Національної академії наук України
м. Київ*

ПРОБЛЕМА НАУКОВОГО МЕТОДУ

*«Метод науки — це метод сміливих, зухвалих
припущень та винахідливих і рішучих спроб їх спростувати».*
К.Р. Поппер

Постановка проблеми. Пробно висунута автором цієї статті логіко-методологічна концепція філософії науки критично-правове мислення¹ ґрунтується на одному з впливових напрямів західної філософії науки «критичний розум». Ця філософія науки методом науки запропонувала та детально розробила діалектичний науковий метод проб та усунення помилок, припущень і спростувань, тобто науковий метод сміливих, зухвалих припущень та винахідливих і рішучих спроб їх спростувати.

Діалектичний науковий метод проб та усунення помилок, який не допускає суперечностей, є більш гнучким і більш широким, ніж гегелівський діалектичний метод, його діалектична логіка, яка не тільки допускає суперечності, а й уважає їх плідними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українська філософія юридичної науки гегелівський діалектичний метод, його діалектичну логіку вважає можливими, а суперечності розглядає як діалектичну єдність.

¹ Засновником філософії науки «критичний розум» є Карл Раймонд Поппер (1902–1994), австро-англійський філософ, один із найвидатніших філософів ХХ ст., логік, методолог, автор всесвітньовідомих праць: «Відкрите суспільство та його вороги», «Злиденність історизму», «Логіка наукового дослідження», «Припущення та спростування», «Об'єктивне знання» та численних інших фундаментальних досліджень із логіки й методології науки — В.Д.

М.В. Костицький стверджує, що найбільший розвиток діалектика отримала у філософській системі Гегеля, за яким діалектика розуміється як метод віднайдення та розв'язання суперечностей, які містяться в поняттях. Цим творчим доробком Гегеля, — пояснює академік, ми користуємося й сьогодні [1, с. 5].

А.А. Козловський визнає методом розкриття сутності права гегелівську логіку, яка згідно з оцінкою методологічного вчення філософії науки «критичний розум» є «не просто застарілою, але й такою, що представляє собою типовий зразок донаукового й навіть дологічного мислення» [2, с. 235–238, с. 271].

П. М. Рабінович, кваліфікуючи «природне» й «легістське» праворозуміння як діалектичну єдність протилежностей, вважає неминучим співіснування суперечностей між природно-правовим і позитивно-правовим розумінням права [3, с. 65–70].

Метою дослідження є спроба розуміння, пояснення позицій методології «критичний розум» щодо діалектичного наукового методу проб та усунення помилок, припущень і спростувань. Ці позиції разом із антиіндуктивізмом, критерієм науковості теорій, гіпотетичністю наукового знання його об'єктивністю та зростанням тощо² є засадами методології «критичний розум», а отже, й пробно висунутої мною концепції критично-правове мислення.

Основні результати дослідження.

1. Метод науки: стислий опис. К. Поппер розпочинає стислий опис методу проб і помилок у знаменитій статті «Що є діалектика?» вказівкою на загальну тенденцію до випробування, яка вбачається не тільки в усій сфері людського мислення й діяльності, а й в більш широкій сфері — у величезній різноманітності форм й явищ, створених життям на нашій планеті. Тому, міркує К. Поппер, якщо ми хочемо роз'яснити, чому людське мислення прагне випробувати всі мислимі вирішення усіх проблем, з якими б воно не зіштовхувалось, то можемо послатися на одну найвищою мірою загальну закономірність, метод, за допомогою якого намагаються вирішити усі проблеми, зазвичай один й той же, — це метод проб і помилок. Метод, який сприяє розвитку людського мислення, й особливо філософії (*тобто гегелівський діалектичний метод — В.Д.*), К. Поппер характеризує як окремий випадок методу проб і помилок. Люди найчастіше реагують на проблему двояко: вони або висувають теорію й зберігають вірність їй якомога довше, або борються проти такої теорії, якщо зрозуміли її слабкість. Ця боротьба ідеологічних установок, яка, безсумнівно, може бути роз'яснена в термінах методу проб і помилок, характерна для всього, що можна назвати розвитком людського мислення. Така боротьба відсутня, як правило, в тих випадках, коли певну теорію, незважаючи ні на що, догматично відстоюють протягом довгого часу. Якщо метод проб і помилок розвивається все свідомо, то він починає набувати характерних рис наукового методу. Цей метод К. Поппер описує таким чином: зіткнувшись з певною проблемою, вчений пропонує як гіпотезу певне рішення — теорію. Якщо ця теорія й визнається наукою, то лише умовно; й найхарактерніша ознака наукового методу полягає саме в тому, що вчені не пошкоднують сил для критики та пере-

² Див. докладніше мою статтю «Проблема діалектичної логіки», опубліковану в журналі «Юридична наука» — 2016. — № 3(57).

вірки обговорюваної теорії. Критика й перевірка йдуть поруч: теорія піддається критиці з різних сторін, і критика лає змогу виявити ті моменти теорії, які є найбільш уразливими. Перевірка ж теорії досягається за допомогою як можна більш суворого випробування цих уразливих місць. Теорії висуваються як гіпотези й ретельно перевіряються. Якщо результат перевірки свідчить про помилковість теорії, то теорія видаляється, усувається; метод спроб і помилок є, по суті, метод видалення. Його успіх залежить головним чином від виконання трьох умов, а саме: запропоновані теорії повинні бути досить численні (й оригінальні); вони повинні бути досить різноманітні; здійснювані перевірки повинні бути досить суворі. Таким чином, пише К.Поппер, ми зможемо, якщо нам пощастить, гарантувати виживання найбільш прийнятної теорії з допомогою видалення менш прийнятних. Він пояснює, що якщо цей опис розвитку людського мислення взагалі й наукового мислення зокрема визнати коректним, то він допоможе нам зрозуміти, що мається на увазі, коли говорять, що розвиток мислення відбувається «діалектично» [4, с. 1–2].

Дотримуючись своєї концепції єдності методу природничих і гуманітарних наук, К.Поппер також стисло описав науковий метод проб та усунення помилок у шостій тезі класичної статті «Логіка соціальних наук» [5, с. 89–90].

2. Метод науки: детальний опис. Методологія «критичний розум» виходить з того, що теоретика головним чином цікавить істина й особливо знаходження справжніх теорій. При цьому, коли теоретик остаточно зрозуміє, що істинність тієї чи іншої наукової теорії неможливо обґрунтувати емпірично, тобто за допомогою перевірочних висловлювань, й що, отже, перед нами в кращому випадку стоїть проблема пробної переваги одних припущень перед іншими, тоді він може з точки зору шукача істинних теорій замислитися над такими питаннями: Які принципи переваги слід прийняти? Чи можуть деякі теорії бути «кращими» за інші? Ці питання призводять К. Поппера до таких міркувань: (1) Зрозуміло, що питання про перевагу виникає головним чином й може бути навіть винятково щодо конкуруючих теорій, тобто теорій, які пропонуються для вирішення одних і тих же проблем. (2) Якщо теоретика цікавить істинність, його повинна також цікавити й хибність, тому що з'ясувати хибність деякого твердження — те ж саме, що з'ясувати істинність його заперечення. Таким чином, спростування теорії завжди представляє теоретичний інтерес. Разом з тим заперечення пояснювальної теорії не є, у свою чергу, пояснювальною теорією (і, як правило, не має «емпіричного характеру», як ті перевірочні висловлювання, з яких воно виводиться.) Хоча воно й цікаве, все ж не задовольняє прагнення теоретика відшукати істинну пояснювальну теорію. (3) Якщо теоретик, продовжуючи свої дослідження в цікавій для нього галузі, виявляє слабке місце даної теорії, він не тільки отримує теоретично цікаву інформацію, але й порушує важливу нову проблему для будь-якої нової пояснювальної теорії. Будь-яка нова теорія, окрім успіху, там, де була успішною попередня теорія, повинна буде домогтися успіху й там, де її попередниця зазнала невдачі, тобто там, де вона була спростована. Якщо новій теорії вдасться досягти й того, й іншого, вона буде, принаймні, успішнішою й, отже, «кращою», ніж попередня. (4) Більш того, якщо припустити, що до моменту часу т

ця нова теорія не буде спростована при новому випробуванні, то вона, принаймні в момент часу t , буде «кращою», ніж спростовані теорії. Адже вона не тільки буде пояснювати все те, що пояснювала попередня теорія, і ще дещо, вона ще й повинна буде розглядатися як можливо справжня, оскільки до моменту часу t ще не доведено, що вона помилкова. (5) І все ж для теоретика така нова теорія буде цінна не тільки через її успіх і через те, що вона, можливо, істинна, а ще й через те, що вона, можливо, помилкова: вона цікава як об'єкт для подальших випробувань, тобто нових спроб спростування, які в разі успіху не тільки встановлять нове заперечення теорії, а й поставлять нову теоретичну проблему для наступної теорії. Пункти (1)–(5) К. Поппер підсумовує так: теоретика з різних причин цікавлять неспростовані теорії, особливо тому, що деякі з них, можливо, істинні. Він віддасть перевагу неспростованій теорії перед спростованою за умови, що вона пояснює успіхи й невдачі спростованої теорії. (6) Нова теорія, як і всі неспростовані теорії, може виявитися помилковою. Тому теоретик щосили намагається виявити помилкові теорії серед безлічі неспростованих конкурентів; він намагається «підловити» їх. Інакше кажучи, він прагне щодо кожної даної неспростованої теорії придумати випадки або ситуації, при яких, якщо вона помилкова, її хибність могла б проявитися. Таким чином, він буде намагатися спланувати суворі випробування й вирішальні перевірені ситуації. (7) За допомогою цього методу видалення можна наштовхнутися й на справжню теорію. Однак цей метод у жодному разі не може встановити її істинність, навіть якщо вона істинна, тому що кількість теорій, які, можливо, істинні, залишається нескінченною в будь-який момент часу й після будь-якої кількості вирішальних випробувань. Зрозуміло, кількість реально висунутих теорій кінцеве й цілком може вийти так, що ми спростуємо їх всі й більше жодної не зможемо придумати. Разом з тим серед реально висунутих теорій може виявитися більше однієї теорії, неспростованої до моменту часу t , так що ми не будемо знати, якій із них віддати перевагу. Але при цьому, якщо до моменту часу t залишається безліч таких конкуруючих теорій, теоретик спробує з'ясувати, як можна спланувати для них вирішальні експерименти, тобто експерименти, які могли б спростувати й так видалити деякі з конкуруючих теорій. (8) Результатом описаної процедури може виявитися певна кількість теорій, «конкуруючих» між собою в тому сенсі, що вони пропонують рішення хоча б деяких загальних для них проблем, хоча кожна з них дає, окрім того, рішення певних проблем, яких не дають інші теорії. Адже хоча ми вимагаємо, щоб нова теорія давала вирішення й проблем, вирішених її попередницею, й проблем, які попередній теорії не вдалося вирішити, зрозуміло, завжди може статися, що будуть запропоновані дві або більше нові конкуруючі теорії, кожна з яких задовольняє цим вимогам й до того ж пропонує вирішення якихось проблем, яких не вирішують інші. (9) У будь-який момент часу t теоретика особливо цікавить пошук найоптимальніших, що піддається перевірці з конкуруючих теорій, щоб піддати її новим випробуванням. Вона в той же час буде відрізнятися й найбільшим інформаційним змістом, й найбільшою пояснювальною здатністю. Ця теорія буде більше за інші заслуговувати на перевірку новими випробуваннями, тобто це буде «краща» з конкуруючих

теорій на момент часу t . Якщо вона витримає випробування, то вона буде ще й найкраще випробуваною теорією із розглянутих до цього моменту, враховуючи всіх її попередниць [6, с. 13–15].

Описаний метод К.Поппер назвав критичним методом. Це метод проб та усунення помилок, який полягає в тому, щоб висувати теорії й піддавати їх найсуворішим випробуванням, які ми тільки зможемо винайти. Якщо через якісь обмежувальні припущення тільки кінцеве число конкуруючих теорій вважається можливими, цей метод може призвести нас до визначення єдиної істинної теорії шляхом видалення всіх її конкурентів. У звичайних випадках, тобто у всіх випадках, коли число можливих теорій нескінчене, цей метод не може допомогти визначити напевно, яка з теорій істинна, як не може цього й жодний інший метод. Він залишається застосовним, хоча й не дає остаточного вирішення [6, с. 16].

Таким чином, пояснює К.Поппер, перед чистим теоретиком відкривається кілька шляхів, і він обере якийсь метод, наприклад, метод проб та усунення помилок тільки в тому випадку, якщо його цікавість виявиться більше, ніж його розчарування з приводу неминучої невпевненості й неповноти всіх наших проб. Однак з ним, як з людиною практичної дії, все зовсім інакше. Людині практичної дії завжди доводиться вибирати між кількома більш-менш визначеними альтернативами. К. Поппер ставить два питання: (1) На яку теорію слід покладатися у своїх практичних діях, виходячи із раціональних міркувань? (2) Якій теорії слід віддати перевагу для практичних дій, виходячи з раціональних міркувань? Його відповідь на перше запитання: виходячи з раціональних міркувань, не слід «покладатися» на жодну теорію, тому що для жодної теорії не доведена й не може бути доведена її істинність. Його відповідь на друге запитання: для практичних дій слід віддати перевагу найкраще перевіреній теорії. Іншими словами, радить він, не існує «абсолютної надійності», але оскільки вибирати все ж доводиться, буде «раціонально» вибрати найкраще перевірену теорію. Така поведінка «раціональна» в найбільш очевидному з відомих йому значень цього слова: найкраще перевірена теорія — та, яка в світлі нашого критичного обговорення поки що видається найкращою, а він не знає нічого більш «раціонального», ніж добре організоване критичне обговорення.

Звісно, вибравши за основу для дій найкраще перевірену теорію, ми в якомусь сенсі «покладаємося» на неї. Тому можна навіть сказати, що це буде «найнадійніша» в деякому сенсі цього слова з наявних теорій. Це не означає, що вона «найнадійніша». Принаймні вона «не найнадійніша» в тому сенсі, що нам слід завжди, навіть у практичних діях, передбачити можливість того, що наші очікування не виправдаються [6, с. 21–22].

3. Метод, науковий метод, ідея істини та науковий результат. Метод проб і помилок не можна, звісно, просто ототожнювати з науковим і критичним підходом — з методом припущень і спростувань. Метод проб і помилок застосовується не тільки Ейнштейном, але — більш догматично — навіть амебою. Відмінність полягає не стільки в спробах, скільки в критичному й конструктивному відношенні до помилок, які вчений навмисно й сумлінно прагне виявити для того, щоб спростувати свої теорії з допомогою знайдених аргу-

ментів, включаючи звернення до найбільш суворих експериментальних перевірок, які дають можливість йому здійснити його теорії, та його власна винахідливість [7, с. 52].

Не слід приписувати нашим теоріям істинність або ймовірність, — застерігає К. Поппер. Використання таких стандартів, як істина й наближення до істини, відіграє свою роль тільки в рамках критики. Можна відкинути теорію як невірну, й можна відкинути теорію як таку, що менше наближається до істини, ніж якісь з попередніх або конкуруючих з нею теорій. Ми можемо пояснити метод науки, а також значну частину історії науки як раціональну процедуру наближення до істини [8, с. 261].

К. Поппер наголошує на двох важливих тезах: (1) Якщо хтось думає, що науковий метод завжди веде до успіху в науці, він дуже помиляється. Не існує царської дороги до успіху. (2) Науковий результат неможливо підтвердити. Його можна тільки критикувати й перевіряти. Й найбільше, що можна буде сказати на його користь, — в результаті всіх перевірок й критики він є цікавішим, більш потужним, більш багатообіцяючим й більш наближеним до істини, ніж його суперники. Як тільки якась теорія починає здаватися вам єдиною можливою, радить К. Поппер, прийміть це за сигнал про те, що ви не розібралися ані в теорії, ані в проблемі, яку вона покликана вирішити [8, с. 262].

Натомість наша філософія юридичної науки, дотримуючись традиційних поглядів, вважає отримання «конкретного теоретичного чи практичного результату» головною метою методології [9, с. 6], кінцевим результатом методології є досягнення істинного знання [10, с. 23], необхідність встановлення єдиної істини пропонує вважати загальнометодологічним постулатом [11, с. 212].

Р. Циппеліус, знаний в Європі фахівець з філософії права, назвавши метод проб та усунення помилок методом випробувального мислення, вважає, що на сьогодні він є найуспішнішим методом розумової орієнтації у світі, який застосовується не лише щодо предметів природознавства, але й у розгляді проблем права [12, с. 7].

Висновок. У рамках логіко-методологічної концепції критично-правове мислення, яка висунута автором цієї статті, описаний науковий метод проб та усунення помилок, припущень і спростувань може бути застосованим для вирішення не лише теоретичних, а й практичних правничих проблем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Костицький М.В.* Деякі питання методології юридичної науки / М.В. Костицький // Науковий вісник НАВС. — 2013. — № 1. — С. 3—11.
2. *Козловський А.А.* Право як пізнання: Вступ до гносеології права / А.А. Козловський. — Чернівці : Рута, 1999. — 295 с.
3. *Рабінович П.* Праворозуміння «природне» та «легістське»: неминучість співіснування / П. Рабінович // Право України. — 2009. — № 3. — С. 65—70.
4. *Popper K.* What is dialectic? [Electronic resource]. — Access mode : http://www.vordenker.de/ggphilosophy/popper_what-is-dialectic.pdf.
5. *Popper K.* The logic of the social sciences. [Electronic resource]. — Access mode : www.autodidactproject.org/other/positivismusstreit/popper_logic_social_sci.pdf.

6. *Popper K.* My Solution of the Problem of Induction [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.kcvvs.ca/martin/phil334/papers/popper.pdf>.
7. *Popper K.R.* Conjectures And Refutations. – London, 2002. – 572 p.
8. *Popper K.* Evolution and the Tree of Knowledge // Popper K.R. Objective Knowledge. An Evolutionary Approach. – Oxford : Clarendon Press, 1979. – P. 248–271.
9. *Костицький М.В.* Логіка як методологія наукового пізнання (зокрема в правознавстві) / М.В. Костицький // Філософські та методологічні проблеми права. – 2014. – № 1. – С. 3–13.
10. *Козюбра М.* Методологія правознавства і методологія права: співвідношення понять та їх особливості / М. Козюбра // Право України. – 2014. № 1. – С. 22–23.
11. Висновки та рекомендації з актуальної теми // Право України. – 2014. – № 1. – С. 212–213.
12. *Циппеліус Р.* Філософія права / Р. Циппеліус : Підручник. Пер. з нім. – К. Тандем, 2000. – 300 с.

REFERENCES

1. *Kostytskyi M.V.* Deiaki pytannia metodolohii yurydychnoi nauky / M.V. Kostytskyi // Naukovyi visnyk NAVS. – 2013. – № 1. – С. 3–11.
2. *Kozlovskiy A.A.* Pravo yak piznannia: Vstup do hnoseolohii prava / A.A. Kozlovskiy. – Chernivtsi : Ruta, 1999. – 295 s.
3. *Rabinovych P.* Pravorozuminnia «pryroдне» ta «lehistske»: nemynuchist spivisnuvannia / P. Rabinovych // Pravo Ukrainy. – 2009. – № 3. – С. 65–70.
4. *Popper K.* What is dialectic? [Electronic resource]. – Access mode : http://www.vordenker.de/ggphilosophy/popper_what-is-dialectic.pdf.
5. *Popper K.* The logic of the social sciences. [Electronic resource]. – Access mode : www.autodidactproject.org/other/positivismusstreit/popper_logic_social_sci.pdf
6. *Popper K.* My Solution of the Problem of Induction [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.kcvvs.ca/martin/phil334/papers/popper.pdf>
7. *Popper K.R.* Conjectures And Refutations. – London, 2002. – 572 p.
8. *Popper K.* Evolution and the Tree of Knowledge // Popper K.R. Objective Knowledge. An Evolutionary Approach. – Oxford : Clarendon Press, 1979. – P. 248–271.
9. *Kostytskyi M.V.* Lohika yak metodolohiia naukovoho piznannia (zokrema v pravoznavstvi) // M.V. Kostytskyi // Filosofska ta metodolohichni problemy prava. – 2014. – № 1. – С. 3–13.
10. *Koziubra M.* Metodolohiia pravoznavstva i metodolohiia prava: spivvidnoshennia poniat ta yikh osoblyvosti / M. Koziubra // Pravo Ukrainy. – 2014. – № 1. – С. 22–23.
11. Vysnovky ta rekomendatsii z aktualnoi temy. Pravo Ukrainy. – 2014. – № 1. – С. 212–213.
12. *Tsyppelius R.* Filosofiia prava / R. Tsyppelius : Pidruchnyk. Per. z nim. K. Tandem, 2000. – 300 s.

Десятник В.О. Проблема наукового методу

Стаття містить аргументовану критику філософією науки «критичний розум» гегелівського діалектичного методу та детальний опис наукового методу проб та усунення помилок, припущень і спростувань.

Ключові слова: *метод, науковий метод, теорія проб та усунення помилок, метод припущень і спростувань, ідея істини, науковий результат.*

Десятник В.А. Проблема научного метода

Статья содержит аргументированную критику философией науки «критический разум» гегелевского диалектического метода и детальное описание научного метода проб и устранения ошибок, предположений и опровержений.

Ключевые слова: метод, научный метод, теория проб и устранения ошибок, метод предположений и опровержений, идея истины, научный результат.

Desiatnyk V. The Problem of the Scientific Method

This article contains a reasoned critique of the philosophy of science “critical reason” of Hegel’s dialectical method and detailed scientific method of trial and error elimination, assumptions and denials.

Keywords: Method; Scientific Method; Theory of Trial and Error Elimination; Method of Assumptions and Denials; Idea of Truth; Scientific Results

Стаття надійшла до редакції 03.04.2017.

**МІЖНАРОДНЕ ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО
МЕЖДУНАРОДНОЕ ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО
INTERNATIONAL CIVIL LAW**

УДК 347.463

Л.В. Лупець

**АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА ЄС У СФЕРІ ВІДНОСИН
ЩОДО УТРИМАННЯ ДІТЕЙ**

Lyudmyla Lypets

*PhD (Law), Assistant Professor
of the Department of Economic
and Transport Law of the Institute of Administration,
Technologies, and Law of
Kyiv State Maritime Academy after
Hetman Petro Konashevich-Sahaydachniy
Kyiv (Ukraine)*

**ANALYZE OF THE EU ACQUIS IN THE SPHERE OF
CHILD MAINTENANCE RELATIONS**

Statement of the problem. The institute of maintenance which has singular social importance is one of the most detailed legal institutions of family law, including the Ukrainian one. The most important task of every social law-governed state is to develop the effective life support system for its population. Despite the increase in average and real incomes of the people, they are still too low in Ukraine. Families with many children and single-parent families where children are actually deprived of the care of their parents are in the most crisis status. Therefore, the topical problems that should be solved at legislative level are: fixing the proper alimony rate and its increase; prior application of the favorable law for weak party of the maintenance relations in the international private law; overcoming many difficulties during enforcement of the court decision on collection of the alimony in Ukraine and foreign countries.

Analysis of researches and publications. Present scientific works mainly contribute to the understanding of the essence of the children's right to be maintained by their parents. It should be mentioned that in 50–70-ies of the XX century there was a peak of researches on these problems by the national and Soviet scientists devoted to studying the actual at that time legislation. The period of formation of the institution of the maintenance of parents and children, especially an adoption of the first acts of codification of family legislation of Ukraine, is

unreasonable deprived of the attention of scientists. Scientific works of recent years researched the problems of implementation and improvement of the Ukrainian legislation, and comparative analysis of the law of foreign countries is not systematic, and international legal problems of the maintenance are not represented there in general.

L.I. Patseva researched obligations for the maintenance of minors (1972) [1, p. 3]. L.V. Afanasyeva researched mutual alimentary obligations of parents and children exceptionally in the context of the Ukrainian legislation (2006) [2, p. 39]. O.G. Drizhchana researched conflict issues on the children maintenance of (1972), and O.E. Burlai researched some problems of unification of norms on the maintenance in the light of legal relations between spouses in the international private law (2007). The related problems were researched by such well-known experts in the international private law as: V.Ya. Kalakura (1993), V.I. Kysil (1980), Yu. Chernyak (2006). G.K. Matvyeyev and A.S. Dovgert also made an important contribution to the development of the international private law doctrine. The foreign researchers are the following: Frances Rada, Patrick C. Marshal, Suzanne E. Miller, Robert S. Merlin, William Duncan, Diane Galarneau, etc. but their works were devoted to the analysis of legislation of the foreign countries and did not have comparative aspects with the Ukrainian legislation.

Thus, at present, there is no comprehensive analysis of the paternal obligation to maintain the children under the EU legislation that could be implemented to the Ukrainian legislation.

The purpose of the work. The purpose is to make a comprehensive analysis of the paternal obligation to maintain the children and its role in science and practice of the international private law, making proposals on improvement of the effective legislation of Ukraine in the children maintenance field based on the experience of the EU countries.

General Principles of Regulation of the Children Maintenance under Legislation of the EU Countries. The Convention on the Rights of the Child (1989) declared the following: "States Parties shall take all appropriate measures to secure the recovery of maintenance for the child from the parents..." (Article 27), thus emphasizing the role of state authorities in ensuring the children maintenance. The state role in the issues of maintaining the parents who do not receive alimony for the child varies a lot in different countries, and in Ukraine, it has a number of problems, so it should be useful for the Ukrainian legal system to consider and take into account the relevant experience of the foreign countries.

By general rule, the amount of costs for the child maintenance is determined by the both parents, court and (or) the competent administrative agencies. At the first stage, the competent authorities sanction the parents to agree on the amount of costs for the child maintenance (and maybe alimony) and intervene at the stage when parents disagree. For example, in Belgium, France and Sweden all contracts on the maintenance must be registered in the court. Courts play the main role in the calculation and granting of the alimony in Austria, France, Germany, and Sweden, while in Denmark, Norway and Great Britain such obligation was laid on the state agencies on the child maintenance.

The rules for determining the alimentary obligations of parents vary considerably, some systems have strict rules, others — unofficial recommendations and instructions. The Member States of the Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) with a system of agencies use strict mathematical formulas to calculate the alimony for the child. In general, the appropriate maintenance rate depends on the following factors: the financial status of a creditor and debtor, presence of obligation to maintain other children or another spouses (former spouses), guardianship arrangements (division of the time to contact with child and perform the care duties), needs and interests of the child.

Often the child maintenance obligation terminates when such child reaches majority. This period can be extended until the dependent completes the full-time study (Ireland, Poland, and Great Britain) or until he/she discontinues being financially dependent on his/her parents (Czech Republic).

The EU acquies on the Paternal Responsibility. In the most countries, the procedure of determination of the formal arrangement on the maintenance of children born out of wedlock and children of the divorced parents is the same. Thus, under the *Law on the Paternal Responsibility (1995)* the concept of joint paternal authority was introduced to the Belgian legislation, under which the child maintenance is made jointly by the both parents within their financial capabilities in spite of such parents are married or not, living together or separately.

The United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland in the *Child Support Act (1995)* defined the obligatory conditions to perform the maintenance, in particular: 1) parents are responsible for maintenance of their children in any circumstances; 2) if the father (mother) has more than one child, he/she is obliged to maintain all children equally and without prejudice to the principle of equality of such maintenance [3].

The Italian legislation imposes on parents the obligation to maintain and educate their succession taking into consideration the abilities, talents, and constitutional bias of the children. The court practice of Italy indicates that “moral and emotional” damages incurred by the child in the result of the maintenance miserableness could be additionally collected from the unfair father. Also, parents are obliged to maintain the children who reached majority but have not received the proper economic independence for reasons beyond their control [4, p. 227–229].

In Poland, the parents are obliged to maintain their children and give them money for upbringing if it is necessary. The amount of the alimony payments depends on the reasonable needs of the child, as well as the debtor's opportunity to earn money and his/her property status.

The Serbian law on marriage and family determines the alimony amount for each child as a percentage of the parents' earnings and it cannot be less than 7% and more than 22% of the average parents' earnings (Article 1 of the Changes and Amendments to the Law on Marriage and Family Relations dated May 5th, 2001). Taking into consideration parents' financial resources, they should maintain their children until they reach 26 years old if such children continue to study under the valid reasons [4, p. 233].

In Czech Republic the legislator requires both parents to maintain their own children “until they will be able to maintain themselves” without any reference to

the concrete age. During calculation of the maintenance amount there take into account which parent and to what extent personally takes care of the child, and if the parents live together there take into account the degree of participation in housekeeping. The debtor is obliged to prove the court in documentary form a size of his/her income if it is unsteady. Otherwise, while setting the alimony amount the court will proceed from the fact that the debtor's average income is a 15-fold amount of the minimum subsistence level recognized as sufficient to pay the alimony and satisfy the debtor's personal needs [4, p. 240].

The Comparative Aspects of the Legislation of Some EU Countries.

Taking into consideration the existing division of countries by their belonging to the systems of continental or common law, there is corresponding peculiarity and differences in regulation of performance of the paternal obligation to maintain their children. Let us consider procedure of the children maintenance by the parents under the legislation of such countries as Germany, France, and Greece.

In Germany according to Article 1602 of the *German Civil Code* (hereinafter – BGB) children under 21 years old who are not married and unable to support themselves independently have the right to be maintained by their parents [5, p. 407]. If the child does not receive any incomes and needs the maintenance, their parents should use all possible resources to maintain themselves and their children [6, p. 3]. At the same time, they are not obliged to maintain their child if their own situation became worse (Part 1, Article 1603 of BGB), but they have to prove this fact by themselves. The alimentary obligation continues to exist even after the death of the debtor and it is passed to his/her heirs (if they exist) (Article 1615 of BGB). The essence of the paternal obligation to maintain the children includes the cost of all needs, like food, clothing, accommodation, medical insurance and costs for spiritual music and professional development of the child. The main criterion is the amount of costs that parents should spend on their child under the condition that their marriage remains stable. The higher debtor's incomes cause bigger alimony amount for the child that is determined by so-called Düsseldorf table; herewith, the incomes of the parent with whom the child lives is not taken into account. As the purpose of the alimony is to meet vital needs of the child but not to enrich the lender, its rate should conform to the living standard in place of the creditor's and dependent's residence.

Comparing legislations of Germany and Ukraine, the German one determines that the alimony for children is calculated under procedure that takes into account the increasing needs of the child and the costs entailed with special features of the age. In Germany there are two types of the child maintenance: the first is calculated on the basis of the debtor's financial status and the child's way of life; the second is based on the state directives, and the amount increases every second year to adapt the alimony amount to the growing rate of the dependent's needs (Article 1615 of BGB). The law foresees the following systems of protection of the child's interests: contractual, judicial and administrative. The contractual system means that notary controls the abidance of the weak party interests and legality of the contract on the maintenance just on the stage of concluding such contract (Article 1934 of BGB) and its approval by the court (Article 1615 of the BGB). The judicial system ensures protection in the form of the court decision against the debtor which is

subject to immediate execution. The child (his/her representative) may solicit the court to sell a part of the debtor's property to hold the amount of the owed costs and percents for the delay in payment (Article 288, Article 291 of BGB). The court is also authorized to oblige the debtor to provide the detailed reports on all sources of his/her incomes, and the employer of the debtor – to make the direct deductions of the alimony amount from his/her salary (Articles 166–168, 835 of the Civil Procedural Code of Germany). Article 170 of the Criminal Code of Germany also determines responsibility for defaulting the alimony and classifies it as a crime. The administrative system, in its turn, offers children the maintenance in the form of payments or compensations for loss of the breadwinner (during military service).

The French Civil Code (hereinafter – CC of France) determines the additional paternal alimentary obligation for children born out of wedlock and adopted ones (Carbonnier, 1991:557). Unlike Germany, the paternal alimentary obligation is not a subject to succession and the debtor's heirs are not required to pay the alimony [6, p. 5]. The legislator expands this obligation by taking into account the cost per child under the exceptional circumstances. The determinant factor for the court is a level of income that the debtor should receive using all types of incomes that are at his/her disposal. It is important that any other debtor's alimentary obligation cannot be the grounds for termination or reduction of the alimony [6, p. 6]. The court is authorized to grant the amount of costs taking into consideration the child's needs or debtor's financial status, so the corresponding change can be made automatically by including the terms on indexation to the court decision. Currently, the law does not allow strict fixing of the percent of such alimony amount increase because of the indexation level unpredictability.

The French law provides similar ways of the child's right protection, as follows: 1) the right to receive costs from the state and public organizations authorized to search the debtor and to force him/her to pay the alimony under the appropriate court decision; 2) the payment of costs in favor of the child can be made by the *Tresor Public* following the appropriate prosecutor's instructions [6, p. 8], the tax service is also authorized to perform the debt recovery; 3) the debtor could be brought to the criminal responsibility for defaulting the alimony during 2 months (Article 357-2 of the CC of France).

In Greece the children maintenance is settled by the Articles 1485–1502 of the Civil Code of Greece (hereinafter – CC of Greece), provisions of which are very similar to the above-mentioned ones. Thus, children born in marriage and out of wedlock and the adopted ones have the right of maintenance (Article 1502 of the CC of Greece); the prerequisite is the lender's incapability to maintain himself independently (Article 1468 of the CC of Greece) and debtor's possibility to pay the alimony without any risk to become in unfavorable financial status (Article 1469 of the CC of Greece). The child maintenance includes “all necessary to maintain the dependent taking into consideration the real but not the desired nature of such needs” (Article 1493 of the CC of Greece).

Provisions of civil and civil procedural legislation of Greece define a number of specific restrictions, as follows: the maintenance cannot be the object of real welfare or mortgage (Article 1178, 1247 of the CC of Greece); a refusal from the

right of maintenance is considered as invalid (Article 1499 of the CC of Greece). It should be additionally mentioned that the crime of willful defaulting the alimony becomes graver if the “minor needed help in the result of corporal or another injure” (Article 308 of the Criminal Code of Greece).

State Maintenance System in Some EU Countries. Nowadays many countries have their own state maintenance system which regulates paternal legal obligation to maintain their children and operates at the same level as the judicial one. The maintenance is provided to the lender by so-called state maintenance grants when the judicial system is powerless. The main “consumers” of such grants are guardians and custodians of the children under 7 years old, and if father of the minor is permanently disabled – under 18 years old [7, p. 311]. In 1991 the German government extended the period of maintenance of the child (on account of the state) from 6 to 12 years old [8, p. 114]. For example, in Poland, the maintenance fund was established due to the penalties from debtors, subsidies from the budget and voluntary contributions from which the money payments are made in case of the failure alimony debt recovery [9].

It should be noted that introduction of various forms of state maintenance is very important under conditions of the global labor force migration and leaving millions of children for relative tutors [7, p. 311]. Some economically developed countries (for example, England and the Netherlands) improved the procedure of collecting the alimony from parents who do not live with their children, handing full authority “to collect” the payments to the governmental agency which is solely in charge with the alimony unlike the executive service.

The experience of the Great Britain in this respect may be useful as the state has a long history of the formation of the maintenance institution. The unexpected court decisions on the child maintenance, increasing pressure on taxpayers because of the failure of paternal obligations, steadily growing number of single-parent families at one time put the parents in a constant dependence on the state grants. So, in the *Child Support Act* (1991) the English government introduced radical changes. Firstly, the function of evaluation, review, collecting and ensuring the children maintenance was laid on the specialized institution – the Child Support Agency (hereinafter – Agency) instead of the court. Secondly, the courts were forbidden to enter the court decisions on collecting the alimony in cases where the amount was determined by the Agency. Thirdly, a single formula to calculate the alimony amount was defined. The next step was to pay more attention to the stage of execution of the court decision by introducing the child maintenance arbitrator system to settle disputes and special executive body that works separately from the Agency. Lately in 2011 the Agency was reorganized into the Child Maintenance and Enforcement Commission, and the maintenance system had the following changes: a) the Commission received more powers as taking the passports, collecting costs from the accounts under aegis of the financial organizations; b) parents with low income level received the right to larger share of the maintenance that belongs to them; c) parents who live with their child and receive state support (as unemployed) was entitled to conclude their own contracts on the maintenance; d) calculation the maintenance amount was simplified by using the available tax

information for the previous year; e) in order to find the defaulter parents the scheme of formal collections was implemented to cover expenses from the enforcement of the court decisions; d) the Commission influences on debtor's possibility to receive the credit or hypothecation in case of non-payment or debt of the alimony; f) there exists system of penalties to encourage the debtors to conclude the contracts on the maintenance [10, p. 485].

The Guarantee Fund of Costs for the Children Maintenance. Latvia demonstrates the positive experience. Since 2005 by the initiative of the Ministry of Children and Family Affairs the Guarantee Fund of Costs for the Children Maintenance (hereinafter – the Fund) started its work, it pays costs to one of the parents if another evade his/her obligation to maintain the child. The effectiveness of the structure is ensured by a number of factors: a) the Fund staff regularly check the work of bailiffs to find out the violations; b) as in other states the debtors are limited to obtain various services from the governmental agencies, including the credit ones; c) in case of illegal highly paid employment of the debtor the bodies of labor inspection, tax service and police are involved to collect the child alimony amount in debt. And if the state pays money for the child maintenance instead of his/her father or mother, such debt before the state has no period of limitation, however, it does not transfer from the debtor to his/her heirs [9, p. 215].

The example of Latvia and successful eight years experience of the Fund deserve special attention of the national legislators. Establishing the similar fund is possible, for example, under the aegis of the Office of Social Insurance of the Ministry of Social Policy of Ukraine. The costs of the alimony fund from which the payments are made can be formed due to the debts recovery, grants from the budget, voluntary contributions and other sources. The right to receive payments from the alimony fund will have children to whom the alimony is adjudged by the court but its collecting was impossible. The Office has to grant the amount of such payments which should be made during the year followed by the compulsory transfer. Payments from the Fund should be terminated when the child reaches majority and he/she does not continue to study.

Analyzing the legislation of the foreign countries we can conclude the following: the European states are similar in the matter of the regime of the child maintenance in connection with nature of obligation, its content, duration, performance, because all of them rely on the judicial system of definition, solving and execution of the court decisions on the child maintenance.

Conclusions. Based on the positive experience of some developed countries of the EU we suggest to determine in the Family Code of Ukraine the differentiation of the alimony amount to be collected as the fixed cash amount, as follows: from birth to 6 years old (preschool age), from 6 to 12 years old, 12 to 18 years old (by reaching majority).

We propose to include the provision on consideration of the debtor's income from the lease of real property to the *List of Types of Incomes Used during Granting the Alimony Amount* dated February 26th, 1993.

Solving the disputes on alimony the EU courts take into account the following: 1) the potential ability of the parties to have a high salary or total income

using all means at the disposal of the person; 2) the amount of time spent with a child that determines the maintenance rate. We offer to define in the Family Code of Ukraine a possibility to divide the care of parents by concluding a separate written contract on custody if the court constituted that time spent by the minor over a long period with each parent is essentially equivalent. This approach may be very useful for non-resident parents.

Taking into consideration the topicality of implementation of various forms of state support and following the example of such foreign countries as Latvia, and Poland we propose to establish the Guarantee Fund of Costs for the Children Maintenance in Ukraine. Cash payments of the Fund should be formed due to the debts recovery, grants from the budget, voluntary contributions and other sources.

It is more effective to implement the collection of the children alimony at the administrative level (like in Great Britain and Latvia), so we propose to create in Ukraine specialized institution empowered to calculate the alimony, search for the debtors, to collect the alimony and apply the appropriate influence on the debtors.

LIST OF REFERENCES

1. Пацева Л.И. Обязательства по содержанию несовершеннолетних детей (алиментные обязательства) : Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. — М., 1972. — С. 3.
2. [Patseva L.I. Obligations to Maintain the Minors (the Alimentary Obligations): Author's Abstract on Thesis ... PhD (Law). — М., 1972. — P. 3.] (in Russian)
3. Афанасьева Л.В. Афанасьева Л.В. Алиментные правоотношения в Украине : Монография / МВД Украины, Луган. гос. ун-т внутр. дел. — М. : РИО ЛГУВД, 2006. — 224с. — С. 39;
4. [Afanasyeva L.V. The Alimentary Legal Relations in Ukraine : Monograph / MIA of Ukraine, Lugansk State University of Internal Affairs. — М. : RIO LSUUA, 2006. — 224 p. — P. 39.] (in Russian)
5. Scott Altman. A theory of child support // Int. Journal of Law, Policy and the family, Vol. 17. — 2003. — P. 200.
6. Семейное право Российской Федерации и иностранных государств: основные институты / Под. Ред. В.В. Залесского. — М. : 2005. — 310 с. [Family Law of the Russian Federation and Foreign Countries: the Main Institutions / by editorship of V.V. Zaleskiy. — М. : 2005. — 310 p.] (in Russian)
7. Гражданское уложение Германии: введ. закон к Гражд. уложению; пер. с нем. / [В. Бергманн, введ., сост.]; науч. редакторы— А.Л.Маковский [и др.]. — 2-е изд., доп. — М. : Волтерс Клувер, 2006. — 816с.
8. [Civil Code of Germany: Introduction Law to the Civil Code; translated from German / [V. Bergmann, introduction, compiling]; scientific editors — A.L/ Makovskiy [and others] — 2nd edition, amended. — М. : Wolters Kluver, 2006. — 816 p.] (in Russian)
9. Helen Xanthaki. The judiciary-based system of child support in Germany, France and Greese; an effective suggestion? / Режим доступу <<http://sas-space.sas.ac.uk/335/1/JSWFL.pdf>> — P. 3.
10. Brigitte Clark. Child maintenance and South Africa State // HeinOnline — 8 Int. Law Journal, 2000. — P. 320.
11. Parental and Family Responsibilities // 21 Ann. Rev. Population L. 113 (1994–1995) — P. 117.
12. Татаринцева Е.А. Права и обязанности родителей по семейному праву РФ и Англии. Дисс.к. ю. н. (Код специальности ВАК: 12.00.03 Специальность:

Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право) — Москва : 2004. — 215с.

13. [Tatarintseva E.A. Rights and Obligations of the Parents under Family Law of the RF and England. Thesis ... PhD (Law). (Code of Specialty of the HAC: 12.00.03, Specialty: Civil Law; Entrepreneurial Law; Family Law; International Private Law). — М. : 2004. — 215 p.] (in Russian)

14. Kate Standley. Family Law. — 2009 — Printed by Cornowell Press Ltd., Trowbridge, Witshire (UK) — 485p.

Ліпець Л.В. Аналіз законодавства ЄС у сфері відносин щодо утримання дітей

Стаття присвячена особливостям батьківського утримання в країнах ЄС, що не є притаманним для України. Автор проаналізував особливості роботи Гарантійного фонду коштів на утримання дітей в Латвії, дослідив механізм Державної системи забезпечення у Великій Британії та Німеччині. Також досліджено та проаналізовано законодавство держав-членів Організації економічного співробітництва та розвитку, в яких діє система державних агенцій з утримання дитини, що користуються чіткими математичними формулами для вирахування аліментів, тощо.

Ключові слова: аліменти, утримання дітей, батьківський обов'язок, відповідальність батьків за ухиленні від сплати аліментів, дитина-кредитор, батько-боржник.

Ліпець Л.В. Анализ законодательства ЕС в сфере отношений по содержанию детей

Статья посвящена особенностям родительского содержания в странах ЕС, которые не приняты в Украине. Автор проанализировал особенности работы Гарантійного фонда средств на содержание детей в Латвии, исследовал механизм Государственной системы обеспечения в Великобритании и Германии. Также исследовано и проанализировано законодательство государств-членов Организации экономического сотрудничества и развития, в которых действует система государственных агентств по содержанию ребенка, пользующихся четкими математическими формулами для вычисления алиментов и т.д.

Ключевые слова: алименты, содержание детей, родительский долг, ответственность родителей за уклонение от уплаты алиментов, ребенок-кредитор, родитель-должник.

Lypets L. Analyze of the EU Acquis in the Sphere of Child Maintenance Relations

This article is devoted to peculiarities of the paternal maintenance in the EU countries that is not typical for Ukraine. The author analyzed special features of work of the Guarantee Fund of Costs for Children Maintenance in Latvia, researched a mechanism of the state maintenance system in Great Britain and Germany. The author also considered the legislation of the Member States of the Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) which have a system of state agencies on the child maintenance that use strict mathematical formulas to calculate the alimony, etc.

Keywords: Alimony; Children Maintenance; Paternal Obligation; Parents' Responsibility for Defaulting the Alimony; Child-creditor; Father-debtor

Стаття надійшла до редакції 29.03.2017.

УДК 343

О. Олейнічук

**ANALYSIS OF THE LEGISLATION OF UKRAINE
CONCERNING DISCLOSURE OF THE CONSTITUENT
ELEMENTS OF THE CERTAIN CRIMES UNDER THE
BLANKET RULE OF ARTICLE 175 OF THE CRIMINAL
CODE OF UKRAINE**

О.М. Олейнічук

*здобувач кафедри кримінального права,
кримінології, цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»
м. Київ.*

**АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО
РОЗКРИТТЯ ОЗНАК ОКРЕМИХ СКЛАДІВ
ЗЛОЧИНІВ БЛАНКЕТНОЇ НОРМИ, ПЕРЕДБАЧЕНОЇ
СТАТТЕЮ 175 КК УКРАЇНИ**

Постановка проблеми. Актуальність цієї публікації викликана тим, що здійснюваний нами розгляд нормативно-правових актів України в ході аналізу ознак складів злочину бланкетної диспозиції норми, передбаченої ст. 175 КК України [2], мав фрагментарний характер. Тому назріла необхідність проведення такої роботи, в ході якої потрібно показати, які використані нами положення законодавства є застарілими, які не були розглянуті, а які норми є новелами і не могли бути предметом розгляду у попередніх дослідженнях тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суттєвий внесок у дослідженні питань кримінальної відповідальності за злочин щодо невиплати заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат зробили П.П. Андрушко, А.П. Бабій, Г.Д. Борейко, С.І. Бородін, Ю.С. Варанкіна, Ю.В. Гродецький, Н.Ю. Гронська, І.О. Зінченко, О.В. Кладков, Д.Л. Кокорін, Л.М. Кривоченко, А.С. Курманов, С.Я. Лихова, М.І. Мельник, О.В. Панкратова, Є.І. Соктоєва, В. В.Топчій та інші. Проблемами заробітної плати та соціального забезпечення переймаються й міжнародні організації та спільноти [3–7].

Але у цілому дана стаття ґрунтується на відповідному дослідженні чинних нормативно-правових актів України, проведеному на початку 2017 року.

Мета статті полягає у здійсненні комплексного аналізу сучасного законодавства України щодо розкриття суттєвих ознак окремих складів злочинів бланкетної норми, передбаченої статтею 175 КК України, що будуть важливими як для кваліфікації за цією статтею, так і для її удосконалення.

Основні результати дослідження. Як нами вже зазначалося, перелік юридично-визначених альтернативних предметів досліджуваного злочину є приблизним (зразковим), має бланкетний характер [8, с. 102], а тому вважаємо, що недаремно практично всі зазначені вище вчені свої дослідження здійснювали у відповідній послідовності, розглядаючи кожний зазначений у ст. 175 КК України предмет окремо із посиланням на чинні нормативні акти [9, с. 71]. Зокрема, В.В. Топчій, аналізуючи відповідні нормативно-правові акти України до 2009 року включно (тут і надалі, як правило, будемо розглядати не враховані зазначеним вченим норми, а також зміни в законодавстві за пізніший період) дійшов висновку, що з метою вдосконалення норми, що міститься в ч. 1 ст. 175 КК України та у зв'язку з тим, що окремі виплати встановлені не лише законами, а й підзаконними нормативними актами — Указами Президента України та постановами Кабінету Міністрів України, потрібно вилучити із тексту її диспозиції слова «установлених законом» [10, с. 12, 82, 190] або ж термінологічний зворот «установленої законом виплати» слід замінити термінологічним зворотом «установленої в законодавстві виплати» [10, с. 77]. Своє міркування В. В. Топчій переважно побудував на тому, що проаналізований ним законодавчий матеріал, який складає близько тисячі нормативних актів, саме переважно у частині виплати стипендій установлених підзаконними актами (із 489 — зазначених у Додатку Е «Законодавство України щодо призначення стипендій станом 01 листопада 2008 року», зазначено лише два ЗУ), що в цілому характеризуються не терміном «закони», а «законодавство» [10, с. 60]. Із зазначеним ми погодитись не можемо, оскільки згідно з ч. 2 ст. 8 Основного Закону України Конституція нашої держави має найвищу юридичну силу, а закони та інші нормативно-правові акти приймаються на її основі і повинні відповідати їй. Відповідно до пп. 1 та 6 ч. 1 ст. 92 Конституції України виключно законами України визначаються права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина, а також основи соціального захисту, форми і види пенсійного забезпечення; засади регулювання праці і зайнятості тощо. Слід зазначити, що Президент України саме на основі та на виконання Конституції і законів України видає укази і розпорядження, які є обов'язковими до виконання на території України (ч. 3 ст. 106 Конституції України). Кабінет Міністрів України у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, а також указами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України (ч. 3 ст. 113 Конституції України). Кабінет Міністрів України в межах своєї компетенції видає постанови і розпорядження, які є обов'язковими до виконання (ч. 1 ст. 117 Конституції України). Отже, із вищезазначеного випливає, що законодавець досить вірно підійшов до формулювання термінологічного звороту «установленої законом виплати», адже в іншому випадку мали б відповідну невизначеність, яку намагалися вирішити у

Рішенні Конституційного Суду України від 09 липня 1998 року № 12-рп/98 та в Окремій думці судді Конституційного Суду України М. Д. Савенка у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміна «законодавство») [11], яку усунув сам законодавець, замінивши термін «законодавством» на «законами України» [12]. Тобто якщо користуватися вищезазначеним підходом В.В. Топчія до аналізу підзаконних нормативних актів, то нам необхідно було б додатково аналізувати практично необмежену кількість індивідуальних локальних нормативних документів щодо прийняття на роботу, призначення пенсій, стипендій, інших виплат тощо. Зазначене не відноситься до конкретних кримінальних справ, де, крім обов'язковості встановлення законності таких виплат, вищезазначені правові підстави також мають вирішальне значення для кваліфікації конкретних злочинів.

З'ясувавши, що ст. 175 КК України має бланкетність лише щодо законів України і не потребує, на нашу думку, удосконалення в цій частині, перейдемо до їх аналізу у тій послідовності, що передбачена зазначеною нормою.

Згідно з ч. 7 ст. 43 Основного Закону України право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом. Перш за все зазначимо, що відповідно до ч. 3 ст. 94 КЗпП питання державного і договірної регулювання оплати праці, прав працівників на оплату праці та їх захисту визначаються цим Кодексом, ЗУ «Про оплату праці» та іншими нормативно-правовими актами. Проведений нами аналіз 1017 вироків щодо засуджених з Єдиного державного реєстру судових рішень (<http://www.reyestr.court.gov.ua>), винесених упродовж 2007–2015 років, показав, що, як правило, суди при кваліфікації за ст. 175 КК України указують у різному поєднанні на порушення таких норм: чч. 3, 4, 7 ст. 43 Конституції України, стст. 21, 24, 24-1, 94, 97, 115, 116, 117 КЗпП України, стст. 1, 2, ч. 3 ст. 15, стст. 21, 22, ст. 24 ЗУ «Про оплату праці», ЗУ «Про статус гірських населених пунктів в Україні», ЗУ «Про індексацію грошових доходів населення», ЗУ «Про компенсацію громадянам втрати частини доходів у зв'язку з порушенням строків їх виплати», ч. 1 ст. 2 ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення своєчасної виплати заробітної плати» тощо, а в окремих також зазначено й підзаконні п. 7 Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо забезпечення своєчасної виплати заробітної плати, стипендій, пенсій та інших соціальних виплат».

Далі з'ясуємо, що розуміє законодавець під терміном «своєчасне» щодо зазначеного тут вище конституційного права. Так ст. 115 «Строки виплати заробітної плати» глави VII «Оплата праці» КЗпП України передбачено: «Заробітна плата виплачується працівникам регулярно в робочі дні у строки, встановлені колективним договором або нормативним актом роботодавця, погодженим з виборним органом первинної профспілкової організації чи іншим уповноваженим на представництво трудовим колективом органом (а в разі відсутності таких органів — представниками, обраними і уповноваженими трудовим колективом), але не рідше двох разів на місяць через проміжок часу, що не перевищує шістнадцяти календарних днів, та не пізніше семи днів після закінчення періоду, за який здійснюється виплата.

У разі коли день виплати заробітної плати збігається з вихідним, святковим або неробочим днем, заробітна плата виплачується напередодні.

Розмір заробітної плати за першу половину місяця визначається колективним договором або нормативним актом роботодавця, погодженим з виборним органом первинної профспілкової організації чи іншим уповноваженим на представництво трудовим колективом органом (а в разі відсутності таких органів — представниками, обраними і уповноваженими трудовим колективом), але не менше оплати за фактично відпрацьований час з розрахунку тарифної ставки (посадового окладу) працівника.

Заробітна плата працівникам за весь час щорічної відпустки виплачується не пізніше ніж за три дні до початку відпустки.». Слід зазначити, що ч. 1 цієї статті було уточнено, а ч. 3 додано згідно із Законом України від 23.09.2010 р. № 2559-VI. Аналогічні норми містить й ст. 24 ЗУ «Про оплату праці».

Ст. 116 зазначеного кодексу регулює строки розрахунку при звільненні, а саме: «При звільненні працівника виплата всіх сум, що належать йому від підприємства, установи, організації, провадиться в день звільнення. Якщо працівник в день звільнення не працював, то зазначені суми мають бути виплачені не пізніше наступного дня після пред'явлення звільненим працівником вимоги про розрахунок. Про нараховані суми, належні працівникові при звільненні, власник або уповноважений ним орган повинен письмово повідомити працівника перед виплатою зазначених сум.

В разі спору про розмір сум, належних працівникові при звільненні, власник або уповноважений ним орган в усякому випадку повинен в зазначеній у цій статті строк виплатити не оспорювану нею суму.».

Враховуючи вищенаведене можемо дійти висновку, що зазначене у ч. 7 ст. 43 Конституції України право на своєчасне одержання винагороди за працю передбачено вищезазначеними нормами КЗпП України та гарантується настанням штрафних санкцій, зазначених у ч. 1 ст. 41 КУпАП саме за порушення встановлених термінів виплати пенсій, стипендій, заробітної плати, виплата їх не в повному обсязі тощо. Також ЗУ від 28.12.2014 № 77-VIII змінено ст. 265 «Відповідальність за порушення законодавства про працю» КЗпП України, якою в абз. 2 ч. 2 передбачено, що юридичні та фізичні особи — підприємці, які використовують найману працю, несуть відповідальність у вигляді штрафу в разі порушення встановлених строків виплати заробітної плати працівникам, інших виплат, передбачених законодавством про працю, більш як за один місяць, виплата їх не в повному обсязі — у трикратному розмірі мінімальної заробітної плати, встановленої законом на момент виявлення порушення. Слід зазначити, що штрафи, накладення яких передбачено ч. 2 цієї статті, є фінансовими санкціями і не належать до адміністративно-господарських санкцій, визначених главою 27 Господарського кодексу України (ч. 3 ст. 265 КЗпП України). На нашу думку, зазначену норму слід було б також доповнити аналогічною частиною, передбаченою ч. 3 ст. 130 КЗпП України або ж відповідно до ст. 112 Податкового кодексу України, а саме: «Притягнення до фінансової відповідальності зазначених у ч. 2 ст. 265 КЗпП України осіб за наявності відповідних підстав не звільняє їх від притягнення до матеріальної, дисциплінар-

ної, адміністративної або кримінальної відповідальності.». Зазначене доповнення дасть змогу у разі збігу строків невиклати не проводити розмежування між складом злочину щодо безпідставної невиклати заробітної плати громадянам більш як за один місяць, вчиненої умисно керівником підприємства, установи або організації незалежно від форми власності чи громадянином — суб'єктом підприємницької діяльності, за діяння якого настає кримінальна відповідальність, та вищезазначеним складом із фінансовою санкцією, передбаченим абз. 2 ч. 2 ст. 265 КЗпП України.

Подальший порівняльний аналіз вищевказаної конституційної норми із законодавством України дає змогу зробити висновок, що поняття «винагорода за працю» у повній мірі застосовано законодавцем у визначеннях заробітної плати (ч. 1 ст. 94 КЗпП та ч. 1 ст. 1 ЗУ «Про оплату праці»), але у доопрацьованому законопроекті Трудового кодексу України від 20.05.2015 № 1658 зазначене поняття не було враховано. Тому у ч. 3 Зауважень до книги 3 «Умови праці» Висновку Головного науково-експертного управління від 12.06.2015 зокрема було зазначено: «Крім того, слід відкоригувати запропоноване визначення поняття заробітна плата (стаття 206 проекту), виходячи із її розуміння як матеріалізованої сутності (плати, винагороди у відповідній формі виразу), а не процесу оплати. Тому доцільно й визначити її як грошову суму або винагороду, яку роботодавець зобов'язаний виплачувати працівнику згідно з законодавством, колективним та трудовим договором. При цьому вважаємо невикористаним закріплення у загальному визначенні заробітної плати формулювання «за виконану роботу», що може бути лише одним з її елементів. У цьому зв'язку необхідно взяти до уваги гарантований характер заробітної плати, що пов'язано, насамперед, з попереднім, до початку роботи, встановленням умов праці і означає покладання на роботодавця обов'язку виконати відповідну оплату праці, за умов дотримання працівником належних умов.» [13]. Слід зазначити, що ЗУ «Про внесення змін до деяких законів України щодо приведення їх у відповідність із ЗУ «Про соціальний діалог в Україні» від 17.05.2012 року № 4719-VI замінив у ч. 1 ст. 1 ЗУ «Про оплату праці» у згаданому визначенні та у цілому у тексті цього Закону слова «власник або уповноважений ним орган» в усіх відмінках і числах словом «роботодавець» у відповідному відмінку і числі. При цьому не було враховано відповідний Висновок Головного науково-експертного управління від 10.10.2011 на проект зазначеного Закону, а саме: у цій частині поза його увагою залишились Кодекс законів про працю України та Закон України «Про колективні договори і угоди» [14]. Також було наголошено, що зазначені нормативно-правові акти містять визначальні положення щодо регулювання соціально-трудова відносин і колективно-договірною процесу зокрема [14]. При цьому в останній Закон такі зміни все ж таки внесені були, де слово «власників» замінили словом «роботодавців» тощо (ЗУ «Про внесення змін до деяких законів України щодо визначення сторін колективних переговорів» від 16.10.2012 № 5458-VI). До останнього зазначимо, що наведене все ж таки стосується саме дефініції заробітної плати як категорії трудового права або економічної науки, а не поняття суб'єкта досліджуваного нами злочину, розглянутого нами раніше [15] тощо.

Крім того, ч. 4 ст. 43 Конституції України передбачено, що кожен має право на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом. Слід зазначити, що ЗУ від 06.12.2016 № 1774-VIII [16] внесено до ст. 95 КЗпП зміни, згідно яких мінімальна заробітна плата — це встановлений законом мінімальний розмір оплати праці за виконану працівником місячну (годинну) норму праці, а також інші, на які попередньо у Висновку Головного науково-експертного управління від 16.11.2016 на відповідний проект Закону [17] було дано такі зауваження та пропозиції, що не були враховані законодавцем у зазначеному вище Законі [16]. А саме: об'єктивно необґрунтованими виглядають пропозиції щодо виключення із статті 95 Кодексу законів про працю України та статті 3 Закону України «Про оплату праці» положення, відповідно до якого «до мінімальної заробітної плати не включаються доплати, надбавки, заохочувальні та компенсаційні виплати». Зазначене стосується і пропозиції щодо виключення із статті 96 Кодексу положення, що «формування тарифної сітки (схеми посадових окладів) провадиться на основі тарифної ставки робітника першого розряду, яка встановлюється у розмірі, що перевищує законодавчо встановлений розмір мінімальної заробітної плати, та міжкваліфікаційних (міжпосадових) співвідношень розмірів тарифних ставок (посадових окладів)». Адже їх реалізація може негативно позначитися на самій ідеї осучаснення розміру мінімальної заробітної плати [17]. Зокрема, у цьому Висновку звернуто увагу на штучність вибіркової заміни категорії мінімальної заробітної плати, яка є ключовим соціальним стандартом у формуванні всієї системи оплати праці, на категорію прожиткового мінімуму тощо [17]. Такий підхід, на думку Головного управління, створює передумови для штучного обмеження розмірів заробітних плат, які прив'язуються до прожиткового мінімуму для працездатних осіб [17].

Погоджуючись із вищезазначеними висновками Головного науково-експертного управління, зазначимо, що, як нами вже було доведено у контексті дослідження кримінальної норми щодо безпідставної невиклати заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат [18; 19, с. 169], саме для кваліфікації цього злочину не має значення, чи нездійснені відповідні виплати частково або повністю, чи не у повному обсязі, а також чи здійснені виплати з дотриманням законодавчо встановленого мінімального розміру оплати праці за виконану працівником місячну (годинну) норму праці, тобто єдиною розмежувальною ознакою є ознака об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 175 КК України — «більш як за один місяць».

Дослідження судових вироків винесених упродовж 2007–2015 рр. щодо засуджених показало, що з 1017 відповідних вироків, у 1011 таким предметом посягання є заробітна плата, що складає 99,4%. У цій частині вироків разом із невиклатою заробітної плати ми також зустрічали у різному поєднанні й невиклати індексацій заробітної плати, компенсацій за її невчасну виплату та невикористані дні щорічної відпустки.

Далі перейдемо до аналізу стипендії, як предмета злочину, юридичні склади якого передбачені у ст. 175 КК України. У зв'язку із тим, що види стипендій, як вже зазначали Г.О. Мурашин та В.П. Нагребельний, залежно від призначення, суб'єктного складу одержувачів, строків виплати та інших кри-

теріїв у чинному законодавстві України є різними [20, с. 648], тому ми не можемо знайти їх загальне визначення у конкретному нормативно-правовому акті. Взагалі неоднозначні поняття стипендій та їх опис даються і в інших відповідних словниках та наукових коментарях тощо. Окремі їх положення було зазначено й у дисертаціях С.Я. Лихової [21, с. 388] та В.В. Топчія [10, с. 59–62]. Слід зазначити, що має місце практика призначення і виплати стипендій учнівській та студентській молоді культурно-просвітницькими, інноваційними і благодійними фондами, банківськими установами, приватними фірмами, у формі меценатства та ін. [20, с. 648]. Тому у цих випадках такі виплати є добровільною ініціативою відповідних юридичних чи фізичних осіб, коли їх припинення чи затримка більш ніж на один місяць не буде утворювати склад досліджуваного нами злочину, адже ці виплати не є обов'язковими й такими, що передбачені законами України.

Далі зазначимо норми законів України, якими передбачено саме право на різні види стипендій, тобто покажемо їх загальні майбутні правові підстави призначення і виплати. Отже, відповідно до ч. 3 ст. 53 Конституції України держава забезпечує надання державних стипендій та пільг учням і студентам. Абзацом четвертим ст. 18 ЗУ «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» передбачено, що Законами України з метою надання соціальної підтримки населенню України в цілому та окремим категоріям громадян встановлюються державні гарантії щодо стипендій учням професійно-технічних та студентам вищих державних навчальних закладів. У ч. 5 ст. 36 ЗУ «Про освіту» говориться, що одним із видів державної підтримки і заохочення особливо обдарованим дітям є стипендії, направлення на навчання і стажування до провідних вітчизняних та закордонних освітніх, культурних центрів. Також зазначеним Законом у ч. 5 ст. 41 передбачено порядок забезпечення учнів державних та комунальних професійно-технічних навчальних закладів стипендією, організації харчування учнів із числа дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб з їх числа, дітей-інвалідів/інвалідів I–III групи та дітей із сімей, які отримують допомогу відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», визначається Кабінетом Міністрів України. Уточнена норма у відповідній частині закріплена й у ч. 4 ст. 8 ЗУ «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», викладена в редакції вже вищезгаданого Закону від 06.12.2016 № 1774-VIII [16], яка уточнює вид та спосіб призначення стипендії, а саме: «соціальна стипендія в порядку та розмірі, встановлених Кабінетом Міністрів України». Потрібно зазначити, що у чч. 9–11 Висновку Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України від 16.11.2016 на проект попередньо зазначеного Закону [16] засуджується практика, згідно з якою закріплені у чинних законах державні гарантії забезпечуються у порядку та розмірах, встановлених Кабінетом Міністрів України, виходячи з наявних фінансових ресурсів державного і місцевих бюджетів, де наголошується на визнанні принципу верховенства права та потреби встановлення чітко визначених критеріїв надання стипендій саме законами України, посилаючись при цьому на практи-

ку Європейського суду [17]. Далі у ч. 4 ст. 42 ЗУ «Про освіту» закріплено право на встановлення спеціальних державних стипендій особливо обдарованим студентам. Абз. 9 ст. 51 цього Закону передбачено, що вихованці, учні, студенти, курсанти, слухачі, стажисти, клінічні ординатори, аспіранти, докторанти відповідно мають гарантоване державою право на призначення стипендій, а тут же в абз. 12 — на забезпечення стипендіями. Один із видів державної цільової підтримки для здобуття професійно-технічної освіти, що надається у вигляді соціальної стипендії, передбачений у ст. 44-1 «Соціальний захист учасників бойових дій та їхніх дітей, дітей, один із батьків яких загинув у районі проведення антитерористичних операцій, бойових дій чи збройних конфліктів або під час масових акцій громадянського протесту, дітей, зареєстрованих як внутрішньо переміщені особи» ЗУ «Про професійно-технічну освіту» від 14.05.2015 № 425-VIII. Аналогічна норма була додана й у ч. 17 ст. 44 ЗУ «Про вищу освіту». У цьому ж Законі було уточнено вже зазначеним Законом від 06.12.2016 № 1774-VIII [16] види стипендій, на які мають право особи, що навчаються у вищих навчальних закладах за денною формою навчання за рахунок коштів державного або місцевих бюджетів у встановленому законодавством порядку, а саме: академічні та соціальні. Відповідно до ч. 5 ст. 62 ЗУ «Про вищу освіту» розмір академічної та соціальної стипендій, порядок їх призначення і виплати встановлюються Кабінетом Міністрів України. Як вже зазначалося вище, такі зміни викликали різку критику не тільки студентської молоді. Перш за все вони були предметом обговорення у Висновку Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України від 16.11.2016 [17] на проект відповідного Закону [16], де зокрема у ч. 11 було зазначено: «Як звуження змісту і обсягу наданих законом прав слід розглядати пропозицію щодо визначення частки студентів (курсантів), які мають право на отримання академічних стипендій (на сьогодні це 825 грн), вченою радою вищого навчального закладу у межах, визначеного Кабінетом Міністрів України загального відсотку студентів (курсантів), які мають таке право, та стипендіального фонду (зміни до Закону України «Про вищу освіту»); скасування можливості отримання персональних стипендій особами, які досягли значних успіхів у навчанні та/або науковій діяльності і надання натомість звичайних академічних стипендій згідно з критеріями, встановленими Кабінетом Міністрів України. Слід також врахувати, що наслідком скасування вказаних виплат для студентів буде зниження якості їх навчання, оскільки вони змушені будуть шукати різноманітні підробітки для забезпечення належного рівня життя. Таким чином, у довгостроковій перспективі ринок праці отримує менш кваліфікованих працівників, що негативно позначиться на можливостях розвитку економіки в цілому» [17]. Але, незважаючи на вказані критичні зауваження, такі зміни були внесені як у ч. 4 ст. 62 ЗУ «Про вищу освіту», так і в інші. Як бачимо, зазначеними законами передбачається право на збереження стипендії призваним на військову службу та при реалізації права на академічну мобільність тощо.

Право громадян, а в окремих законах і не тільки, на відповідні стипендії або ж їх підвищений розмір, звільнення від оподаткування, індексацію тощо,

передбачено також законами України: «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» від 21.11.1992 № 2811-XII, «Про державну підтримку кінематографії в Україні» від 23.03.2017 № 1977-VIII, «Про донорство крові та її компонентів» від 23.06.1995 № 239/95-ВР, «Про забезпечення права на справедливий суд» від 12.02.2015 № 192-VIII, «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26.11.2015 № 848-VIII, «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» від 21.03.1991 № 875-XII, «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 № 2402-III, «Про приєднання України до Конвенції про статус апатридів» від 11.01.2013 № 23-VII, «Про прокуратуру» від 14.10.2014 № 1697-VII, «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» від 07.10.1997 № 554/97-ВР, «Про підвищення престижності шахтарської праці» від 02.09.2008 № 345-VI, «Про підтримку олімпійського, паралімпійського руху та спорту вищих досягнень в Україні» від 14.09.2000 № 1954-III, «Про ратифікацію Угоди між Кабінетом Міністрів України і Урядом Королівства Данія про технічне і фінансове співробітництво» від 18.04.2007 № 948-V, «Про ратифікацію Угоди між Урядом України та Європейським космічним агентством щодо співробітництва у використанні космічного простору в мирних цілях» від 30.10.2008 № 633-VI, «Про ратифікацію Європейської конвенції про правовий статус трудящих-мігрантів» від 16.03.2007 № 755-V, «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» від 05.02.1993 № 2998-XII, «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22.10.1993 № 3551-XII, «Про статус гірських населених пунктів в Україні» від 15.02.1995 \ № 56/95-ВР, «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 28.02.1991 № 796-XII, «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII, «Про театри і театральну справу» від 31.05.2005 № 2605-IV, «Про Український культурний фонд» від 23.03.2017 № 1976-VIII, «Про фізичну культуру і спорт» від 24.12.1993 № 3808-XII, «Про внесення змін до деяких законів України щодо державної підтримки учасників бойових дій та їхніх дітей, дітей, один із батьків яких загинув у районі проведення антитерористичних операцій, бойових дій чи збройних конфліктів або під час масових акцій громадянського протесту, дітей, зареєстрованих як внутрішньо переміщені особи, для здобуття професійно-технічної та вищої освіти» від 14.05.2015 № 425-VIII, «Про індексацію грошових доходів населення» від 03.07.1991 № 1282-XII. Слід зазначити, що саме Законами України «Про Державний бюджет України» на відповідний рік з відповідними змінами у додатках розподілу видатків передбачаються конкретні суми на виплату таких категорій, передбачених вищезазначеними законами, стипендій, а саме: 1) державні стипендії видатним діячам інформаційної галузі, дітям журналістів, які загинули або стали інвалідами у зв'язку з виконанням службових обов'язків та премії в інформаційній галузі; 2) гранти Президента України молодим діячам мистецтва для створення і реалізації творчих проєктів, премії і стипендії за видатні досягнення у галузі культури, літератури, мистецтва; 3) державні премії, стипендії та гранти в галузі освіти, науки і техніки, стипендії переможцям міжнародних конкурсів; 4) виплата академічних стипендій студентам (курсан-

там) вищих навчальних закладів; 5) довічні державні стипендії; 6) виплата соціальних стипендій студентам (курсантам) вищих навчальних закладів.

Аналіз вищезазначених законів показав, що стипендія, на відміну від тверджень С.Я.Лихової та В.В.Топчія, за якими вона не пов'язана із виконанням особою саме трудової функції та не є інститутом трудового права [21, с.388; 10, с.44], відповідно до ч. 8 ст. 9 ЗУ «Про державну підтримку кінематографії в Україні» від 23.03.2017 № 1977-VIII, по суті, такою також визнається, адже члени Ради з державної підтримки кінематографії, які не є державними службовцями, за виконання своїх функцій отримують плату – стипендію, розмір і порядок виплати якої встановлюються Кабінетом Міністрів України. Також ми бачимо, що будь-якій призначеній стипендії Указом Президента чи Постановою Кабінету Міністрів чи наказом іншого державного органу тощо, відповідає певний Закон України, який передбачає таке право.

Враховуючи зазначене, слід погодитися з таким узагальненим визначенням стипендії: «Стипендія (від лат. *stipendium* – плата) – постійна грошова допомога, що виплачується учням, студентам, курсантам, аспірантам, ад'юнктам, клінічним ординаторам, докторантам навчальних закладів, а також постійна допомога, що виплачується видатним діячам науки, освіти, культури, фізичної культури і спорту, найбільш обдарованим молодим митцям, учасникам бойових дій, може бути виплачуваною на певних умовах (успішне навчання, досягнення визначних успіхів, заслуги перед Батьківщиною) і на визначений час (час навчання, щорічна, на час виконання дослідницької чи творчої роботи) або довічною, а також іменною (виплачується певній особі). Стипендія може бути державною, муніципальною або приватною» [22, с. 454].

Незважаючи на те, що реформа пенсійної системи була розпочата згідно з Указом Президента України «Про Основні напрями реформування пенсійного забезпечення в Україні» від 13.04.1998 № 291/98, вже досить давно, вона триває й досі. На нашу думку, основним її етапом все ж таки було прийняття Законів України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09.07.2003 за № 1058-IV та № 1057-IV відповідно, а також «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» від 08.07.2011 № 3668-VI. Але перш за все гарантує всім непрацездатним громадянам України право на матеріальне забезпечення за рахунок суспільних фондів споживання шляхом надання трудових і соціальних пенсій відповідно до Конституції України ЗУ «Про пенсійне забезпечення» від 05.11.1991 № 1788-XII та Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від 14.01.1998 № 16/98-ВР. У самому Основному Законі це право передбачено ст. 46. Також окремі питання пенсійного забезпечення певних категорій громадян тощо додатково передбачені законами України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» від 09.04.1992 року № 2262-XII, «Про пенсії за особливі заслуги перед Україною» від 01.06.2000 року № 1767-III, «Про соціальний захист дітей війни» від 18.11.2004 № 2195-IV, «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» від 08.07.2011 № 3668-VI, «Про статус і соціальний захист громадян,

які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 28.02.1991 № 796-ХІІ, «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» від 21.03.1991 № 875-ХІІ, «Про фізичну культуру і спорт» від 24.12.1993 № 3808-ХІІ, «Про статус гірських населених пунктів в Україні» від 15.02.1995 № 56/95-ВР, «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 05.10.2000 № 2017-ІІІ, «Про підвищення престижності шахтарської праці» від 02.09.2008 № 345-VI, «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року № 889-VIII, «Про прокуратуру» від 14.10.2014 № 1697-VII, «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII та іншими. Наприклад, КЗпП України має ст. 256 «Пенсійне забезпечення», ЗУ «Про місцеві державні адміністрації» — ст. 23 «Повноваження в галузі соціального забезпечення та соціального захисту населення», а Податковий кодекс України — ст. 344 «Пенсійне забезпечення посадових осіб контролюючих органів» тощо.

Аналіз вищезазначених законів показав, що визначення терміна «пенсія» закріплене в абз. 22 ст. 1 ЗУ «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та означає щомісячну пенсійну виплату в солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яку отримує застрахована особа в разі досягнення нею передбаченого цим Законом пенсійного віку чи визнання її інвалідом, або отримують члени її сім'ї у випадках, визначених цим Законом. Незважаючи на те, що це визначення не є універсальним, як показав у своєму дослідженні В.В.Топчій [10, с. 63], воно перш за все відповідає тим правовим відносинам, які регулює Закон, що його встановив. С.Я. Лихова використала визначення «пенсії» дане у науково-практичному коментарі до ст. 175 КК України М.І. Мельником [23, с. 463], яке є незмінним з 2003 р., при цьому пославшись на ЗУ від 5 листопада 1991 року «Про пенсійне забезпечення» [21, с. 388–389], який не дає такого формулювання у жодній редакції. Але все ж таки, на нашу думку, воно є більш загальним і потребує лише уточнення щодо суспільних фондів споживання (державних і недержавних пенсійних фондів).

Щодо недержавних пенсійних фондів слід зазначити, що, вивчивши результати дослідження В.В.Топчія [10, с. 68, с. 114–118], ми не можемо погодитись з тим, що не можна вважати керівників організацій, які здійснюють повноваження щодо недержавного пенсійного страхування (керівників адміністраторів недержавних пенсійних фондів, керівників страхових установ, банків), суб'єктами злочину, юридичні склади якого передбачено в диспозиції ст. 175 КК України [10, с. 117–118]. Хоча ним був зроблений висновок, що предмет злочину складають будь-які пенсії, — як державні, так і недержавні. При цьому дослідник звертає увагу на те велике значення, яке вони відіграють у житті особи, і те, що законодавець навіть на рівні термінології не робить розмежування між державними і недержавними пенсіями [10, с. 74]. На даний час законодавець Законом України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» від 08.07.2011 № 3668-VI змінив поняття «довічна пенсія (ануїтет)», виклавши його у новій редакції з урахуванням уже недержавних пенсійних фондів, а саме: що це є пенсійна виплата за рахунок коштів, що обліковуються на накопичувальному пенсійному рахунку застрахованої особи (наша примітка — у розумінні цього Закону в наступному абза-

ці), а у випадках, передбачених законом, — на індивідуальному пенсійному рахунку учасника недержавного пенсійного фонду, сума та порядок виплати якої визначаються в договорі страхування довічної пенсії, укладеному із страховою організацією, що сплачується особі після досягнення нею пенсійного віку, передбаченого цим Законом, або членам її сім'ї чи спадкоємцям у випадках, передбачених цим Законом (абз. 4 ст. 1 ЗУ «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»). Також у абз. 24 ст. 1 останнього зазначеного Закону дається єдине визначення «пенсіонера», яке враховує два поняття «пенсія» і «довічна пенсія». Зазначимо, що якщо недержавний пенсійний фонд бере на себе таке зобов'язання здійснювати виплати відповідним учасникам (застрахованим особам), то це право також регулюється нормами Розділу VII «Пенсійні виплати за рахунок коштів накопичувальної системи пенсійного страхування» вказаного вище Закону. Відповідно до абз. 2 ч. 2 ст. 2 цього Закону накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та система недержавного пенсійного забезпечення становлять систему накопичувального пенсійного забезпечення, тобто вони на рівні Закону об'єднані одним поняттям. І останнє, якщо керівники приватних установ, організацій чи підприємств за невиконання заробітної плати несуть відповідальність за ст. 175 КК України, то чому керівники адміністраторів недержавних пенсійних фондів, страхових установ, банків винні у відповідних пенсійних невиконаннях тощо не мають нести таку відповідальність?

Також у цій частині ми не можемо обійти невраховані законодавцем зауваження, що були зазначені у Висновку Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України від 16.11.2016 [17] на проект вже чинного Закону [16]. При підготовці до другого читання особливо слід було звернути увагу на чч. 3–5, 7 вказаного Висновку [17] щодо відповідності окремих положень прийнятого Закону [16] Конституції України в частині обмеження виплати пенсії працюючим пенсіонерам та пропозиції скасувати їх для всіх пенсіонерів. Слід зазначити, що лише щодо суддів ЗУ «Про Вищу раду правосуддя» від 21.12.2016 № 1798-VIII новою редакцією п.25 розділу XII ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII, обмеження (абз. 3 та 4), прийняті попередньо обговорюваним Законом [16], відмінив тільки частково як щодо пенсій, так і щомісячного довічного грошового утримання суддів, а у абз. 3 ч. 1 ст. 47 ЗУ «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» — залишено без змін. Останнє зазначене положення також не відповідає ч. 5 ст. 142 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII. Саме ним передбачено, що пенсія або щомісячне довічне грошове утримання судді виплачується незалежно від заробітку (прибутку), отримуваного суддею після виходу у відставку. Щомісячне довічне грошове утримання суддям виплачується органами Пенсійного фонду України за рахунок коштів Державного бюджету України. Прикро, що при прийнятті відповідних норм законодавець, як уже було згадано у вищезазначеному Висновку [17], не врахував Рішення Конституційного Суду № 4-рп/2016 від 08.06.2016, що має преюдиціальне значення при розгляді судами загальної юрисдикції позовів у зв'язку з правовідносинами, що виникли внаслідок дії положень законів України, визнаних неконституційними. Разом з тим маємо й позитивну дина-

міку щодо зобов'язання у тримісячний строк з дня набрання чинності цим Законом [16] Кабінету Міністрів України опрацювати питання щодо підвищення соціальних стандартів у системі пенсійного забезпечення.

Перед тим, як перейти до аналізу інших установлених законом виплат, зазначимо, що поняття «щомісячне довічне грошове утримання судді», на нашу думку, у цілому слід відрізнити від поняття «пенсії». Такої ж думки дотримується й М.І.Мельник [23, с.463]. Але, як зазначив В.С. Тарасенко, за своєю суттю ця виплата є достроковою пенсією, оскільки призначається суддям після припинення ними повноважень, тому доцільно відмовитися від розмежування матеріального забезпечення судді, який вийшов у відставку, на пенсію та щомісячне довічне грошове утримання, та залишити лише пенсійне забезпечення суддів, які вийшли у відставку, право на яке може виникати після досягнення ними пенсійного віку та наявності визначеного законом страхового стажу або достроково, внаслідок припинення повноважень і набуття статусу судді у відставці, на умовах, визначених Законом України «Про судоустрій і статус суддів» [24, с.145]. Поняттю «щомісячне довічне грошове утримання», що міститься у підп. «е» підп. 165.1.1 п. 165.1 ст. 165 Податкового кодексу України дано офіційне тлумачення Рішенням Конституційного Суду України від 14.12.2011 № 18-рп/2011. Це поняття означає неоподатковану грошову виплату як судді, який, маючи право на відставку, продовжує працювати на посаді судді та одержує її з Державного бюджету України у вигляді щомісячного грошового утримання, що є складовою правового статусу судді і однією з гарантій його незалежності, так і судді у відставці, який одержує таку виплату з Пенсійного фонду України за рахунок коштів Державного бюджету України. Отже, у першому випадку ця виплата належить до інших установлених законом виплат, а у другому, коли суддя у відставці, — має ознаки пенсії, адже отримується з Пенсійного фонду України, хоча й за рахунок зазначеного бюджету.

Слід зазначити, що поняття «інші установлені законом виплати» наводять у науково-практичних коментарях до ст. 175 КК України, такі українські вчені, як П.П. Андрушко [25, с.], М.І. Мельник [23, с.463] та І.О. Зінченко [26, с.473]. Деякі з них аналізувалися та піддавалися критиці С.Я. Лиховою та В.В. Топчієм у докторській [21, с. 389—391] і кандидатській [10, с. 69] дисертаціях відповідно. Зокрема, останній зазначений вчений звернув увагу на те, що вищезазначені автори просто перераховують окремі види соціальної допомоги, не намагаючись установити загальні ознаки предмета даного злочину [10, с. 69]. Також В. В. Топчій, аналізуючи соціальні виплати, що відбуваються відповідно до договорів загальнодержавного обов'язкового страхування [10, с. 70—72], констатував той факт, що в межах одного дослідження неможливо проаналізувати весь нормативний матеріал, який в сукупності складає законодавство про соціальний захист населення [10, с. 72]. Отже, можна вважати, що дослідження у цій частині не було завершено. До зазначеного слід додати, що насамперед потрібно мати певні критерії, за якими відповідні виплати, передбачені у Законах України, слід відносити до інших установлених законом виплат, передбачених диспозицією ст. 175 КК України. Одним із таких критеріїв є соціальний характер цих виплат, іншим — вони мають бути обов'язково

передбачені Законами України. Так, в аналогічному дослідженні, проведеному у РФ О.В. Панкратовою, було зазначено, що не досить коректним є згадування в назві статті формулювання «інші виплати», що може привести як до надмірно широкого трактування даного поняття, так і до виключення з предмета кримінально-правової охорони цілого ряду гарантованих соціальних виплат [27, с. 96—97]. Тому зазначена вчена у новій редакції досліджуваної нею норми запропонувала зворот «інших гарантованих соціальних виплат». Ми ж, у свою чергу, підтримуємо висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України від 02.07.2013 на проект Закону (реєстр. № 2180 від 05.02.2013) «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо кримінальної відповідальності за невиконання заробітної плати, стипендії, пенсії та інших установлених законом виплат)», а саме те, що, як вказано в його абз. 2 ч. 3, зазначене нововведення, у т.ч. введення поняття «інших видів соціальних виплат», погіршить становище громадян, права яких на своєчасне отримання заробітної плати та на соціальний захист порушені [28, с. 3]. В принципі, якщо й удосконалювати зворот «інші установлені законом виплати», то згідно з формулюваннями, наведеними в абз. 1 та 3 ст. 46 Конституції України, а саме: «інші види соціальних виплат та допомоги, установлені законом». Відповідні зміни дадуть змогу притягнути винних осіб, наприклад, за ненадання соціально-економічних послуг, передбачених абз. 6 ч. 4 ст. 5 ЗУ «Про соціальні послуги», а саме: задоволення матеріальних інтересів і потреб осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, що реалізуються у формі надання натуральної чи грошової допомоги, а також допомоги у вигляді одноразових компенсацій. Адже невчасне надання або ненадання допомоги у натуральній формі, наприклад, палива перед настанням холодів або продуктів харчування, у т.ч. більш як за один місяць, може призвести до загибелі людини, яка потребує такої допомоги тощо.

Далі зазначимо нормативно-правові засади, які гарантують вказані тут виплати. Перш за все у ст. 1 Основного Закону Україна визнана соціальною державою. По-друге, право на соціальний захист громадян України закріплено у ст. 46 Конституції [1], в абз.1 якої передбачено, що такі правові випадки мають бути передбачені законом. У абз. 5 ст. 17 також визнано, що держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей [1]. Вважаємо за потрібне зазначити досліджений нами, хоча й неповний, але достатній для прикладу, перелік Законів України, якими гарантуються вказані виплати, а саме: «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 23.09.1999 № 1105-XIV, «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 05.10.2000 № 2017-III, «Про альтернативну (невійськову) службу» від 12.12.1991 № 1975-XII, «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ» від 12.12.1991 № 1972-XII, «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» від 23.09.1997 № 540/97-ВР, «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» від 01.06.2000 № 1768-III, «Про державну соціальну

допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам» від 18.05.2004 № 1727-IV, «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» від 21.03.1991 № 875-XII, «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам» від 16.11.2000 № 2109-III, «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13.01.2005 № 2342-IV, «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» від 02.03.2000 № 1533-III, «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» від 02.06.2005 № 2623-IV, «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні» від 16.12.1993 № 3721-XII, «Про соціальний захист дітей війни» від 18.11.2004 № 2195-IV, «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20.12.1991 № 2011-XII, «Про соціальні послуги» від 19.06.2003 № 966-IV, «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22.10.1993 № 3551-XII, «Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів Національної поліції і деяких інших осіб та їх соціальний захист» від 24.03.1998 № 203/98-ВР, «Про статус гірських населених пунктів в Україні» від 15.02.1995 № 56/95-ВР, «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 28.02.1991 № 796-XII та іншими. У зазначеній частині не можна обійти й міжнародні конвенції ратифіковані наступними Законами України, що покликані гарантувати відповідні соціальні права тощо, а саме: «Про ратифікацію Європейської соціальної хартії (переглянутої)» від 14.09.2006 № 137-V, «Про ратифікацію Європейської конвенції про правовий статус трудящих-мігрантів» від 16.03.2007 року № 755-V, «Про ратифікацію Угоди про співробітництво в галузі трудової міграції та соціального захисту трудящих-мігрантів» від 11.07.1995 № 290/95-ВР, «Про ратифікацію Конвенції Міжнародної організації праці про мінімальні норми соціального забезпечення № 102» від 16.03.2016 № 1024-VIII, «Про ратифікацію Конвенції Міжнародної організації праці про основні цілі та норми соціальної політики № 117» від 16.09.2015 № 692-VIII.

При кваліфікації за ст. 175 КК України варто враховувати, що правовідносини щодо призначення стипендій, пенсій, інших установлених законами виплат, а тим більше виникнення обов'язку виплачувати заробітну плату, є різними за своєю правовою природою. Наприклад, право отримувати заробітну плату у працівника виникає одразу після укладення трудового договору або фактичного допуску працівника до роботи; право на стипендію є соціальним або ж у сучасній тенденції його потрібно заслужити, тобто потрібно досягнути певних позитивних результатів (досягнень); право ж на пенсію виникає при певних умовах, тобто досягнення конкретного віку, встановлення інвалідності тощо. Зазначене говорить про те, що у судовій практиці ми можемо зустріти вироки притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 175 КК України без офіційного оформлення на роботу. А от пенсія має бути офіційно призначена й ми не маємо практики притягнення до такої відповідальності через її заниження працівниками Пенсійного фонду при її призначенні, або ж, наприклад, не було жодного доведеного вироку щодо недоплати відсотків «Дітям

війни» через невідповідність законів про Державний бюджет України на 2007—2009 роки та чинною на той час редакцією ст. 6 ЗУ «Про соціальний захист дітей війни». Стосовно ж стипендій, то тут ще більш неоднозначно, не говорячи ще й про інші виплати. Нами вже досліджувалися два вироки за таку невиклату учням ПТУ (2010 рік) та ліцею (2011 рік), право на відповідну виплату ці учні вже мали відповідно до Закону України «Про професійно-технічну освіту». Але, на нашу думку, практично неможливо довести непризначення стипендії та її майбутньої невиклати по певному критерію досягнень (їх навмисного заниження) тощо.

Висновок. На підставі викладеного можна стверджувати, що в цілому в нашій країні існує досить різноманітна частина законів України щодо гарантування передбачених конституційних прав громадян на заробітну плату та інші соціальні виплати. Але, як уже наголошувалося [17], все ж таки має місце порушення частини третьої статті 22 Конституції України, а саме: при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод. Коли при зміні саме Законів України певна частина громадян перестає отримувати передбачувані ними до цього виплати, до кримінальної відповідальності винних у цьому притягнути практично неможливо через передбачуваність таких невиклат вже у чинних законах, а також невідповідності суб'єкта злочину, адже ні суб'єкти законодавчої ініціативи, ні сам законодавець такими не є, і в даному випадку за своєю суттю такими й не можуть бути. Отже, у даній ситуації ми маємо «замкнуте коло», наприклад, як із квітневим Референдумом 2000 року. Такі питання має вирішувати сам законодавець або Конституційний Суд України має визнавати відповідні норми неконституційними.

Пропонуємо доповнити новою частиною ст. 265 КЗпП України такого змісту: «Притягнення до фінансової відповідальності зазначених у ч. 2 ст. 265 КЗпП України осіб за наявності відповідних підстав не звільняє їх від притягнення до матеріальної, дисциплінарної, адміністративної або кримінальної відповідальності.»

У цілому ж вважаємо, що пропозиції щодо вдосконалення Кримінального кодексу України за результатами виконаного дисертаційного дослідження, які були опубліковані у четвертому номері наукового юридичного журналу «Юридична наука» за 2016 рік [29] та доведені до відома народних депутатів-членів Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності для можливого врахування ними як суб'єктами права законодавчої ініціативи у законотворчій діяльності [30] за наслідками проведеного тут аналізу, що переважно мають інформативний і рекомендаційний характер, не потребують змін та доповнень, окрім пропозиції замінити поняття «інші установлені законом виплати» на поняття «інші види соціальних виплат та допомоги установлені законом» як таке, що відповідає положенням, закріпленим у абз. 1 та 3 ст. 46 Конституції України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року (із змінами та доповненнями) // Урядовий кур'єр від 13.07.1996. — № 129—130.

2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III (із змінами та доповненнями) // Голос України від 19.06.2001. — № 107.

3. ICFTU Campaign on the Non-Payment of Wages in Russia. — Access mode : <http://www.warwick.ac.uk/fac/soc/complabstuds/russia/campaign.doc>.

4. ILO. International Labour Conference. Session (91;2003;Geneva) [Reports]. — Geneva : ILO, 2003. Report 3 (P. 1B) : Protection of Wages: Standards and safeguards relating to the payment of labour remuneration. — Geneva : ILO, 2003 — xi, 346 p. — ISBN 92-2-112874-1.

5. World social protection report 2014–15: building economic recovery, inclusive development and social justice / International Labour Organization. — Geneva : ILO, June 2014. — xxv, 336 S. : Tab., graph. Darst., Lit. S. 315–336. — ISBN 978-92-2-128660-8.

6. Global Wage Report 2014/15. ILO. Inclusive Labour Markets, Labour Relations and Working Conditions Branch / International Labour Organization. — Geneva : ILO, 05 December 2014. — 132 S. — ISBN 978-92-2-128664-6.

7. Convention concerning the Protection of Wages, 1949, No.95 (Entry into force: 24 Sep 1952) / Adoption: Geneva, 32nd ILC session (01 Jul 1949) — Status: Up-to-date instrument (Technical Convention). — Access mode : http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C095#A27.

8. Кримінальне право України : Загальна частина : підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. — 4-ге вид., переробл. і допов. — Х. : Право, 2010. — 456 с.

9. Олейнічук О.М. Кримінально-правове визначення предмета злочину, передбаченого ст. 175 КК України / О.М. Олейнічук // Юридична наука. — 2014. — № 9. — С. 65–76.

10. *Топчій В.В.* Кримінально-правова характеристика невиконання заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат (ст. 175 КК України): Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Топчій Василь Васильович. — К., 2009. — 271 с.

11. Рішення Конституційного Суду України «Справа за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміну «законодавство»)» від 9 липня 1998 р. № 12-рп/98 // Офіційний вісник України, 1998, № 32 (27.08.98), ст. 1209.

12. Закон України «Про внесення змін до Кодексу законів про працю України» від 24.12.1999 року № 1356-XIV // Урядовий кур'єр, 13.01.2000. — № 5.

13. Висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України від 12.06.2015 року на проект Трудового кодексу України (№ 1658 від 20.05.2014 р., доопрацьований). [Електронний ресурс] — Режим доступу : w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=53221&pf35401=327070.

14. Висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України від 10.10.2011 року на проект Закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо приведення їх у відповідність із Законом України «Про соціальний діалог в Україні»». [Електронний ресурс] — Режим доступу : w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=41144&pf35401=202953.

15. Олейнічук О.М. Суб'єкт складу злочину, передбаченого статтею 175 КК України / О.М. Олейнічук // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2014. — № 1(147). — С. 130–136.

16. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 06.12.2016 № 1774-VIII // Голос України, 27.12.2016. — № 248.

17. Висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України від 16.11.2016 року на проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України». [Електронний ресурс] — Режим доступу : w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=60033&pf35401=402282.

18. *Олейнічук О.М.* Об'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ст. 175 КК України / О.М.Олейнічук // Юридична наука. — 2014. — № 10. — С.62–73.

19. *Олейнічук О.М.* Відмежування складу злочину, передбаченого ст. 175 КК України, від аналогічного адміністративного делікту / О.М. Олейнічук // Юридична наука. — 2015. — № 11. — С. 165–171.

20. Юридична енциклопедія : В 6 т. /Редкол. : Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. — К. : «Укр. енцикл.», 1998. — Т. 5: П-С. — 2003. — 736 с : іл.

21. *Лихова С.Я.* Злочини проти громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина за Кримінальним кодексом України (теоретико-правове дослідження): дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Лихова Софія Яківна. — К., 2006. — 529 с.

22. Популярна юридична енциклопедія / Кол. авт. : В. К. Гіжевський, В. В. Головченко, В. С. Ковальський (кер.) та ін. — К. : Юрінком Інтер, 2002. — 528 с.

23. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. — 8-ме вид., перероб. і доп. — Х. : Фактор, 2011. — 1280 с.

24. *Тарасенко В.С.* Новації у сфері пенсійного забезпечення суддів / В.С. Тарасенко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. — 2013. — Вип. 6–3(1). — С. 142–145.

25. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : У 2 т. — Т. 1 / За заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. — 3-тє вид., перероб. та доп. — К. : Алерга; КНТ; Центр учбової літератури. — 2009. — 964 с.

26. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.; За заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. — Вид. третє, переробл. та доповн. — Х. : ТОВ «Одіссей», 2007. — 1184 с.

27. *Панкратова О.В.* Невыплата заработной платы, пенсий, стипендий, пособий и иных выплат (ст. 1451 УК РФ) : уголовно-правовой и криминологический аспекты : диссертация ... кандидата юридических наук : 12.00.08 / Панкратова Ольга Васильевна; [Место защиты: Моск. гос. юрид. акад. им.О.Е.Кутафина]. — Краснодар, 2012. — 192 с.

28. Висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України від 02.07.2013 року на проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо кримінальної відповідальності за невиконання зарплатної плати, стипендії, пенсії та інших установлених законом виплат)». [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id>.

29. *Олейнічук О.М.* Шляхи вдосконалення складу злочину, передбаченого ст. 175 КК України / О.М.Олейнічук / О.М. Олейнічук // Юридична наука. — 2016. — № 4. — 215 с. — С.114–125. [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://legal.nam.edu.ua/journal/n-4-2016.pdf>.

30. Лист Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності від 10.06.2016 р. № 04-18/12-1355. [Електронний ресурс] — Режим доступу : http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/6963/1/vidpovid_z_komitetu_VRU.jpg.

REFERENCES

1. Konstytutsiia Ukrainy: pryiniata Verkhovnoiu Radoiu Ukrainy 28 chervnia 1996 roku (iz zminamy ta dopovnenniamy) // Uriadovi kurier vid 13.07.1996. — № 129–130.

2. Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 05.04.2001 № 2341-III (iz zminamy ta dopovnenniamy) // Holos Ukrainy vid 19.06.2001. — № 107.

3. ICFTU Campaign on the Non-Payment of Wages in Russia. — Access mode : <http://www.warwick.ac.uk/fac/soc/complabstuds/russia/campaign.doc>.

4. ILO. International Labour Conference. Session (91;2003;Geneva) [Reports]. — Geneva : ILO, 2003. Report 3 (P. 1B) : Protection of Wages: Standards and safeguards relating to the payment of labour remuneration. — Geneva : ILO, 2003 — xi, 346 p. — ISBN 92-2-112874-1.

5. World social protection report 2014–15: building economic recovery, inclusive development and social justice / International Labour Organization. — Geneva : ILO, June 2014. — xxv, 336 s. : Tab., graph. Darst., Lit. S. 315–336. — ISBN 978-92-2-128660-8.

6. Global Wage Report 2014/15. ILO. Inclusive Labour Markets, Labour Relations and Working Conditions Branch / International Labour Organization. — Geneva : ILO, 05 December 2014. — 132 S. — ISBN 978-92-2-128664-6.

7. Convention concerning the Protection of Wages, 1949, No.95 (Entry into force: 24 Sep 1952) / Adoption: Geneva, 32nd ILC session (01 Jul 1949) — Status: Up-to-date instrument (Technical Convention). — Access mode : http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C095#A27.

8. Kryminalne pravo Ukrainy : Zahalna chastyna : pidruchnyk / Yu.V. Baulin, V.I. Borysov, V.I. Tiutiuhin ta in.; za red. V.V. Stashysa, V.Ya. Tatsiia. — 4-te vyd., pererobl. i dopov. — Kh. : Pravo, 2010. — 456 s.

9. *Olieinichuk O.M.* Kryminalno-pravove vyznachennia predmeta zlochyну, peredbachenoho st.175 KK Ukrainy / O.M. Olieinichuk // Yurydychna nauka. — 2014. — № 9. — S. 65–76.

10. *Topchii V.V.* Kryminalno-pravova kharakterystyka nevyplaty zarobitnoi platy, stypendii, pensii chy inshykh ustanovlenykh zakonom vyplat (st. 175 KK Ukrainy): Dys... kand. yuryd. nauk : 12.00.08 / Topchii Vasyl Vasylovych. — K., 2009. — 271 s.

11. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy «Sprava za konstytutsiinym zvernenniam Kyivskoi miskoi rady profesiinykh spilok shchodo ofitsiinoho tlumachennia chastyny tretoi statti 21 Kodeksu zakoniv pro pratsiu Ukrainy (sprava pro tlumachennia terminu «zakonodavstvo»)» vid 9 lypnia 1998 r. № 12-rp/ 98 // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy, 1998, № 32 (27.08.98), st. 1209.

12. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Kodeksu zakoniv pro pratsiu Ukrainy» vid 24.12.1999 roku № 1356-XIV // Uriadovyi kurier, 13.01.2000. — № 5.

13. Vysnovok Holovnoho naukovy-ekspertnoho upravlinnia Aparatu Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 12.06.2015 roku na proekt Trudovoho kodeksu Ukrainy (№ 1658 vid 20.05.2014 r., doopratsovanyi). [Elektronnyi resurs] — Rezhym dostupu : w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=53221&pf35401=327070.

14. Vysnovok Holovnoho naukovy-ekspertnoho upravlinnia Aparatu Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 10.10.2011 roku na proekt Zakonu «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo pryvedennia yikh u vidpovidnist iz Zakonom Ukrainy «Pro sotsialnyi dialoh v Ukraini»». [Elektronnyi resurs] — Rezhym dostupu : w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=41144&pf35401=202953.

15. *Olieinichuk O.M.* Subiekt skladu zlochyну, peredbachenoho statteiu 175 KK Ukrainy / O.M. Olieinichuk // Biuletен Ministerstva yustytysii Ukrainy. — 2014. — № 1(147). — S. 130–136.

16. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy» vid 06.12.2016 № 1774-VIII // Holos Ukrainy, 27.12.2016. — № 248.

17. Vysnovok Holovnoho naukovo-ekspertnoho upravlinnia Aparatu Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 16.11.2016 roku na proekt Zakonu «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy». [Elektronnyi resurs] — Rezhym dostupu : w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=60033&pf35401=402282.

18. *Olieinichuk O.M.* Obiektivna storona skladu zlochynu, peredbachenoho st.175 KK Ukrainy / O.M. Olieinichuk // Yurydychna nauka. — 2014. — № 10. — S. 62–73.

19. *Olieinichuk O.M.* Vidmezhuvannia skladu zlochynu, peredbachenoho st.175 KK Ukrainy, vid analohichnoho administratyvnoho deliktu / O.M. Olieinichuk // Yurydychna nauka. — 2015. — № 11. — S. 165–171.

20. Yurydychna entsyklopediia : V 6 t. /Redkol. : Yu.S. Shemshuchenko (holova redkol.) ta in. — K. : «Ukr. entsykl.», 1998. — T. 5: P-S. — 2003. — 736 s : il.

21. *Lykhova S.Ya.* Zlochyny proty hromadianskykh, politychnykh ta sotsialnykh prav i svobod liudny i hromadianyna za Kryminalnym kodeksom Ukrainy (teoretyko-pravove doslidzhennia): dys. ... d-ra yuryd. nauk : 12.00.08 / Lykhova Sofiia Yakivna. — K., 2006. — 529 s.

22. Populiarna yurydychna entsyklopediia / Kol. avt. : V.K. Hizhevskiy, V.V. Holovchenko V.S. Kovalskyi (ker.) ta in. — K. : Yurinkom Inter, 2002. — 528 s.

23. Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy / Za red. M.I. Melnyka, M.I. Khavroniuka. — 8-me vyd., pererob. i dop. — Kh. : Faktor, 2011. — 1280 s.

24. *Tarasenko V.S.* Novatsii u sferi pensiinoho zabezpechennia suddiv / V.S. Tarasenko // Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. — 2013. — Vyp. 6–3(1). — S. 142–145.

25. Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy: U 2 t. — T. 1 / Za zah. red. P.P. Andrushka, V.H. Honcharenka, Ye.V. Fesenska. — 3-tie vyd., pererob. ta dop. — K. : Alerta; KNT; Tsentr uchbovoi literatury. — 2009. — 964 s.

26. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Naukovo-praktychnyi komentar / Yu. V. Baulin, V. I. Borysov, S. B. Havrysh ta in.; Za zah. red. V.V. Stashysa, V.Ya. Tatsiia. — Vyd. tretie, pererobl. ta dopovn. — Kh. : TOV «Odissei», 2007. — 1184 s.

27. *Pankratova O.V.* Nevyplata zarabotnoj platy, pensij, stipendij, posobij i inyh vyplat (st. 1451 UK RF) : ugolovno-pravovoj i kriminologicheskij aspekty : dissertacija ... kandidata juridicheskikh nauk : 12.00.08 / Pankratova Ol'ga Vasil'evna; [Mesto zashhity: Mosk. gos. jurid. akad. im. O.E. Kutafina]. — Krasnodar, 2012. — 192 s.

28. Vysnovok Holovnoho naukovo-ekspertnoho upravlinnia Aparatu Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 02.07.2013 roku na proekt Zakonu «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy (shchodo kryminalnoi vidpovidalnosti za nevyplatu zarobitnoi platy, stypendii, pensii ta inshykh ustanovlenykh zakonom vyplat)». [Elektronnyi resurs] — Rezhym dostupu : <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=45641&pf35401=268781>.

29. *Olieinichuk O.M.* Shliakhy vdoskonalennia skladu zlochynu, peredbachenoho st. 175 KK Ukrainy / O.M. Olieinichuk / O.M. Olieinichuk // Yurydychna nauka. — 2016. — № 4. — S. 114–125. [Elektronnyi resurs] — Rezhym dostupu : <http://legal.nam.edu.ua/journal/n-4-2016.pdf>.

30. Lyst Komitetu Verkhovnoi Rady Ukrainy z pytan zakonodavchoho zabezpechennia pravookhoronnoi diialnosti vid 10.06.2016 r. № 04-18/12-1355. [Elektronnyi resurs] — Rezhym dostupu : <http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream>.

Олейнічук О.М. Аналіз законодавства України щодо розкриття ознак окремих складів злочинів бланкетної норми, передбаченої статтею 175 КК України

У статті виконаний комплексний аналіз чинного законодавства України щодо розкриття суттєвих ознак окремих складів злочинів бланкетної норми, передбаченої

статтею 175 Кримінального кодексу України, що є важливими як для кваліфікації за цією статтею, так і для її удосконалення. У результаті запропоновано доповнити новою частиною статтю 265 Кодексу законів про працю України, а поняття «інші установлені законом виплати» у досліджуваній нормі привести у відповідність з положеннями статті 46 Конституції України.

Ключові слова: склад злочину, невиплати, заробітна плата, стипендія, пенсія, інші установлені законом виплати.

Олейничук А.Н. Анализ законодательства Украины относительно раскрытия признаков отдельных составов преступлений бланкетной нормы, предусмотренной статьей 175 УК Украины

В статье выполнен комплексный анализ действующего законодательства Украины относительно раскрытия существенных признаков отдельных составов преступлений бланкетной нормы, предусмотренной статьей 175 Уголовного кодекса Украины, которые важны как для квалификации за этой статьей, так и для ее усовершенствования. В результате предложено дополнить новой частью статью 265 Кодекса законов о труде Украины, а понятие «другие установленные законом выплаты» в исследуемой норме привести в соответствие с положениями статьи 46 Конституции Украины.

Ключевые слова: состав преступления, невыплаты, заработная плата, стипендия, пенсия, другие установленные законом выплаты.

Oleinichuk O. Analysis of the Legislation of Ukraine concerning Disclosure of the Constituent Elements of the Certain Crimes under the Blanket Rule of Article 175 of the Criminal Code of Ukraine

In this paper, a comprehensive analysis of the current legislation of Ukraine regarding the disclosure of the constituent elements of certain crimes under the blanket rule of Article 175 of the Criminal Code of Ukraine is performed, which is important for both crime qualification and improvement of the mentioned Article. It is suggested to supplement Article 265 of the Labour Code of Ukraine with the new part. It is also suggested to bring the definition of “other payments established by law», stated in Article 175 of the Criminal Code of Ukraine, in line with the provisions of Article 46 of the Constitution of Ukraine.

Keywords: Corpus Delicti; Non-Payment; Wage; Stipend; Pension; Other Payments Established by Law

Стаття надійшла до редакції 31.03.2017.

УДК 343

V. Oleinik

SUBJECT OF A CRIME OF MARINE POLLUTION

В.П. Олійник

*здобувач кафедри кримінального права,
кримінології, цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»
м. Київ*

СУБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ ЗАБРУДНЕННЯ МОРЯ

Постановка проблеми. Питання, що стосуються суб'єкта злочину, передбаченого ст. 243 КК України, важливі як для теорії кримінального права, так і для практики. Це зумовлює поглиблене дослідження суб'єкта цього злочину.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми суб'єкта злочину забруднення моря присвятили свої наукові праці С.Б. Гавриш, О.О. Дудоров, В.К. Матвійчук, Н.О. Лопашенко, В.С. Плугатир, О.В. Кришевич, І.О. Харь, В.Д. Пакутін, В.Л. Мунтян, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко, З.Г. Корчева, Е.Н. Жевлаков, О.А. Плотнікова та ін. Проте ця проблема не знайшла до цього часу комплексного дослідження.

Метою статті є дослідження суб'єкта злочину забруднення моря.

Основні результати дослідження. Проблема суб'єкта злочину загалом, а також суб'єкта діяння передбаченого ст. 243 КК України 2001 р. має певний теоретичний і практичний багаж у науці кримінального права [1, с. 137–147; 2, с. 18–20; 3, с. 58; 4, с. 20; 5, с. 3–4; 6, с. 1–260; 7, с. 130; 8, с. 1–318; 9, с. 1–36; 10, с. 1–304; 11, с. 82–86; 12, с. 130–141; 13, с. 1–140]. Питання про суб'єкт злочину протягом багатьох років було дискусійним у теорії кримінального права. Зазначимо, що і на сьогодні в ряді моментів, які характеризують цей елемент складу злочину, немає єдності поглядів серед теоретиків. Суб'єктом злочину кримінальне право визнає фізичну осудну особу (людину), яка досягла до моменту вчинення певного злочину віку, з якого особа, що вчинила суспільно небезпечне діяння, заборонене кримінальним законом, і здатна понести за нього кримінальну відповідальність [14, с. 348; 15, с. 74]. Існує й таке визначення суб'єкта злочину: «це фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до Кримінального кодексу може настати кримінальна відповідальність [16, с. 86; 12, с. 130].

Нам більше імпонує визначення суб'єкта злочину, яке запропоноване В.Я. Тацієм та В.К. Матвійчуком, оскільки з нього чіткіше визначається вік кримінальної відповідальності.

Історичний аналіз законодавчого підходу до розуміння цього елемента складу злочину дає підстави стверджувати, що вітчизняний кримінальний

закон завжди визнавав суб'єктом злочину виключно людину, зокрема до 1 вересня 2014 року, коли вже й юридичну особу можна притягнути до кримінальної відповідальності за деякі кримінальні правопорушення [17, с. 4]. Необхідно зазначити, що вперше в КК України 2001 р. у ч. 1 ст. 18 дається законодавче визначення суб'єкта злочину: «Суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого, відповідно до цього Кодексу, може настати кримінальна відповідальність» [18], також сформульоване визначення спеціального суб'єкта у ч. 2 ст. 18 КК України: «Спеціальним суб'єктом злочину є фізична осудна особа, що вчинила злочин у віці, з якого може настати кримінальна відповідальність за злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа» [18]. Відсутність будь-якої ознаки загального, а для спеціального — ознак спеціального суб'єкта злочину виключає склад конкретного злочинного діяння й застосування до особи покарання. Ці вимоги стосуються і злочинів, передбачених ст. 243 КК України. Така значущість суб'єкта злочину забруднення моря потребує значної уваги до його дослідження і, зокрема, до класифікації суб'єктів.

Аналіз юридичної, філософської, медичної і психологічної літератури окреслив основні теоретичні й методологічні проблеми вчення про суб'єкт злочину в науці кримінального права. З дослідження цієї літератури видно, що під методологією розуміють насамперед звернення до принципів побудови, форм і способів науково-пізнавальної діяльності, вчення про структуру, логічну організацію, а також про методи і засоби цієї діяльності [19, с. 164]. Виходячи із зазначеного, слід погодитися з думкою В. Г. Павлова, що методологія дає змогу представити вчення про суб'єкт злочину взагалі, а, на нашу думку, і про суб'єкт досліджуваного злочину з історико-філософських, правових і теоретичних позицій, допомагає визначити найбільш перспективні напрями цього вчення, глибше пізнати логіку існуючих проблем, виявити і закріпити важливі пріоритети в їх дослідженні [8, с. 12]. Тому ми переконані в тому, що варто зупинитися на деяких теоретичних і методологічних положеннях суб'єкта злочину. Крім того, досконале вирішення проблеми суб'єкта злочину, передбаченого ст. 243 КК України, неможливе без осмислення теоретичних і методологічних проблем дослідження суб'єкта злочину та дискусійних питань вчення про суб'єкт злочину.

Насамперед на цьому шляху дослідження зазначимо ще раз, що під методологією розуміють: вчення щодо принципів побудови, форм і способів науково-пізнавальної діяльності; вчення про структуру логічної організації, а також щодо методів і засобів цієї діяльності [20, с. 164]. Термін «методологія» в літературі в широкому розумінні використовується як філософське вчення про методи пізнання [21, с. 365–367]. У вузькому розумінні під методологією розуміють сукупність пізнавальних засобів, розроблених на основі принципів загальної методології, що мають методологічне значення в конкретній сфері пізнання і практики [19, с. 13–14]. Крім того, під методологією розуміють систему принципів наукового дослідження, оскільки методологія визначає, якою мірою зібрані факти можуть слугувати і відповідати об'єктивному знанню [22, с. 24].

Маючи достатньо аргументовані визначення та підходи і провівши аналіз юридичної, філософської, медичної і психологічної літератури, окреслимо основні теоретичні й методологічні проблеми вчення про суб'єкт злочину в науці кримінального права, а також ті, що стосуються і суб'єкта злочину, передбаченого ст. 243 КК України.

Виходячи з означеного вище, слід констатувати, що формування цілої низки методологічних основ учення про суб'єкт злочину відносяться до теорій і правових поглядів І. Канта, Г.В. Ф. Гегеля, А. Фейєрбаха, І.Г. Фіхте та інших дослідників права, які мали великий вплив на розвиток правової думки в Україні. Так, у філософії І. Канта інтерес викликає: осмислення злочину і особи, що його вчинила; переконання, що злочин вчиняється за бажанням людини (за рішенням її волі); що суб'єкт злочину (як фізична особа) володіє свободою волі [23, с. 137]. Натомість за кримінально-правовою теорією Г.В.Ф. Гегеля: злочинець — це не просто об'єкт каральної влади держави, а суб'єкт права, воля і мислення якого являють собою щось єдине, тому що воля не що інше, як мислення, яке перетворює себе в наявне буття і при цьому наявність волі є загальною умовою інкримінування; осудність як властивість особи, що вчинила злочин, свідчить про те, що суб'єкт як мисляча істота, знав і хотів діяти певним чином [24, с. 89—165]. А. Фейєрбах вважав, що злочин вчиняється не з чуттєвих спонукань, а із свавілля вільної волі (як дія вільної волі злочинця) [25, с. 16—30]. І.Г. Фіхте наполягав на тому, що злочин залежить від свободи волі людини [26, с. 165].

За дослідженнями А.А. Піонтковського, з якими слід погодитися, кримінально-правові погляди І. Канта на проблему суб'єкта злочину були ідеалістичними, натомість це ж питання Г.В.Ф. Гегелем розглядалося по суті у сфері абстрактного права, а погляди А. Фейєрбаха були антиісторичними, тобто мали методологію критичної філософії [26, с. 17].

Багато питань, у тому числі ті, що стосуються суб'єкта злочину, відображені у філософії І. Канта, Г.В.Ф. Гегеля. І.Г. Фіхте, в подальшому розроблялися і досліджувалися різними правовими школами. Так, найвидатнішими теоретиками класичної школи кримінального права, що виникла в Європі у другій половині XVIII — початок XIX століття, поряд з А. Фейєрбахом, були К. Біндінг (Німеччина), Н. Россі, О. Гарро (Франція). В Україні такий напрямок виник у XIX—XX ст. в особі професора А.Ф. Кістяковського, в Росії представниками цього напрямку були М.С. Таганцев, Н.Д. Сергієвський. Ця школа кримінального права базувалася на метафізичній, ніким і нічим не обумовленій свободі волі особи і відсутності кримінальної відповідальності неосудних. Протилежних поглядів дотримувались представники антропологічної школи кримінального права, що виникла в кінці XIX ст. (засновники: Ч. Лоброзо, Р. Гарофало, Е. Феррі та ін.). Спираючись на методологію вульгарного матеріалізму і позитивізму, заперечуючи повністю вольову діяльність, вони обґрунтовували вчення про злочинну людину. Іншими словами, вони стверджували, що злочини вчиняються незалежно від суспільних умов і, як правило, природженими злочинцями. Представники соціологічної школи кримінального права (кінець XIX — поч. XX ст.) А. Прінс, І.Я. Фойніцький та

інші виступили проти визнання свободи волі злочинця, наполягаючи, що його дії обумовлені соціальними факторами злочинності [22, с. 30]. По суті вони заперечували інститути кримінального права, вчення про склад злочину, не проводили різниці між поняттями: «осудність» і «неосудність». Злочинне діяння розглядалось як вчинок розумної людини. Методологією цієї школи були філософія прагматизму і позитивізму. Вони вважали, що будь-який злочин вчиняється фізичною особою (людиною). Якщо розглядати проблеми дослідження суб'єкта злочину з позиції методології теоретичних концепцій в українському і російському кримінальному праві, то, незважаючи на різне ставлення дореволюційних вітчизняних криміналістів до філософських і кримінально-правових теорій, у більшості своїй вони були єдині, що суб'єктом злочину може бути тільки фізична особа, і виступали проти кримінальної відповідальності юридичних осіб.

Проблема осудності і неосудності особи, що вчинила злочин, яка є однією з основних у теорій кримінального права стосовно суб'єкта злочину, вирішувались представниками різних шкіл по різному. Що ж стосується віку суб'єкта як однієї з його головних ознак, то дослідження зводилося до різних класифікацій злочинних елементів, або до розгляду їх вікових особливостей з позицій особистих особливостей злочинця. Звичайно, що вивчення свободи волі, осудності, неосудності та інших питань, що пов'язані з поведінкою людини в суспільстві неможливо обґрунтувати і вирішити окремо від проблеми суб'єкта злочину, з якою тісно пов'язані різні інститути кримінального права [27, с. 34–36].

В історичному аспекті представляє інтерес методологічний і теоретичний аналіз суб'єкта злочину в кримінальному праві і кримінальному законодавстві в радянський період. Так, Ю.А. Красіков вважає, що після жовтневої революції доктрина соціалістичного права увібрала в себе реакційні положення соціологічної школи права, перевернувши багато в чому класичний напрямок [27, с. 35]. У перші роки існування радянської держави увага до вивчення суб'єкта злочину зі сторони юристів майже не приділяється. Це було пов'язане з тим, що кримінальне законодавство потребувало кардинальних змін [8, с. 18]. У цей період наука кримінального права з нових методологічних позицій стала вирішувати завдання з переосмисленням кримінально-правових теорій, у тому числі й тих, що стосуються суб'єкта злочину.

У радянський період значний розвиток теорій і методології з проблем суб'єкта злочину досліджували такі вчені: Я.М. Брайнін, В.С. Орлов, А.А. Піонтовський, А.М. Трайнін, І.І. Карпець, В.М. Кудрявцев, Н.Ф. Кузнецова, Н.С. Лейкіна, Р.І. Міхеєв, В.Я. Тацій, С.С. Яценко, П.С. Матишевський, О.Я. Светлов та інші. Але у зв'язку з відсутністю в теорії кримінального права послідовного, стрункого вчення про суб'єкт злочину, вченими допускалися методологічні помилки в характеристиці його ознак. Традиційно суб'єкт злочину характеризувався у вигляді одного з елементів складу злочину [8, с. 18]. На думку О.Ф. Шишова, в підручнику з кримінального права 1938 р. був допущений ще один методологічний прорахунок, який полягав у тому, що соціальна суть інституту вини розглядалася в розділі «Суб'єкт злочину» [22, с. 87].

Загальновизнаною думкою є та, що висвітлення питань методології в кримінально-правовій літературі цього ж напрямку щодо суб'єкта злочину обмежувалося лише вказівкою авторів на діалектичний матеріалізм як всезагальний метод наукового пізнання, а приватно-наукові методи потребували дослідження.

Важливе значення для розуміння теоретичних і методологічних проблем поняття «суб'єкт злочину» мало дослідження радянськими та сучасними фахівцями в галузі кримінального права філософського поняття свободи, волі в її матеріалістичному розумінні, а також ознак суб'єкта злочину як вік, осудність і неосудність.

У науці кримінального права, як зазначалося раніше, склад злочину є необхідною і достатньою підставою притягнення осудної особи, що вчинила злочин, з урахуванням установленого законом віку до кримінальної відповідальності. Структурну основу злочину складає: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт і суб'єктивна сторона [28, с. 162]. В той же час А.М. Трайнін наполягав на тому, що суб'єкт злочину не може розглядатися в системі елементів складу злочину, тому що людина не є елементом вчиненого нею злочинного діяння [29, с. 191]. Позиція А.М. Трайніна не отримала широкого визнання серед теоретиків кримінального права. Було спірним у теорії кримінального права і твердження про те, що осудність і вік суб'єкта злочину не можна розглядати як ознаки, що відносяться до складу злочину (А.Н. Трайнін, Б.С. Никіфоров та ін.). На переконання Н.С. Лейкіної, включення осудності і віку до числа основних ознак суб'єкта не є перетворенням злочинця в елемент вчиненого ним злочинного діяння, це можливість спробувати дати більшу об'єктивну і всебічну характеристику конкретного складу злочину [30, с. 229–234]. Проте, на думку В.Г. Павлова, з якою слід погодитися, така позиція Н. С. Лейкіної є сумнівною [8, с. 19].

Важливою теоретичною основою в дослідженні суб'єкта злочину є вік, встановлений у законі, як обставина, що визначає настання кримінальної відповідальності за вчинене. Вік як ознака суб'єкта злочину глибоко вченими практично не вивчена. Складність цієї проблеми полягає в тому, що вона пов'язана не тільки з природними, біологічними, але й соціально-психологічними властивостями людини, які мають враховуватися законодавцем при встановленні вікових меж для притягнення до кримінальної відповідальності. На певних історичних етапах вік, з якого наступала кримінальна відповідальність, встановлювався законодавцем по-різному. Достатньо низькі межі настання кримінальної відповідальності зберігалися тривалий час.

Загальна кримінальна відповідальність за чинним КК України настає з 16 років, хоча на практиці і в теорії кримінального права це питання вирішується неоднозначно [18]. Справа в тому, що за деякі злочини, неоговорені в законі, кримінальна відповідальність може наступати з 18 років або з 25 років. Дане положення реалізується, коли мова йде про спеціальний суб'єкт злочину. В цьому зв'язку виникає необхідність привести в кримінальному законі конкретний перелік норм, що передбачають настання кримінальної відповідальності з 18 або з 25 років. Від віку, на нашу думку, залежить і структура складу злочину.

Одним із аспектів дослідження суб'єкта в теорії кримінального права є його осудність, тобто такий психічний стан, коли особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними [14, с. 204].

Важливою стороною дослідження суб'єкта злочину взагалі і, зокрема, суб'єкта злочину, передбаченого ст. 243 КК України, є вивчення такого складного питання в науці кримінального права і кримінології, як співвідношення понять «суб'єкт злочину» і «особистість злочинця», які іноді ототожнюються. Методологічною основою дослідження цієї проблеми є як поглиблене вивчення самого злочинного діяння на різних етапах розвитку нашої держави, так і вдосконалення кримінального законодавства з метою більш ефективної боротьби зі злочинністю, в тому числі і у сфері охорони навколишнього природного середовища. Поняття «суб'єкт злочину» і «особистість злочинця», хоча і близькі, але не збігаються. Крім того, вони мають різний обсяг, а саме: поняття «суб'єкта злочину» вужче, ніж поняття «особистість злочинця» [8, с. 23]. Поняття «суб'єкт злочину» ґрунтується на конкретних положеннях, сформульованих у кримінальному законі, і виходить із методологічних передумов філософських і кримінально-правових теорій [8, с. 23]. Суб'єкт злочину – термін кримінально-правовий, який, швидше, визначає юридичну характеристику особи, що вчинила злочин, і відрізняється від кримінологічного поняття «особистість злочинця» [8, с. 23], натомість особистість злочинця як більш об'ємне поняття розкривається через соціальну суть особи, а також через складний комплекс ознак, властивостей, зв'язків, відносин, моральний і духовний світ, що характеризують її, взятих у взаємодії з індивідуальними особливостями і життєвими фактами, що лежить в основі злочинної поведінки [8, с. 23].

Крім того, стосовно суб'єкта злочину також існує проблема його класифікації. Адже, як відомо, в юридичній літературі існують різні погляди на класифікацію суб'єктів злочину. Деякі автори стверджують, що ними можуть бути як приватні, так і службові особи [31, с. 522; 12, с. 131–141 т. ін.]. Другі вважають, що суб'єктами злочинів можуть бути будь-які особи [32, с. 9]. Існує думка, що суб'єктом злочину можуть бути як громадяни, так і службові особи [33, с. 42]. В теорії кримінального права суб'єкти злочинів також класифікуються на загальний і спеціальний [34, с. 830–899; 10, с. 120 та ін.].

Така суперечлива класифікація суб'єктів злочину, їх тлумачення в науці кримінального права та судовій практиці не може надати допомогу судам і правоохоронним органам у справі боротьби зі злочинними проявами. Ситуація, що склалася, викликає необхідність більш поглибленого дослідження суб'єкта злочину і, зокрема, суб'єкта злочину, передбаченого ст. 243 КК України. З цією метою перш за все звернемося до термінології, що використовується авторами для позначення суб'єкта конкретного злочинного діяння. Так, В.Я. Тацій, А.А. Піонтковський, та ін. при визначенні суб'єкта злочину, що стосується злочинів проти навколишнього природного середовища, використовують термін «приватна особа». Автор підтримує позицію В.К. Матвійчука, що поняття «приватна особа» не зовсім точно відображає той зміст, який названі автори йому намагаються надати [35, с. 70]. Перш ніж зробити спробу пояснити свою

точку зору, слід відзначити, що в кримінальному праві зміст терміна «приватна особа» до цього часу не отримав розробки. Ним автори існуючих підручників з кримінального права, курсів кримінального права, монографічної літератури, навчальних посібників і статей називають суб'єктів злочинів, що стосуються злочинів проти навколишнього природного середовища. При цьому не дають пояснення, на відміну від поняття «службова особа», якими ж ознаками повинна володіти приватна особа. Разом з тим розробка ознак приватної особи має не тільки теоретичне, але й істотне практичне значення, на чому акцентував увагу В. К. Матвійчук [35, с. 70], що і ми спробуємо аргументувати при визначенні суб'єкта злочину, передбаченого ст. 243 КК України.

Щоб отримати з цього питання більш або менш вичерпну відповідь, важливо дійсно дати тлумачення терміна «приватна особа», з'ясувати, який зміст в нього вкладається, і що, власне, під ним треба розуміти, як його треба аргументувати [36, с. 707]. Відповідно до «Словаря русского языка» С. Ожегова слово «частный, -ое» означає «являющийся отдельной частью чего-либо, не общий, не типичный. Личный, не общественный, не государственный» [36, с. 717]. Близьке за значенням, хоча і більш вузьке тлумачення терміна «приватний» пропонує «Толковый словарь русского языка» В. Даля: «относящийся к части, общему, исключение» [37, с. 583]. Дещо схоже розуміння терміна «приватний» пропонується у Великому тлумачному словнику сучасної української мови: «Який належить окремій особі (особам); не державний, не суспільний. Який стосується окремої особи (осіб) особистий // перев., у сполуч. зі сл. життя. Не пов'язаний зі службовою або суспільною діяльністю, який не має офіційного значення... виконується поза державною службовою... який не перебував на державній службі... Приватним способом: а) неофіційно; б) для окремої особи або поза державною службою...» [38, с. 926].

З існуючих тлумачень терміна «приватна», що є в словниках, звичайно ще не можна визначити ознаки приватної особи. Додатково необхідно скористатися тими положеннями, наведеними в чинному кримінальному законодавстві (ст. 364 КК України), а саме: ознаками службової особи, а також ознаками неслужбової особи. Порівнюючи вказані ознаки й правові наслідки, які відносяться як до службової особи, так і неслужбової, використовуючи для пояснення тлумачення терміна «приватна», наведене у словниках, спробуємо визначити ознаки суб'єкта приватної особи як суб'єкта злочину.

Найбільш прийнятним є визначення й обґрунтування ознак суб'єкта злочину через діяльність і функції суб'єкта [39, с. 70–71], тобто функціональну діяльність такої особи. Зазначена позиція В.К. Матвійчука потребує лише певного уточнення, яке повинне мати таке наповнення: «крім діяльності і функцій суб'єкта (функціональної діяльності такої особи) ще необхідно в зазначеній динаміці врахування і відповідного статусу суб'єкта». Що ж стосується службових осіб, які дають вказівку на вчинення злочину або які його вчиняють особисто, то їх діяльність згідно зі ст. 364 КК України відноситься до здійснення постійно чи тимчасово чи за спеціальними повноваженнями функції представників влади, чи місцевого самоврядування, а також до того, що вони обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах

місцевого самоврядування на державних чи комунальних підприємствах в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій або виконують такі функції за спеціальними повноваженнями, якими особа наділяється повноваженим органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноваженим органом чи повноваженою особою підприємства, установи, організації, судом або законом тощо [40, с. 79].

Суть однієї функції, як це зрозуміло, виражається в безпосередньому управлінні людьми, виробничими, виховними, організаційними або технологічними процесами [41, с. 30–31; 42, с. 491–495]. Друга — охоплює коло обов'язків, пов'язаних з розпорядженням і управлінням державним, колективним або приватним майном, засобами виробництва та ін. суб'єктами [43, с. 62–63; 42, с. 495]

У частини суб'єктів, як свідчить це дослідження, функції та статус службової особи відсутні. Слід погодитися з думкою, що неможливо дати всебічне і об'єктивне визначення суб'єкта злочину (в частині, що стосується неслужбової особи) без розкриття змісту виробничих і професійних функцій, а також статусу такої особи, які такий суб'єкт виконує під час вчинення злочину [43, с. 80].

Ними є: 1) виробничі функції, в процесі яких відбувається процес виробництва; 2) професійні функції — відносно-постійний вид трудової діяльності, яка передбачає певну сукупність теоретичних знань, практичного досвіду і трудових навичок; 3) коло обов'язків такого працівника регламентується трудовим договором, контрактом, службовою інструкцією або іншими нормативно-відомчими актами [43, с. 62–71].

Ми згодні з позицією В. К. Матвійчука, що поняття «приватна особа» і «службова особа» відносяться до різних систем відліку і їх (ці поняття) не можна порівнювати і протиставляти, а тому методично буде вірним, якщо конкретні системи розглядаються в конкретних умовах (тобто в системі, досліджуваних суспільних відносин) [43, с. 63], а саме: які охороняються ст. 243 КК України, як це доводиться в указаній статі. Отже, повнота поняття «суб'єкт злочину» виявляється в тому, що воно повинно мати повноту об'єму цього поняття (тобто має бути відсутня пустота, відсутність наповнення цього поняття). Тобто при діленні поняття «суб'єкт злочину» сума об'ємів понять-ділників: «службова», «неслужбова» і «приватна» особа має бути рівною об'єму (обсягу) діленого поняття [43, с. 64]. Таким чином, можна погодитися з таким визначенням приватної особи: «Суб'єкт злочину — це фізична осудна особа, якій виповнився до моменту вчинення злочину вік кримінальної відповідальності, яка вчиняє злочин, не маючи функції та статусу службової та неслужбової особи, не знаходиться в трудових відносинах, діє як приватна особа не в інтересах суспільно корисної діяльності» [43, с. 64].

Дещо іншою термінологією користується при визначенні суб'єкта злочину В. Пакутін. Так, для позначення можливих суб'єктів конкретного злочину ним використовується поняття «громадяни» поряд із службовими особами [33, с. 28]. Варто погодитися з В.К. Матвійчуком, який зазначає, що «викори-

стання терміна «громадянин» в поєднанні з службовими особами як складових суб'єкта злочину неправомірно» [35, с. 93]. Дійсно, таке поєднання можливих суб'єктів окремого складу злочину призводить до відомої логічної помилки, тобто невідповідності членів поділу і їх перерізу, пересічення, перетину [35, с. 93], а, на нашу думку, веде до повного відторгнення їх один від одного, адже очевидно, що службові особи є також громадянами. Крім того, при такому поєднанні вбачається і друга логічна помилка — неповнота ділення [35, с. 93], що є, на наш погляд, істотною методологічною помилкою. Автори, виходячи з механізму логіки мислення, використовуючи поняття «громадяни», не включають як можливих суб'єктів злочину осіб без громадянства, громадян іноземної держави, неслужбових і приватних осіб. Це ще раз підтверджує нашу позицію щодо суб'єкта злочину.

Поділ суб'єктів на загальний і спеціальний, як вірно вказує С.Б. Гавриш, для злочинів проти навколишнього природного середовища дійсно недостатній, бо не відображає соціального і правового статусу суб'єкта [44, с. 484]. Насправді це так, оскільки цей термін є певною абстракцією, що позбавлена соціального змісту, тобто реальності суб'єкта як такого.

Теоретичне вирішення питання про суб'єкт злочину, передбаченого ст. 243 КК України, повинно перш за все слугувати практиці боротьби з цими злочинами. Розробки в науці кримінального права можуть бути сприйняті практикою лише в тому випадку, якщо в достатній мірі конкретизовані і базуються на реальних умовах життя суспільства, мають правові та соціальні основи кримінального закону.

Таким чином, маючи основні методологічні й теоретичні підходи до суб'єкта злочинів і, зокрема, щодо злочину, передбаченого ст. 243 КК України, і їх позначення (відображення) проведемо дослідження цього суб'єкта злочину. Аналіз засвідчив різний підхід законодавця до описання суб'єкта цього злочину. Так, у ст. 243 КК (за винятком ч. 3 цієї статті, де зазначені як спеціально відповідальні за те особи морських і повітряних суден або інших засобів і споруд, що знаходяться в морі), суб'єкт злочину не називається. Таке ставлення законодавця до цих проблем в чинному КК України у кримінально-правових джерелах оцінюється по-різному. Зокрема, одні автори стверджують, що в більшості випадків законодавець спеціально не називає суб'єкта (це дає можливість практично притягти до кримінальної відповідальності осіб, що мають різний правовий статус), а інші зазначають, що законодавець спеціально називає суб'єкта [45, с. 80]. Інші просто вказують, що в більшості складів злочину проти навколишнього природного середовища суб'єкт не вказаний, але деякі злочини вказаної категорії можуть бути вчинені тільки спеціальними суб'єктами [46, с. 19–21].

Слід погодитися з думкою В.К. Маввійчука, що істотне значення для розвитку науки кримінального права і, зокрема, для з'ясування суб'єкта аналізованого злочину мають такі положення: 1) як залежність таких суб'єктів від виробничої діяльності; 2) відповідальність за такі злочини службових осіб, які мають обов'язок слідкувати за дотриманням певних правил; 3) як спеціально зобов'язана особа [35, с. 204].

У юридичній літературі висловлені різні погляди стосовно суб'єкта злочину забруднення моря: 1) одні автори вважають, що «суб'єкт цього злочину — спеціальний, а саме особи, зобов'язані дотримуватися спеціальних правил з охорони моря у будь-якій галузі людської діяльності або контролювати їх дотримання. Такими слід вважати службових осіб, на яких покладено відповідні службові обов'язки (наприклад, капітани суден, плаваючих платформ), працівників, які безпосередньо експлуатують установки і механізми при виконанні операцій зі шкідливими речовинами та відходами (помпові машиністи, вахтові мотори тощо), а також працівників, які зобов'язані інформувати належних адресатів про виконання форс-мажорних обставин» [47, с. 555]; 2) другі стверджують, що «суб'єкт злочину у першій і другій його формах спеціальний. Ним можуть бути особи, зобов'язані дотримуватися відповідних правил (зокрема, капітани та інші службові особи морських і повітряних суден, інших перебуваючи у морі споруд і засобів, до службових повноважень яких входить забезпечення дотримання спеціальних правил охорони моря від забруднення, службові особи промислових, комунальних, сільськогосподарських та інших підприємств і організацій, які здійснюють забруднення моря з берега, якщо на цих осіб покладался службовий обов'язок дотримуватися правил охорони моря і контролювати їх виконання підлеглими). За ст. 243 слід кваліфікувати також діяння працівників суден, інших морських об'єктів, які безпосередньо експлуатують системи, установки і механізми при виконанні операцій зі шкідливими речовинами чи відходами (помпові машиністи, вахтові мотористи тощо). Суб'єктом злочину у його третій формі є спеціально відповідальні за інформування належних адресатів особи морських і повітряних суден, інших засобів і споруд, що знаходяться у морі» [48, с. 750–751]; 3) треті заявляють, що «суб'єктом цього злочину можуть бути службові особи суден (українських чи іноземних) і портів (у випадку дачі незаконного розпорядження про скидання із суден шкідливих речовин або неприйняття заходів щодо запобіганням вказаним діям) [49, с. 431]. За ч. 3 ст. 243 «суб'єкт злочину — особа, спеціально відповідальна за своєчасне і достовірне повідомлення адміністрації про випадки скидання або поховання в морі шкідливих речовин, матеріалів, відходів. У випадках притягнення до кримінальної відповідальності за цей злочин службових осіб, котрі вчинили його з використанням свого службового становища, їхні дії за наявності до того підстав мають також кваліфікуватися за відповідними статтями КК, яким передбачено відповідальність за злочини у сфері службової діяльності п. 3 ППВСУ від 10.12.2004 № 17» [49, с. 431–432]; 4) четверті повідомляють, що суб'єктом цього злочину можуть бути як службова особа (капітан чи інші службові особи судна, іншого плаваючого засобу або платформ і інших штучно споруджених у морі об'єктів, командири повітряних суден, у службові обов'язки яких входило недопущення скиду у море шкідливих речовин, а також ті, що допустили скид або захоронення чи, які не повідомили в адміністрацію найближчого порту України, іншому уповноваженому органу або особі, а у випадку скиду з метою захоронення організації, яка надає дозвіл на скид), а також фізична осудна особа, що досягла 16 років. Суб'єктом злочину, передбаченого ч. 3 ст. 243 можуть бути

тільки спеціально уповноважені службові особи» [50, с. 517–519]; 5) п'яти запевняють, що «суб'єктом злочину передбаченого ч. 1 і 2 ст. 243, можуть бути особи, на яких покладено обов'язок дотримуватися спеціальних правил щодо охорони моря. Це, зокрема: капітани та члени команди морських і повітряних суден, службові особи інших засобів і споруд, що знаходяться в морі, службові особи промислових, комунальних, сільськогосподарських та інших підприємств та організацій, які здійснюють забруднення моря з берега. Суб'єктом злочину, передбаченого ч. 3 ст. 243, може бути особа, спеціально відповідальна за повідомлення адміністрації найближчого порту України, іншому уповноваженому органу або особі чи організації інформації про підготовлюване або здійснене внаслідок крайньої потреби чи невідворотне забруднення моря. Як правило, такими особами є капітани суден, службові особи споруд, що знаходяться у морі та ін.» [51, с. 332]; 6) шості стверджують, що суб'єкт забруднення морського середовища спеціальний, ним виступає особа, що досягла 16 років, на яку покладені обов'язки за дотриманням правил охорони навколишнього природного, в тому числі, морського середовища (це може бути і службова особа – капітан судна, наприклад) [52, с. 135].

Аналіз існуючих точок зору на суб'єкт злочину, передбаченого ст. 243 КК України, дає нам можливість виокремити такі позитивні положення: 1) це особи, що зобов'язані дотримуватися спеціальних правил з охорони моря або контролювати їх дотримання; 2) такими можуть бути службові особи, на яких покладено відповідні службові обов'язки (наприклад, капітани та інші службові особи морських і повітряних суден, плавучих платформ, перебуваючи у морі споруд і засобів, до службових повноважень яких входить забезпечення дотримання спеціальних правил охорони моря від забруднення), працівники, які безпосередньо експлуатують установки і механізми при виконанні операцій зі шкідливими речовинами та відходами (помпові машиністи, вахтові мотористи тощо), службові особи промислових, комунальних, сільськогосподарських та інших підприємств і організацій, які здійснюють забруднення моря з берега, якщо на цих осіб покладался службовий обов'язок дотримуватись правил охорони моря і контролювати їх виконання підлеглими; 3) за ч. 3 ст. 243 КК суб'єктом злочину є спеціально відповідальна особа морських та повітряних суден або інших засобів і споруд, що знаходяться в морі за своєчасне і достовірне повідомлення адміністрації найближчого порту України, іншому уповноваженому органу або особі, а у разі скидання з метою поховання – і організації, яка видає дозволи на скидання інформації на підготовлюване або здійснене внаслідок крайньої потреби скидання чи невідворотні втрати шкідливих речовин чи сумішей, що містять такі речовини понад встановлені норми – за неповідомлення про це; 4) у випадках притягнення до кримінальної відповідальності за цей злочин службових осіб, які вчинили його з використанням свого службового становища, їхні дії за наявності до того підстав мають також кваліфікуватися за відповідними статтями КК, якими передбачено відповідальність за злочини у сфері службової діяльності (п. 3 ППВСУ від 10.12.2004 р. № 17).

Ми погоджуємось з думкою В.К. Матвійчука, що констатація того факту, що суб'єктом цього злочину за ч. 3 ст. 243 КК є службові особи, не дає

працівникам правоохоронних органів повного уявлення про нього [35, с. 205]. З цією метою слід звернутися до поглядів на суб'єкт злочину, передбаченого ч. 3 ст. 243 КК. Так, одні автори до нього відносять капітана, оскільки на нього покладається обов'язок якомога раніше повідомити про скид [53, с. 47]; другі заявляють, що суб'єктами цього злочину могли бути лише відповідальні за сповіщення відомостей про скид службові особи українських та іноземних морських і повітряних суден, інших плавзасобів, платформ і конструкцій (на морському судні — це капітан) [54, с. 23]; треті схильні до того, що суб'єктом цього злочину могли бути службові особи суден та інших плавучих засобів, платформ чи штучно споруджених конструкцій у морі або членів екіпажу повітряних суден, на яких покладено обов'язок повідомляти адміністрації портів або організації, що видають відповідними дозволами [45, с. 72].

Аналіз точок зору В.А. Широкова, А. Коробеева, Е.Н. Жевлакова та ін. з приводу суб'єкта злочину, передбаченого ч. 3 ст. 243 КК України, свідчить про наявність деяких недоліків. Ці недоліки полягають у тому, що одні автори надто обмежують коло суб'єктів цього злочину (наприклад, капітанами суден); другі, навпаки, необгрунтовано розширюють перелік службових осіб, які можуть бути суб'єктами злочину за ч. 3 ст. 243 КК (наприклад, називають виконавцями членів екіпажу повітряного судна або інших службових осіб суден, платформ). Стосовно складу, що нас цікавить, це означає, зокрема, що необхідно встановити, хто із службових осіб відповідальний за своєчасне повідомлення, передбачене ч. 3 ст. 243 КК України, а також чи покладений на таких осіб обов'язок. Коло службових осіб, які можуть бути притягнені до кримінальної відповідальності за цією частиною статті, має визначатися у кожному конкретному випадку. Тому у визначенні службових осіб, що могли бути суб'єктами злочину, передбаченого ч. 3 ст. 243 КК, нам має допомогти звернення до конвенцій, що в тій чи іншій мірі стосуються питань забруднення моря [55, с. 62—67; 56, с. 42—48; 57, с. 21—36; 58, с. 77—177 та ін.]. На підставі приписів цих та інших конвенцій можна стверджувати, що на судах та на інших плавучих засобах такими суб'єктами можуть бути: капітан судна або інша особа, яка відповідає за судно, а в тому випадку, коли це судно покинуто або повідомлення з судна є неповним чи його не можна отримати, власник, фрахтувальник, управляючий, оператор судна або їх агенти, які повинні у можливо більш повному обсязі взяти на себе обов'язки капітана (п. 4 Конвенції 1973 р.) [58, с. 86]. Іншими словами, на судах та інших плавучих засобах суб'єктами цього злочину можуть бути капітан або особа командного складу, що відповідає за цю операцію (скид). Для повітряних суден такими виконавцями злочину є командир екіпажу. Стосовно стаціонарно встановлених платформ чи інших штучно споруджених у морі конструкцій такими відповідальними за скид або повідомлення про скид спеціально відповідальні службові особи або уповноважені ними відповідальні особи за повідомлення.

У контексті зазначеного вище велике практичне значення має питання спеціально відповідальних за ці діяння осіб морських та повітряних суден або інших засобів і споруд, що знаходяться в морі, що можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності в таких випадках: 1) коли вони беруть на себе

пряме керівництво проведенням робіт; 2) коли вони допускають до керівництва роботами або до безпосереднього виконання операцій некомпетентних осіб; 3) коли виконання робіт і операцій не забезпечено належними керівниками і виконавцями тощо; 4) коли такі спеціально відповідальні особи, капітани, командири повітряних суден тощо допустили до таких робіт осіб, які за станом здоров'я не можуть забезпечити безпеку робіт або які перебувають в стані алкогольного або наркотичного сп'яніння; 5) коли капітани або командири не вжили невідкладних заходів щодо припинення порушень. У тому ж випадку, коли злочин, передбачений ч. 3 ст. 243 КК, супроводжувався зловживанням владою чи службовим становищем, дії такої особи необхідно кваліфікувати за сукупністю складів злочинів — за ч. 3 ст. 243 та 364 КК [35, с. 206].

Слід звернути увагу на більш складне питання кваліфікації злочину, передбаченого ч. 3 ст. 243 КК, якщо він був вчинений службовою особою, але які не були зазначені суб'єктами в цій частині статті. Це питання має вирішуватися двояко: 1) службова особа, яка використовувала своє службове становище, коли вона могла впливати на вчинення такого діяння за своєю владою і не була вказана як суб'єкт злочину або при змові зі службовою особою, що вказана в ч. 3 ст. 243 КК, несе відповідальність за стст. 364, 365 КК, за наявності достатніх підстав; 2) натомість діяння службової особи, яка згідно зі своїм службовим становищем не могла впливати на виконавця злочину, передбаченого ч. 3 ст. 243 КК, але вступила у змову із службовою особою, яка вказана в цій частині статті, то їх діяння слід кваліфікувати як співучасть у злочині, передбаченого ч. 3 ст. 243 КК.

Ми сприймаємо позицію В.К. Матвійчуку, що суб'єктами цих діянь можуть бути службові, неслужбові та приватні особи [35, с. 212]. Частково така позиція підтверджується і О.О. Плотніковою, яка відзначає, що «суб'єктами злочинів, передбачених ст. 228-1 КК України 1960 р., можуть бути службові і неслужбові особи — винуватці скиду. Вивчення кримінальних справ свідчить, що дуже часто безпосереднім винуватцем скиду є не особи, які відносяться до службових, а особи, що належать до рядового виробничого персоналу» [59, с. 108—109]. Що ж стосується службових осіб, то до відповідальності за проведений скид, на думку О.О. Плотнікової, «можуть бути притягнуті, крім капітанів, механіки і вахтові, на яких покладені обов'язки з прийому, транспортування і передачі в спеціальні ємкості шкідливих речовин і відходів виробництва (підставою для віднесення таких осіб до спеціального суб'єкта злочину, передбаченого ст. 228-1 КК 1960 р., є те, що саме вони відповідальні за виконання відповідних робіт, техніку безпеки, стан трудової дисципліни, створення необхідних умов для безпечного транспортування шкідливих речовин і відходів виробництва, за бункерування і передачу в спеціальні ємкості відпрацьованих масел та ін.)» [59, с. 109]. Слід зазначити, що будь-яка бункерувальна операція (прийом наливом палива і масел), підготовка, проведення і закінчення її, а також дії, спрямовані на уникнення забруднення моря під час бункерувальної операції, мають виконуватися під безпосереднім керівництвом і спостереженням відповідальної особи, призначеної капітаном судна [60]. Крім того, певні обов'язки з бункерування покладаються на вахтових членів екіпажу, а також

до робіт з виконання операції можуть бути залучені й інші члени команди (на кожному судні повинна бути інструкція з проведення бункеровки з вказівкою обов'язків відповідальної особи, складу і обов'язків вахтових членів команди на час виконання операцій, обов'язки кожного члена екіпажу, залученого, крім вахтових, до робіт з виконання операцій)» [60]. Також на кожному танкері на період вантажних і баластних операцій і миття танкерів призначається одна або декілька взаємозамінних осіб, відповідальних за належне виконання цих операцій і запобігання забрудненню моря [60]. Ці відповідальні особи призначаються, як правило, із числа осіб командного складу, які мають офіційний дозвіл, який підтверджує їм право працювати на танкері в якості капітана або помічника капітана [60]. У тому випадку, коли на танкерах, де штатним розписом не передбачена посада капітана з відповідним дипломом, відповідальною особою може бути член екіпажу спеціально проінструктований судовласником зі всіх питань, зв'язаних з недопущення забруднення моря [60]. Таким суб'єктом злочину можуть бути і треті механіки тощо. Певною мірою ці проблеми знайшли своє відображення у зарубіжному законодавстві [61; 62; 63; 64; 65]. Але ці питання потребують свого подальшого дослідження.

Висновки. На підставі викладеного вище можна стверджувати, що: 1) суб'єктом злочину, передбаченого ч. 1 та 2 ст. 243 КК України, може бути фізична осудна, службова, неслужбова, приватна особа, якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років і яка зобов'язана дотримуватися спеціальних правил, вчинила забруднення моря в межах внутрішніх морських і територіальних вод України або в межах вод виключної (морської) економічної зони України матеріалами чи речовинами, шкідливими для життя чи здоров'я людей або відходами внаслідок порушення спеціальних правил, а також незаконне скидання чи поховання зазначених матеріалів, речовин і відходів (це може бути капітан судна, командир повітряного судна, помічник капітана, третій механік, вахтовий член екіпажу, особи з числа командного складу екіпажу, помпові машиністи, вахтові мотористи тощо); 2) суб'єктами злочину, передбаченого ч. 3 ст. 243 КК можуть, бути спеціально відповідальні особи морських і повітряних суден або інших засобів і споруд, що знаходяться в морі за своєчасне повідомлення адміністрації найближчого порту України, іншому уповноваженому органу або особі у разі скидання з метою поховання — і організації, яка видає дозволу на скидання, інформації про підготовлене або здійснене внаслідок крайньої потреби скидання чи невідворотні втрати ними в межах і територіальних вод України або у відкритому морі, зазначених у ст. 243 КК речовин і матеріалів (це можуть бути службові особи — капітани морських суден, командири повітряних суден, особи командного складу, які відповідають за цю операцію тощо).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Абдуразаков С.А., Ахмедов Г.А.* Суб'єкт преступлення по Уголовному кодексу Узбекской ССР/ С.А. Абдуразаков, Г.А. Ахмедов// Вопросы совершенствования законодательства Узбекской ССР/ [ред. кол. Г.А. Ахмедов и др.]. — Ташкент, 1970. — С. 137—147.

2. *Абшилава Г.В.* Некоторые особенности производства допроса с участием переводчика / Г.В. Абшилава // Российский следователь. — 2004. — № 10. — С. 18—20.
3. *Бородин С.В.* К вопросу совершенствования законодательства об уголовной ответственности несовершеннолетних / С.В. Бородин, Н.А. Носков // Современные тенденции развития уголовной политики и уголовного законодательства. — М., 1994. — С. 57—59.
4. *Владимиров В.А.* Субъект преступления по советскому уголовному праву : Лекция / В.А. Владимиров, Г.А. Левицкий. — М. : МООН РСФСР, 1964. — 59 с.
5. *Наумов А.В.* Предприятие на скамье подсудимых / А.В. Наумов // Советская юстиция. — 1992. — № 17—18. — С. 3—4.
6. *Орлов В.С.* Субъект преступления по советскому уголовному праву / В.С. Орлов. — М. : Госюриздат, 1958. — 260 с.
7. *Орымбаев В.С.* Специальные субъекты преступления / Р. Орымбаев; отв. ред. Г.И. Баймурзин. — Алма-Ата : Наука Каз. ССР, 1977. — 152 с.
8. *Павлов В.Г.* Субъект преступления / В.Г. Павлов. — СПб : Юридический центр Пресс, 2001. — 318 с.
9. *Розенко В.І., Матвійчук В.К.* Суб'єкт злочину / В.І. Розенко, В.К. Матвійчук // Лекція. — К. : Українська академія внутрішніх справ, 2004. — 36 с.
10. *Светлов А.Я.* Ответственность за должностные преступления / А.Я. Светлов. — К. : Наукова думка, 1978. — 304 с.
11. *Протченко Б.А.* Понятие невменяемости в советском уголовном праве / Б.А. Протченко // Изд. вузов. Правоведение. — 1987. — С. 82—86.
12. *Тацій В.Я.* Суб'єкт злочину / В.Я. Тацій // Кримінальне право України. Загальна частина : Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / [М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін]; за ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. — К. — Х., 2001. — С. 130—141.
13. *Устименко В.В.* Субъект преступления (понятие и виды): Учеб. пособие / В.В. Устименко. — Х. : Харьк. юрид. ин.-т, 1989. — 140 с.
14. Полный курс уголовного права : В 5 т. / Под ред. докт. юрид. наук, проф., засл. деятеля науки РФ А.И. Коробеева. — СПб. : Р. Асланов, Юридический центр Пресс, 2008. — Т. 1 : Преступление и наказание. — 2008. — 1133 с.
15. Кримінальне право України. Загальна частина : Практикум [Навч. посібник] / Костенко О.М., Козаченко І.П., Матвійчук В.К. та ін.; за заг. ред. В.К. Матвійчука. — К. : КНТ, 2006. — 432 с.
16. *Шем'яков О.П.* Суб'єкт злочину / О.П. Шем'яков // Кримінальне право України (Загальна частина) / Хохлова І.В., Шем'яков О.П. : Навч. посібник. — К. : Центр навчальної літератури, 2006. — С. 86—95.
17. Кримінальна відповідальність юридичних осіб в Україні: pro et contra Юридична газета. — 2013. — № 24, 12 травня — 1.4—9.
18. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 25—26. — Ст. 131.
19. *Шабалин В.А.* Методологические вопросы правоведения. В связи с теорией и практикой социалистического управления / В.А. Шабалин. — Саратов : Сарат. ун-т, 1972. — 226 с.
20. Большая Советская Энциклопедия : В 30 т. — Т. 9 / [гл. ред. А.М. Прохоров]. — 3-е изд. — М. : Сов. Энциклопедия, 1970: ЕВКЛИД-ИБСЕН. — 1972. — 986 с.
21. Философский энциклопедический словарь / [гл. ред. : Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов]. — М. : Сов. Энциклопедия, 1983. — 840 с.

22. Шишов О.Ф. Становление и развитие науки уголовного права в СССР : Пробл. Общей части : Учеб. пособие (1915–1936 гг.) / О.Ф. Шишов: науч. ред. В. А. Владимирова. — М. : Би., 1981. — Вып. 1 : 917–1920 гг. — 1981. — 85 с.

23. *Кант И.* Сочинение в шести томах. — Т. 4. — ч. 2 / И. Кант. — М., 1965. — С. 120–137.

24. *Гегель Г.В.Ф.* Философия права / Г.В.Ф Гегель. — М. : Мысль, 199. — 524 с.

25. *Фейербах А.* Уголовное право / А. Фейербах. — СПб. : Медицинская тип.; тип. Гос. комерц-коллегии; тип. Имп. воспит. дома, 1810. — 616 с.

26. Пионтковский А. А. Уголовно-правовые воззрения И. Канта, А. Фейербаха, И. Фихте / А. А. Пионтковский. — М. : Профобразование, 1971. — 112 с.

27. *Красиков Ю.А.* Доктрина русского уголовного права: источники и тенденции развития / Ю.А. Красиков // Современные тенденции развития уголовной политики и уголовного законодательства : тез. докл. науч. конф., (г. Москва, 27–28 января 1994 г.) / Под. ред. С.В. Бородина и др. — М., 1994. — С. 34–36.

28. *Брайнин Я.М.* Уголовная ответственность и ее основания в советском уголовном праве / Я.М. Браинин. — М. : Госюриздат, 1963. — 281 с.

29. *Трайнин А.Н.* Общее учение о составе преступления / А.Н. Трайнин. — М. : Госюриздат, 1957. — 191 с.

30. Советское уголовное право. Часть Общая : Учеб. пособие / [Н.С. Алексеев, Н.А. Беляев, Н.П. Грабовская, С.А. Домахин, И.И. Карпец, Н.С. Лейкина и др.] — Л. : ЛГУ, 1960. — 587 с.

31. *Пионтковский А.А.* Преступление в области природных богатств / А.А. Пионтковский // Курс советского уголовного права : В 6 т. / [редкол. : А.А. Пионтковский и др.] — М. : 1971. — Т. 5. — С. 513–544.

32. *Писарев А.* Правовая охрана и защита лесов / А. Писарев // Советская юстиция. — 1982 — С. 7–10.

33. *Пакутин В.Д.* Ответственность за незаконную порубку леса / В.Д. Пакутин // Социалистическая законность. — 1978. — № 11. — С. 40–42.

34. *Баулін Ю.В.* Злочини у сфер обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення / Ю.В. Баулін // Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.]; за заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. — К., 2003. — С. 830–899.

35. *Матвійчук В.К.* Теоретичні та практичні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища : Монографія / В.К. Матвійчук. — К. : Національна академія управління, 2011. — 368 с.

36. *Ожегов С.И.* Словарь русского языка: ок. 5700 слов / [Ожегов С.И. ; под. ред. чл.-корр. АН СССР Н.Ю. Шведовой]. — 19 изд., испр. — М. : Рус. яз., 1987. — 846 с.

37. *Даль В.Д.* Толковый словарь живого великорусского языка : В 4 т. / В.И. Даль. — М. : Государственное издательство иностр. и национальных словарей, 1955. — Т. 4. — 1956. — 583 с.

38. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. — К. ; Ірпінь : Перун, 2005. — 1728 с.

39. *Матвейчук В.К.* Уголовно-правовая борьба органов внутренних дел с преступным загрязнением водных объектов : Учеб. пособие / В.К. Матвейчук. — К. : НИ и РИО Украинской академии внутренних дел, 1992. — 79 с.

40. *Попов М.И., Харитонов С.О.* Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язані з наданням публічних послуг / М.І. Попов, С.О. Харитонов // Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : У 2 т. —

Т. 2: Особлива частина / За заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. — 5-те вид. допов. — Х.: Право, 2013. — С. 782—840.

41. *Здравомыслов Б.В.* Должностные преступления. Понятие и квалификация / Б.В. Здравомыслов. — М.: Юрид. лит., 1975. — 168 с.

42. *Мельник М.І.* Злочини у сфері службової діяльності / М. І. Мельник // Кримінальне право України. Особлива частина : Підруч. / [Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін.]; за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. — К., 2004. — С. 491—513.

43. *Матвійчук В.К.* Уточнение понятия субъекта экологических преступлений на современном этапе развития общества и государства / В.К. Матвейчук // Проблемы борьбы зі злочинністю в Україні : тези доповідей і повідомлень респ. наук. конф. / АН України. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. — К., 1992. — С. 62—64.

44. *Гавриш С.Б.* Уголовно-правовая охрана природной среды Украины. Проблемы теории и развития законодательства / С.Б. Гавриш. — Харьков : Основа, 1994. — 640 с.

45. *Жевлаков Э.Н.* Общие вопросы квалификации преступлений в области охраны окружающей среды : учеб. пособие / Э.Н. Жевлаков ; отв. ред. Б.В. Здравомыслов. — М. : ВЮЗИ, 1986. — 85 с.

46. *Широков В.* Субъект преступлений в области окружающей среды / В. Широков // Сов. юстиция. — 1985. — № 5. — С. 17—23.

47. *Плугатир В.С., Кришевич О.В.* Злочини проти довкілля / В.С. Плугатир, О.В. Кришевич // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко [та ін.]; за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. — К. : Юрінком Інтер, 2016. — С. 530—578.

48. *Дудоров О.О.* Злочини проти довкілля / О.О. Дудоров // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка — 9-те вид., переробл. та допов. — К. : Юридична думка, 2012. — С. 720—782.

49. *Гавриш С.Б.* Коментар до статей 236—250 КК України / С.Б. Гавриш // Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 2: Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. — Х.: Право, 2013. — С. 394—453.

50. *Панько М.М.* Преступления против окружающей среды / М.М. Панько // Уголовный кодекс Украины. Комментарий; под ред. Ю.А. Кармазина и Е.Л. Стрельцова. — Харьков : ООО «Одисей», 2001. — С. 496—540.

51. *Клименко В.А.* Злочини проти довкілля / В.А. Клименко // Кримінальне право України. Особлива частина : підручник; за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. — К. : Атіка, 2008. — С. 301—353.

52. *Лопашенко Н.А.* Экологические преступления : Комментарий к гл. 26 УК РФ / Н.А. Лопашенко. — СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. — 802 с.

53. *Широков В.* Уголовная ответственность за загрязнения моря / В. Широков // Сов. юстиция. — 1983. — № 11. — С. 44—49.

54. *Коробеев А.* Ответственность за загрязнение моря / А. Коробеев // Сов. юстиция. — 1988. — № 4. — С. 20—24.

55. Конвенция по предотвращению загрязнения моря сбросами отходов и других материалов (1972). Документы ООН А/Ас. 138/8С. 111/1 от 29 марта 1973 года // Г.С. Горшков, Г.М. Мелков. — М. : Воениздат, 1979. — С. 62—76.

56. Международная конвенция относительно вмешательства в открытом море в случаях аварий, приводящих к загрязнению нефтью (1969 г.) // Горшков Г.С., Мелков Г.М. / Предотвращение загрязнения морской среды : Справочник / Г.С. Горшков, Г.М. Мелков. — М. : Воениздат, 1979. — С. 42—48.

57. Международная конвенция по предотвращению загрязнения моря нефтью 1954—19062 г. // Предотвращение загрязнения морской среды : Справочник / Г.С. Горшков, Г.М. Мелков. — М. : Воениздат, 1979. — С. 21—36.

58. Международная конвенция по предотвращению загрязнения морской среды с судов (1973 г.) ММФ, 1973 // Предотвращение загрязнения морской среды : Справочник / Г.С. Горшков, Г. М. Мелков. — М. : Воениздат, 1979. — С. 77—177.

59. *Плотникова Е.А.* Ответственность за загрязнения моря веществами, опасными для здоровья людей или для живых ресурсов моря или другими отходами и материалами по ст. 228-1 УК УССР : Диссертация на соискание ученой степени канд. юрид. наук; спец. 12.00.08 — уголовное право и криминология; исправительно-трудовое право / Елена Алексеевна Плотникова. — Киев : Киевский госуниверситет им. Т.Г. Шевченка, 1987. — 163 с.

60. Наставление по предотвращению загрязнения с судов. № 31. 04.03.1979. — М. : ЦРИА Морфей. — 1980. — 136 с.

61. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov, and D j, prof. N.F. Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Polish by D.A. Barilovitch. — St. Petersburg : “Yundicheskyy Centei Press”, 2001. — 234 p.

62. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : “Yuridicheskyy Center — Press”, 2001. — 298 p.

63. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova. — St. Petersburg : “Yuridicheskyy Center — Press”, 2002. — 366 p.

64. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St. Petersburg : “Yuridicheskyy Center — Press”, 2002. — 226 p.

65. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : “Yuridicheskyy Center — Press”, 2002.— 366 p.

REFERENCES

1. *Abdurazakov S.A., Ahmedov G.A.* Subekt prestupleniya po Uголовnomu kodeksu Uzbekskoy SSR / S.A. Abdurazakov, G.A. Ahmedov // Voprosy sovershenstvovaniya zakonodatel'stva Uzbekskoy SSR / [red. kol. G.A. Ahmedov i dr.]. — Tashkent, 1970. — S. 137—147.

2. *Abshilava G.V.* Nekotorye osobennosti proizvodstva doprosa s uchastiem perevodchika / G.V. Abshilava // Rossijskij sledovatel'. — 2004. — № 10. — S. 18—20.

3. *Borodin S.V.* K voprosu sovershenstvovaniya zakonodatel'stva ob uголовnoj otvetstvennosti nesovershennoletnih / S.V. Borodin, N.A. Noskov // Sovremennyye tendencii razvitiya uголовnoj politiki i uголовnogo zakonodatel'stva. — М., 1994. — S. 57—59.

4. *Vladimirov V.A.* Subekt prestupleniya po sovetскому uголовnomu pravu : Lekcija / V.A. Vladimirov, G.A. Levickij. — М. : MOOP RSFSR, 1964. — 59 s.

5. *Naumov A.V.* Predprijatje na skam'e podsudimyh / A.V. Naumov // Sovetskaja justicija. 1992. — № 17–18. — S. 3–4.
6. *Orlov V.S.* Subekt prestuplenija po sovetkomu ugovolnomu pravu / V.S. Orlov. — M. : Gosjurizdat, 1958. — 260 s.
7. *Orymbaev V.S.* Special'nye subekty prestuplenija / R. Orymbaev; otv. red. G.I. Bajmurzin. — Alma-Ata : Nauka Kaz. SSR, 1977. — 152 s.
8. *Pavlov V.G.* Subekt prestuplenija / V.G. Pavlov. — SPb : Juridicheskij centr Press, 2001. — 318 s.
9. *Rozenko V.I., Matviichuk V.K.* Subiekt zlochynu / V.I. Rozenko, V. K. Matviichuk // Lektsiia. — K. : Ukrainska akademiia vnutrishnikh sprav, 2004. — 36 s.
10. *Svetlov A.Ja.* Otvetstvennost' za dolzhnostnye prestuplenija / A.Ja. Svetlov. — K. : Naukova dumka, 1978. — 304 s.
11. *Protchenko B.A.* Ponjatje nevmenjaemosti v sovetskom ugovolnom prave / B.A. Protchenko // Izd. Vuzov Pravovedenie. — 1987. — S. 82–86.
12. *Tatsii V.Ya.* Subiekt zlochynu / V.Ya. Tatsii // Kryriminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna : Pidruh. dlja stud. yuryd. spets. vshch. zakl. osvity / [M.I. Bazhanov, Yu.V. Baulin, V.I. Borysov ta in]; za red. M.I. Bazhanova, V.V. Stashysa, V.Ya. Tatsiia. — K. — Kh., 2001. — S. 130–141.
13. *Ustimenko V.V.* Subekt prestuplenija (ponjatje i vidy): Ucheb. posobie / V.V. Ustimenko. — H. : Har'k. jurid. in.-t, 1989. — 140 s.
14. *Polnyj kurs ugovolnogo prava : V 5 t.* / Pod red. dokt. jurid. nauk, prof., zasl. dejatelja nauki RF A. I. Korobeeva. — SPb. : R. Aslanov, Juridicheskij centr Press, 2008. — T. 1 : Prestuplenie i nakazanie. — 2008. — 1133 s.
15. *Kryriminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna : Praktykum [Navch. posibnyk] / Kostenko O.M., Kozachenko I.P., Matviichuk V.K. ta in.; za zah. red. V.K. Matviichuka.* — K. : KNT, 2006. — 432 s.
16. *Shemiakov O.P.* Subiekt zlochynu / O.P. Shemiakov // Kryriminalne pravo Ukrainy (Zahalna chastyna) / Khokhlova I. V., Shemiakov O.P. : Navch. posibnyk. — K. : Tsentr navchalnoi literatury, 2006. — S. 86–95.
17. *Kryriminalna vidpovidalnist yurydychnykh osib v Ukraini: pro et contra Yurydychna hazeta.* — 2013. — № 24, 12 travnia. — 1.4–9.
18. *Kryriminalnyi kodeks Ukrainy vid 5 kvitnia 2001 r. // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy.* — 2001. — № 25–26. — St. 131.
19. *Shabalin V.A.* Metodologicheskie voprosy pravovedenija. V svjazi s teoriej i praktikoj socialisticheskogo upravlenija / V.A. Shabalin. — Saratov : Sarat. un-t, 1972. — 226 s.
20. *Bol'shaja Sovetskaja Jenciklopedija : V 30 t.* — T. 9 / [gl. red. A.M. Prohorov]. — 3-e izd. — M. : Sov. Jenciklopedija, 1970: EVKLID-IBSEN. — 1972. — 986 s.
21. *Filosofskij jenciklopedicheskij slovar' / [gl. red. : L.F. Il'ichev, P.N. Fedoseev, S.M. Kovalev, V.G. Panov].* — M. : Sov. Jenciklopedija, 1983. — 840 s.
22. *Shishov O.F.* Stanovlenie i razvitie nauki ugovolnogo prava v SSSR: Probl. Obshej chasti : Ucheb. posobie (1915–1936 gg.) / O.F. Shishov : nauch. red. V.A. Vladimirova. — M. : B.i., 1981. — Vyp. 1 : 917–1920 gg. — 1981. — 85 s.
23. *Kant I.* Sochinenie v shesti tomah. — T.4. — ch. 2 / I. Kant. — M., 1965. — S. 120–137.
24. *Gegel' G.V.F.* Filosofija prava / G.V.F. Gegel'. — M. : Mysl', 199. — 524 s.
25. *Fejrbah A.* Ugolovnoe pravo / A. Fejrbah. — SPb. : Medicinskaja tip.; tip. Gos. komerc-kollegii; tip. Imp. vospit. doma, 1810. — 616 s.
26. *Piontkovskij A.A.* Ugolovno-pravovye vozzrenija I. Kanta, A. Fejrbaha, I. Fihte / A.A. Piontkovskij. — M. : Profobrazovanie, 1971. — 112 s.

27. *Krasikov Ju.A.* Doktrina ruskogo ugolovnoho prava: istochniki i tendencii razvitija / Ju.A. Krasikov // *Sovremennye tendencii razvitija ugolovnoj politiki i ugolovnoho zakonodatel'stva* : tez. dokl. nauch. konf., (g. Moskva, 27–28 janvarja 1994 g.) / Pod. red. S.V. Borodina i dr. — M., 1994. — S. 34–36.

28. *Brajnin Ja.M.* Ugolovnaja otvetstvennost' i ee osnovanija v sovetskom ugolovnom prave / Ja.M. Brajnin. — M. : Gosjurizdat, 1963. — 281 s.

29. *Trajnin A.N.* Obshee uchenie o sostave prestuplenija / A.N. Trajnin. — M. : Gosjurizdat, 1957. — 191 s.

30. *Sovetskoe ugolovnoe pravo. Chast' Obshhaja* : Ucheb. posobie / [N.S. Alekseev, N.A. Beljaev, N.P. Grabovskaja, S.A. Domahin, I.I. Karpec, N. S. Lejkina i dr.] — L. : LGU, 1960. — 587 s.

31. *Piontkovskij A.A.* Prestuplenie v oblasti prirodnyh bogatstv / A.A. Piontkovskij // *Kurs sovetskogo ugolovnoho prava* : V 6 t. / [redkol. : A.A. Piontkovskij i dr.] — M. : 1971. — T. 5. — S. 513–544.

32. *Pisarev A.* Pravovaja ohrana i zashhita lesov / A. Pisarev // *Sovetskaja justicija*, 1982 — S. 7–10.

33. *Pakutin V.D.* Otvetstvennost' za nezakonnuju porubku lesa / V.D. Pakutin // *Socialisticheskaja zakonnost'* — 1978. — № 11. — S. 40–42.

34. *Baulin Yu.V.* Zlochyny u sfer obihu narkotychnykh zasobiv, psykhotropnykh rehovyn, yikh analohiv abo prekursoriv ta inshi zlochyny proty zdorov'ia naselennia / Yu.V. Baulin // *Kryminalnyi kodeks Ukrainy : naukovo-praktychnyi komentar* / [Yu.V. Baulin, V. I. Borysov, S. B. Havrysh ta in.]; za zah. red. V. V. Stashysa, V.Ya. Tatsiia. — K., 2003. — S. 830–899.

35. *Matviichuk V.K.* Teoretychni ta praktychni problemy kryminalno-pravovoi okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha : Monohrafiia / V.K. Matviichuk. — K. : Natsionalna akademiia upravlinnia, 2011. — 368 s.

36. *Ozhegov S.I.* Slovar' ruskogo jazyka: ok. 5700slov / [Ozhegov S.I.; pod. red. chl.-korr. AN SSSR N. Ju. Shvedovoj]. — 19 izd., ispr. — M. : Rus. jaz., 1987. — 846 s.

37. *Dal' V.D.* Tolkovyj slovar' zhivogo velikoruskogo jazyka : V 4 t. / V.I. Dal'. — M. : Gosudarstvennoe izdatel'stvo inostr. i nacional'nyh slovarej, 1955. — T. 4. — 1956. — 583 s.

38. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. i dopov.) / [uklad. i holov. red. V.T. Busel]. — K., Irpin : Perun, 2005. — 1728 s.

39. *Matvejchuk V.K.* Ugolovno-pravovaja bor'ba organov vnutrennih del s prestupnym zagrjazneniem vodnyh obektov : Ucheb. posobie / V.K. Matvejchuk. — K. : NI i RIO Ukrainskoj akademii vnutrennih del, 1992. — 79 s.

40. *Popov M.I., Kharytonov S.O.* Zlochyny u sferi sluzhbovoi diialnosti ta profesiinoi diialnosti, poviazani z nadanniam publicznykh posluh / M.I. Popov, S.O. Kharytonov // *Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar* : U 2 t. — T. 2: Osoblyva chastyna / Za zah. red. V.Ya. Tatsiia, V.P. Pshonky, V.I. Borysova, V. I. Tiutiuhina. — 5-te vyd. dopov. — Kh. : Pravo, 2013. — S. 782–840.

41. *Zdravomyslov B.V.* Dolzhnostnye prestuplenija. Ponjatje i kvalifikacija / B.V. Zdravomyslov. — M. : Jurid. lit., 1975. — 168 s.

42. *Melnyk M.I.* Zlochyny u sferi sluzhbovoi diialnosti / M.I. Melnyk // *Kryminalne pravo Ukrainy. Osoblyva chastyna* : Pidruch. / [Yu.V. Aleksandrov, O.O. Dudorov, V.A. Klymenko ta in.]; za red. M.I. Melnyka, V.A. Klymenka. — K., 2004. — S. 491–513.

43. *Matviichuk V.K.* Utochnenie ponjatija subekta jekologicheskikh prestuplenij na sovremennom jetape razvitija obshhestva i gosudarstva / V.K. Matvejchuk // *Problemy borotby zi zlochynnistiu v Ukraini : tezy dopovidei i povidomlen resp. nauk. konf.* / AN Ukrainy. Instytut derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho. — K., 1992. — S. 62–64.

44. *Gavrysh S.B.* Uголовно-правовая охранa природной среды Украины. Problemy teorii i razvitiya zakonodatel'stva / S.B. Gavrysh. — Har'kov : Osnova, 1994. — 640 s.
45. *Zhevlakov Je.N.* Obshhie voprosy kvalifikacii prestuplenij v oblasti ohrany okruzhajushhej sredy : ucheb. posobie / Je.N. Zhevlakov ; otv. red. B.V. Zdravomyslov. — M. : VJuZI, 1986. — 85 s.
46. *Shirokov V.* Subekt prestuplenij v oblasti okruzhajushhej sredy / V. Shirokov // Sov. justiciya. — 1985. — № 5. — S. 17—23.
47. *Pluhatyv V.S., Kryshevych O.V.* Zlochyny proty dovkillia / V.S. Pluhatyv, O.V. Kryshevych // Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnogo kodeksu Ukrainy / D.S. Azarov, V.K. Hryshchuk, A.V. Savchenko [ta in.]; za zah. red. O.M. Dzhuzhi, A.V. Savchenka, V.V. Chernieia. — K. : Yurinkom Inter, 2016. — S. 530—578.
48. *Dudorov O.O.* Zlochyny proty dovkillia / O.O. Dudorov // Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnogo kodeksu Ukrainy / za red. M.I. Melnyka, M.I. Khavroniuka — 9-te vyd., pererobl. ta dopov. — K. : Yurydychna dumka, 2012. — S. 720—782.
49. *Havrysh S.B.* Komentar do statei 236—250 KK Ukrainy / S.B. Havrysh // Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar : u 2 t. T. 2: Osoblyva chastytna / Yu.V. Baulin, V.I. Borysov, V.I. Tiutiuhin ta in.; za zah. red. V.Ya. Tatsiia, V.P. Pshonky, V.I. Borysova, V.I. Tiutiuhina. 5-te vyd., dopov. — Kh. : Pravo, 2013. — S. 394—453.
50. *Pan'ko M.M.* Prestuplenija protiv okruzhajushhej sredy / M.M. Pan'ko // Ugolovnyj kodeks Ukrainy. Kommentarij; pod red. Ju.A. Karmazina i E.L. Strel'cova. — Har'kov : OOO «Odisej», 2001. — S. 496—540.
51. *Klymenko V.A.* Zlochyny proty dovkillia / V.A. Klymenko // Kryminalne pravo Ukrainy. Osoblyva chastytna : pidruchnyk; za red. M.I. Melnyka, V.A. Klymenka. — K. : Atika, 2008. — S. 301—353.
52. *Lopashenko N.A.* Jekologicheskie prestuplenija : Kommentarij k gl. 26 UK RF / N.A. Lopashenko. — SPb. : Izdatel'stvo «Juridicheskij centr Press», 2002. — 802 s.
53. *Shirokov V.* Ugolovnaja otvetstvennost' za zagrjaznenija morja / V. Shirokov // Sov. justiciya. — 1983. — № 11. — S. 44—49.
54. *Korobeev A.* Otvetstvennost' za zagrjaznenie morja / A. Korobeev // Sov. justiciya. — 1988. — № 4. — S. 20—24.
55. Konvencija po predotvrashheniju zagrjaznenija morja sbrosami othodov i drugih materialov (1972). Dokumenty OON A/As. 138/8S. 111/1 ot 29 marta 1973 g. // G.S. Gorshkov, G.M. Melkov. — M. : Voenizdat, 1979. — S. 62—76.
56. Mezhdunarodnaja konvencija odnositel'no vmeshatel'stva v otkrytom more v sluchajah avarij, privodjashhij k zagrjazneniju neft'ju (1969 g.) // Gorshkov G.S., Melkov G.M. / Predotvrashhenie zagrjaznenija morskoy sredy : Spravochnik / G.S. Gorshkov, G.M. Melkov. — M. : Voenizdat, 1979. — S. 42—48.
57. Mezhdunarodnaja konvencija po predotvrashheniju zagrjaznenija morja neft'ju 1954—1962 gg. // Predotvrashhenie zagrjaznenija morskoy sredy : Spravochnik / G.S. Gorshkov, G.M. Melkov. — M. : Voenizdat, 1979. — S. 21—36.
58. Mezhdunarodnaja konvencija po predotvrashheniju zagrjaznenija morskoy sredy s sudov (1973 g.) MMEF, 1973 // Predotvrashhenie zagrjaznenija morskoy sredy : Spravochnik / G.S. Gorshkov, G.M. Melkov. — M. : Voenizdat, 1979. — S. 77—177.
59. *Plotnikova E.A.* Otvetstvennost' za zagrjaznenija morja veshhestvami, opasnymi dlja zdorov'ja ljudej ili dlja zhivyh resursov morja ili drugimi othodami i materialami po st. 228-1 UK USSR: Dissertacija na soiskanie uchenoj stepeni kand. jurid. nauk; spec. 12.00.08 — ugolovnoe pravo i kriminologija; ispravitel'no-trudovoe pravo / Elena Alekseevna Plotnikova. — Kiev : Kievskij gosuniversitet im. T.G. Shevchenka, 1987. — 163 s.

60. Nastavlenie po predotvrashheniju zagrjaznenija s sudov. № 31. 04.03.1979. — М. : CRIA Morfej, 1980. — 136 s.

61. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov, and D j, prof. N.F. Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Polish by D.A. Barilovitch. — St. Petersburg : “Yundichesky Centei Press”, 2001. — 234 p.

62. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2001. — 298 p.

63. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.

64. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 226 p.

65. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn.V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.

Олійник В.П. Суб'єкт злочину забруднення моря

У статті проаналізовані теоретичні положення стосовно суб'єкта злочину в цілому і, зокрема, ті, що стосуються злочину, передбаченого статтею 243 Кримінального кодексу України. З'ясовані точки зору на суб'єкт злочину забруднення моря та зроблені важливі для теорії та практики висновки.

Ключові слова: суб'єкт, забруднення моря, службова особа, неслужбова особа, капітан, спеціально відповідальна особа.

Олейник В.П. Субъект преступления загрязнения моря

В статье проанализированы теоретические положения относительно субъекта преступления в целом и, в частности, касающиеся преступления, предусмотренного статьей 243 Уголовного кодекса Украины. Выяснены точки зрения на субъект преступления загрязнения моря и сделаны важные для теории и практики выводы.

Ключевые слова: субъект, загрязнение моря, должностное лицо, неслужебное лицо, капитан, специально ответственное лицо.

Oliinyk V. Subject of a Crime of Marine Pollution

In this article, the theoretical provisions of a subject of a crime in general and of a subject of a crime under Article 243 of the Criminal Code of Ukraine specifically are researched. Debating positions concerning the subject of a crime of marine pollution are analyzed. Some conclusions, important both for theory and practice of criminal law, are made.

Keywords: Subject; Marine Pollution; Public Individual; Nonpublic Individual; Capitan; Special Responsible Officials

Стаття надійшла до редакції 27.03.2017.

УДК 343

О. Шнирко

SUBJECT OF A CRIME OF KNOWINGLY UNLAWFUL DETENTION, FORCED BRINGING, HOUSE ARREST, OR HOLDING IN CUSTODY

О.С. Шнирко

*Ст. викладач кафедри теорії та історії держави і права
ВНЗ «Національна академія управління»
м. Київ.*

СУБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ ЗАВІДОМО НЕЗАКОННІ ЗАТРИМАННЯ, ПРИВІД, ДОМАШНІЙ АРЕШТ АБО ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ

Постановка проблеми. З'ясування суб'єкта злочину, передбаченого ст. 371 КК України, має істотне значення для теорії кримінального права та правозастосовної практики. Ця проблема містить значні суперечності і дискусійні питання, що зумовлює подальше дослідження суб'єкта злочину, а також переосмислення цього важливого питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам суб'єкта злочину завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою, присвятили свої праці такі вчені, як Ю.В. Александров, В.І. Тютюгін, О.А. Чуваков, А.С. Беніцький, Р.М. Шехавцов, А.М. Бойко, М.І. Хавронюк, В.І. Осадчий, С.С. Чернявський, Р.І. Мельник та інші. Проте до цього часу ці питання не знайшли свого належного вирішення.

Мета статті полягає у з'ясуванні суб'єкта злочину завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою.

Основні результати дослідження. Проблема суб'єкта злочину загалом, а також суб'єкта злочину, передбаченого ст. 371 КК України, має певний теоретичний і практичний багаж у науці кримінального права [1, с. 137–147; 2, с. 18–20; 3, с. 58; 4, с. 20; 5, с. 3–4; 6, с. 1–260; 7, с. 130; 8, с. 1–318; 9, с. 1–36; 10, с. 1–304; 11, с. 82–86; 12, с. 130–141; 13, с. 1–140]. Питання про суб'єкт злочину протягом багатьох років було дискусійним у теорії кримінального права. Зазначимо, що і на сьогодні в ряді моментів, які характеризують цей елемент складу злочину, немає єдності поглядів серед теоретиків. Суб'єктом злочину кримінальне право визнає фізичну осудну особу (людину), яка досягла до моменту вчинення певного злочину віку, з якого особа, що вчинила суспільно небезпечне діяння, заборонене кримінальним законом, і здатна понести за нього кримінальну відповідальність [14, с. 348; 15, с. 74]. Має місце й таке визначення суб'єкта злочину; «це фізична осудна особа, яка вчинила злочин у

віці, з якого відповідно до Кримінального кодексу може настати кримінальна відповідальність» [16, с. 86; 12, с. 130].

Нам більше імпонує визначення суб'єкта злочину, яке запропоноване В.Я. Тацієм та В.К. Матвійчуком і І.О. Харь, оскільки з нього чіткіше визначається вік кримінальної відповідальності. У цьому контексті звертає на себе увагу те, що історичний аналіз законодавчого підходу до розуміння цього елемента складу злочину дає підстави стверджувати, що вітчизняний кримінальний закон завжди визнавав суб'єктом злочину виключно людину, зокрема, до 1 вересня 2014 року, коли вже і юридичну особу можна притягнути до кримінальної відповідальності за деякі кримінальні правопорушення [17, с. 4]. Необхідно зазначити, що вперше в КК України 2001 р. у ч. 1 ст. 18 дається законодавче визначення суб'єкта злочину: «Суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого, відповідно до цього Кодексу, може настати кримінальна відповідальність» [18], також визначення спеціально суб'єкта сформульоване у ч. 2 ст. 18 КК України: «Спеціальним суб'єктом злочину є фізично осудна особа, що вчинила злочин у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність за злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа» [18]. Відсутність будь-якої ознаки загального, а для спеціального — ознак спеціального суб'єкта злочину виключає склад конкретного злочинного діяння й застосування до особи покарання. Ці вимоги стосуються і злочину завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою.

Аналіз юридичної, філософської, медичної і психологічної літератури, свідчить, що основні теоретичні й методологічні проблеми вчення про суб'єкт злочину знайшли своє висвітлення в науці кримінального права. Розуміючи, що суб'єктом цього злочину може бути фізично осудна особа, якій до моменту вчинення злочину виповнився вік кримінальної відповідальності, і враховуючи те, що за ці злочини не покладається кримінальна відповідальність на юридичних осіб, як це видно з чинного КК України, звернемося до інших положень, що стосуються суб'єкта злочину взагалі і зокрема, передбаченого ст. 371 КК України. Так, наступною в нашому дослідженні є проблема осудності і неосудності особи, яка вчинила злочин, що є однією з основних у теорії кримінального права щодо суб'єкта злочину. У цьому контексті слід наголосити на тому, що вона вирішувалася й вирішується представниками різних шкіл по-різному. На сучасному етапі розвитку науки кримінального права осудність являє собою такий психічний стан, коли особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними [24, с. 104]. Що ж стосується віку суб'єкта як однієї з його головних ознак, то вона глибоко вченими практично не вивчена. Складність цієї проблеми полягає в тому, що вона пов'язана не тільки з природними, біологічними, але й соціально-психологічними властивостями людини, які мають враховуватися законодавцем при встановленні вікових меж для притягнення до кримінальної відповідальності [20, с. 78]. У наш час загальна кримінальна відповідальність за чинним КК України настає з 16 років, хоча і тепер на практиці і в теорії кримінального права це питання вирішується неоднозначно. Справа в тому, що за деякі зло-

чини, необумовлені в законі, як це справедливо, на наш погляд, зазначає І.О. Харь, кримінальна відповідальність може наставати з 18 або з 25 років [20, с. 78]. Це положення реалізуються, коли мова йде про спеціальний суб'єкт злочину. У цьому зв'язку слід погодитися з думкою І. О. Харь, що настала необхідність привести в кримінальному законі конкретний перелік норм, що передбачають настання кримінальної відповідальності з 18 або 25 років. Від віку, на нашу думку, залежить і структура складу злочину [20, с. 78].

Слід звернути увагу на те, що особливістю дослідження суб'єкта злочину взагалі і зокрема суб'єкта злочину, передбаченого ст.371 КК України, є з'ясування такого складного питання в науці кримінального права і кримінології, як співвідношення понять «суб'єкт злочину» і «особистість злочинця», які іноді ототожнюються. Методологічною основою дослідження цієї проблеми є як поглиблене вивчення самого злочинного діяння, зокрема, і суб'єкта злочину на різних етапах розвитку нашої держави, так і вдосконалення кримінального законодавства з метою більш ефективної боротьби зі злочинністю в тому числі із злочинністю в сфері правосуддя [20, с. 78]. У цьому сенсі слід погодитися з думкою В.Г. Павлова, що поняття «суб'єкт злочину» і «особистість злочинця», хоча і близькі, але не збігаються. Крім того, вони мають різний обсяг — поняття «суб'єкт злочину» вужче, ніж поняття «особистість злочинця». Поняття «суб'єкт злочину» ґрунтується на конкретних положеннях, сформульованих у кримінальному законі, і виходить із методологічних передумов філософських і кримінально-правових теорій [8, с. 23]. Крім того, «суб'єкт злочину» — це термін кримінально-правовий, який скоріше визначає юридичну характеристику особи, що вчинила злочин, і відрізняється від кримінологічного поняття «особистість злочинця» [8, с. 23]. У той же час «особистість злочинця» як більш об'ємне поняття розкривається через соціальну суть особи, а також через складний комплекс ознак, властивостей, зв'язків, відносин, моральний і духовний світ, що характеризують її, взятих у взаємодії з індивідуальними особливостями і життєвими фактами, що лежать в основі злочинної поведінки [8, с. 23].

На наш погляд, важливим аспектом теорії кримінального права, який стосується суб'єкта злочину, є проблема його класифікації. У юридичній літературі, як свідчить наше дослідження, існують різні судження на класифікацію суб'єктів злочину. Так, одні фахівці заявляють, що ними можуть бути як приватні, так і службові особи [21, с. 36; 22, с. 522; 12, с. 131—141]. Інші наполягають на тому, що суб'єктами злочинів можуть бути будь-які особи [23, с. 22; 24, с. 9]. Крім того, існує думка, що суб'єктом злочину можуть бути як громадяни, так і службові особи [25, с. 42]. У теорії кримінального права суб'єкти злочинів також класифікують на загальний та спеціальний [26, с. 830—899; 10, с. 120].

Зазначена вище класифікація, на наш погляд, є суперечливою та не може слугувати розвитку теорії кримінального права щодо суб'єкта злочину, а також не сприяє правозастосовній діяльності. Це свідчить лише про те, що становище, яке склалося, викликає необхідність подальшого дослідження вчення про суб'єкт злочину і, зокрема, суб'єкта злочину завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою. Маючи на меті

з'ясувати цю проблему, звернемося до термінології, яку використовують автори для позначення суб'єкта конкретного злочину. Слід звернути увагу на те, що В.Я. Тацій, А.А. Піонтковський, С.Б. Гавриш та інші при визначенні суб'єкта злочину використовують термін «приватна особа». Ми погоджуємося з позицією В.К. Матвійчука, що поняття «приватна особа» не зовсім точно відображає той зміст, який названі автори йому намагаються надати [31, с. 70]. Цим поняттям автори існуючих підручників з кримінального права, монографічної літератури, навчальних посібників і статей називають суб'єктів окремих складів злочинів, але на відміну від поняття «службова особа» не дають пояснення, якими же ознаками має володіти приватна особа як суб'єкт злочину [27, с. 70]. Разом з тим слід погодитися з думкою, що розробка ознак приватної особи має не тільки теоретичне, але й важливе практичне значення [27, с. 70]. Це ми аргументуватимемо при визначенні суб'єкта злочину, передбаченого ст. 371КК України. У цьому сенсі необхідно здійснити тлумачення терміна «приватна особа», з'ясувати, який зміст в нього вкладається, і що, власне, під ним треба розуміти. «Словарь русского языка С. Ожегова» слово «...частный, -ое» трактує, як «являющийся отдельной частью чего-либо, не общий, не типичный. Личный, не общественный, не государственный» [28, с. 717]. Близьке за значенням, хоча й вужче тлумачення терміна «приватный» пропонує «Толковый словарь русского языка» В. Даля «относящийся к части, общему, исключение» [29, с. 583]. Певною мірою подібне розуміння терміна «приватный» пропонується у Великому тлумачному словнику сучасної української мови: «Який належить окремій особі (особам), не державний, не суспільний. Який стосується окремої особи (осіб) особистий // перев., у сполуч. зі сл. життя. Не пов'язаний зі службовою або суспільною діяльністю, який не має офіційного значення...виконується поза державною службовою ... який не перебував на державній службі... Приватним способом: а) неофіційно; б) для окремої особи або поза державною службою ...» [30, с. 926].

З наведених нами тлумачень терміна «приватна», що є в словниках, звичайно, ще не можна визначити ознаки приватної особи [20, с. 80]. Для цієї мети необхідно додатково скористатись тими положеннями, що є в чинному кримінальному законодавстві (ст. 364 КК України), як це роблять науковці у своїх працях, з'ясовуючи ознаки службової і неслужбової особи [27, с. 72]. Слід погодитися з позицією В.К. Матвійчука, що визначення і обґрунтування ознак суб'єкта можливо через діяльність і функції суб'єкта [27, с. 70–71]. Важливо сприйняти думку І.О. Харь, що названа вище позиція потребує лише певного уточнення, яке повинно мати таке наповнення: «крім діяльності і функцій суб'єкта (функціональної діяльності такої особи) ще необхідно в зазначеній динаміці врахування і відповідного статусу суб'єкта» [20, с. 79]. Стосовно службових осіб, які дають вказівку на вчинення злочину або які його вчиняють особисто, то їх діяльність згідно зі ст. 364 КК України стосується здійснення постійно чи тимчасово функції представників влади, а також до того, що вони обіймають постійно чи тимчасово на підприємствах, в установах чи організаціях, незалежно від форми власності, посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або викону-

ють такі обов'язки за спеціальним повноваженням [18]. Суть однієї функції, як це зрозуміло, виражається в безпосередньому управлінні людьми, виробничими, виховними, організаційними або технологічними процесами [31, с. 30–31; 32, с. 62–63; 33, с. 491–495]. Друга — охоплює коло обов'язків, пов'язаних з розпорядженням і управлінням державним, колективним або приватним майном, засобами виробництва та ін. [32, с. 62–63; 31, с. 31; 37, с. 495].

Аналіз кримінальних справ свідчить, що в частини суб'єктів функції та статус службової особи відсутні. На наше переконання, неможливо з'ясувати суб'єкта злочину - неслужбову особу без розкриття змісту виробничих і професійних функцій, які така особа виконує під час вчинення нею злочину. Слід сприйняти доробок В. К. Матвійчука, що такими є: 1) виробничі функції, у процесі яких відбувається процес виробництва; 2) професійні функції — відносно-постійний вид трудової діяльності, яка передбачає певну сукупність теоретичних знань, практичного досвіду і трудових навичок; 3) коло обов'язків такого працівника регламентується трудовим договором, контрактом, службовою інструкцією або іншими нормативно-відомчими актами [32, с. 62–63]. У цьому сенсі слід погодитися з пропозицією І. О. Харь, що точку зору, якої ми дотримуємося, необхідно ще доповнити ознакою статусу: «працівник немає статусу службової особи і державно-владних повноважень» [23, с. 91].

Потрібно акцентувати увагу на тому, що в кожному конкретному випадку вчинення злочину, передбаченого ст. 371 КК України, правоохоронні органи та суд під час кримінального провадження мають встановлювати як статус суб'єкта злочину, так і функції такої особи з тією метою, щоб не допустити ототожнення державно-владного статусу і функцій службової особи з відсутністю такого статусу в поєднанні з функціями виробничо-професійного характеру, а також зазначити і виявити відсутність вищезазначених функцій і статусу, коли мова йде про суб'єкт злочину, передбачений ст. 371 КК України. Натомість приватна особа вчиняє злочин у відриві з визначеними вище функціями службової і неслужбової особи. Таким чином, слід погодитися з визначенням приватної особи як суб'єкта злочину, запропонованим І.О. Харь: «Це фізична осудна особа, якій виповнився до моменту вчинення злочину вік кримінальної відповідальності, яка вчиняє злочин, не маючи функції та статусу службової та неслужбової особи, не перебуває в трудових відносинах, діє як приватна особа не в інтересах суспільно корисної діяльності» [20, с.80].

Іншою термінологією користуються при визначенні суб'єкта злочину В. Пакутін та П. Повеліцина. Для позначення можливих суб'єктів конкретного злочину ними використовується поняття «громадяни» разом зі службовими особами [25, с. 28; 34, с. 11]. Правильну позицію в цьому питанні займає В.К. Матвійчук, який зазначає, що «використання терміна «громадяни» в поєднанні зі службовими особами як складовими суб'єкта злочину є неправомірним» [36, с. 63]. Дійсно, таке поєднання можливих суб'єктів окремого складу злочину приводять до певної логічної помилки, тобто невідповідності членів поділу і їх пересіченню, перетину [36, с. 63]. Нетиповий підхід до визначення суб'єкта окремого злочину ми знаходимо в А. Писарева, який для його позначення використовує поняття «будь-які особи» [24, с.10]. Так само, як

В.К. Матвійчук та І.О. Харь, ми вважаємо, що таке позначення суб'єкта надто загальне порівняно з переліченими і не має достатнього рівня конкретизації, яка необхідна для правоохоронних органів, тому що у вироку суду таке формулювання не повинне мати місце [27, с. 74; 20, с. 84]. У той же час поділ суб'єктів на загальний і спеціальний, як правильно зазначає С.Б. Гавриш, для злочинів дійсно не є достатнім, бо не відображає соціального і правового статусу суб'єкта [35, с. 484]. Насправді це так, оскільки цей термін є певною абстракцією, що позбавлена соціального змісту, тобто реальності суб'єкта як такого [20, с. 84].

Отже, маючи основні методологічні й теоретичні підходи щодо суб'єкта злочинів і, зокрема, щодо злочину, передбаченого ст. 371 КК України, проведемо дослідження суб'єкта злочину завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою.

Відносно суб'єкта злочину, передбаченого ст. 371 КК України, в юридичній літературі висловлені різні і не завжди теоретично і практично обґрунтовані погляди: 1) В.І. Осадчий, С.С. Чернявський заявляють, що суб'єктом злочину, передбаченого ст. 371 КК, є особа, яка проводить досудове слідство. Співучасниками незаконного тримання особи під вартою можуть бути працівники ізолятора тимчасового тримання під вартою, слідчого ізолятора, іншої установи, яка використовується з такою метою. Якщо незаконні затримання, привід, домашній арешт, тримання під вартою вчинили працівники правоохоронних органів, яке не проводять досудове слідство, їх діяння, за наявності необхідних ознак, слід розцінювати як службові злочини. Вчинення таких само діянь суддями кваліфікуються за ст. 375 КК як постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови [36, с. 906]; 2) А. С. Беніцький, Р. М. Шеховцов запевняють, що «суб'єкт злочину, передбаченого ч.1 та ч. 2 ст. 371 КК, — спеціальна особа, яка уповноважена затримувати, здійснювати привід, арешт та тримання під вартою — це слідчий, прокурор, особа, відповідальна за перебування затриманих, начальник установи попереднього ув'язнення (у випадку незаконного тримання особи під вартою), а також посадова особа органу, який правочинний здійснювати адміністративне затримання. У випадку, якщо суддя ухвалив рішення, яке потягло незаконне затримання, привід, арешт або тримання під вартою, його дії слід кваліфікувати за спеціальною кримінально-правовою нормою — ст. 375 КК. У тому випадку, коли вказані дії судді спричинили тяжкі наслідки або були вчинені з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах, такі дії особи слід кваліфікувати за правилом ідеальної сукупності злочинів — за ч. 2 ст. 375 та ч. 3 ст. 371 КК. Суб'єктами незаконного адміністративного затримання можуть бути посадові особи, які згідно зі ст. 362 КУпАП правомочні здійснювати такий захід» [37, с.673]; 3) В. І. Тютюгін стверджує, що «суб'єкт цього злочину спеціальний — уповноважена службова особа органів досудового розслідування, слідчий, прокурор, а у випадку незаконного тримання під вартою — і керівник установи, де утримується під вартою потерпілий. Дії судді, який постановляє завідомо неправосудну ухвалу про привід, затримання чи арешт, а також приймає незаконне рішення про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи продовження його, слід кваліфікувати за ст. 375 КК,

якщо зазначені дії судді вчинені за наявності кваліфікуючих ознак, передбачених ч.3 ст.371 КК, вчинене утворює сукупність злочинів, передбачених ч. 2 ст. 375 та ч. 3 ст. 371 КК» [38, с. 843]; 4) крім того, В. І. Тютюгін запевняє, що «суб'єкт цього злочину спеціальний, щодо незаконного затримання, яке може бути здійснене і без ухвали суду (ст. 208 КПК) — ним може бути уповноважена службова особа оперативно-розшукового органу, органів досудового розслідування, слідчий, прокурор, а у випадку незаконного тримання під вартою — і керівник установи, у якій знаходиться під вартою особа. Кваліфікація дій судді, що постановив незаконний судовий акт (ухвалу) про затримання, привід, домашній арешт чи тримання під вартою, визначається тим, що статті 371 і 375 КК співвідносяться між собою як спеціальна і загальна норми. Тому щодо судді застосовується лише спеціальна норма — ст. 371 КК» [39, с. 572–573]; 5) Р.І. Мельник вбачає, «...що з огляду на об'єктивну сторону злочинів, передбачених ст. 371 КК, коло їх суб'єктів обмежене рамками тієї процесуальної діяльності, що складає зміст таких примусових заходів, як затримання, привід, арешт і тримання під вартою. Застосування таких заходів, будучи формою реалізації владних функцій, указує на віднесення службових осіб цієї категорії... до представників влади за ознакою здійснення ними повноважень щодо невизначено широкого кола осіб від імені органу влади, обов'язковість вимог і розпоряджень якого забезпечується примусовим впливом. Специфікою такого представництва є реалізація владних повноважень у сфері правосуддя як особливої сфері державно-правових відносин, де їх учасники мають відповідні статусні властивості. Саме наявність такого специфічного статусу утворює ознаки спеціального суб'єкта злочинів, передбачених ст. 371 КК. Для визначення статусоутворюючих ознак суб'єкта..., варто виходити з поняття загальної та спеціальної кримінально-процесуальної правоздатності, що встановлюють як загальною юридичні умови...визначити спроможність суб'єкта кримінально-процесуальних правовідносин здійснювати процесуальну діяльність виходячи з його функціональних обов'язків і додаткові умови, як визначають здатність такого суб'єкта мати зазначені процесуальні повноваження для здійснення конкретних процесуальних процедур. Такими процедурами слід визнати порушення кримінальної справи; прийняття справи до свого провадження...; отримання відповідного доручення, вказівки або згоди на вчинення відповідних процесуальних дій... З огляду на поняття загально процесуальної правоздатності... до числа суб'єктів завідомо незаконного затримання за ознакою службової особи, що має право затримувати особу за підозрою в скоєнні злочину,... відносять тільки начальника органу дізнання або його заступника при виконанні ним обов'язків начальника...тому затримання в кримінально-процесуальному розумінні...фізичне захоплення для доставлення до ОВС осіб, що підозрюються в скоєнні злочинів... має позапроцесуальний характер... умисне порушення вимог закону...може тягнути кримінальну відповідальність лише за перевищення влади» [40, с. 120–124]. Крім того, Р.І. Мельник до суб'єкта аналізованих злочинів відносить слідчих прокуратури, органів внутрішніх справ, податкової міліції та служби безпеки [40, с. 125]. Цей фахівець стверджує, що у випадку розслідування злочину групою слідчих суб'єктом завідомо незакон-

ного затримання може бути той чи інший член цієї групи, що діяв відповідно до наданих йому керівником групи повноважень, а також сам керівник, якщо він діяв як слідчий, або використав для цього процесуально підлеглого йому слідчого, що перебував в омані щодо законності вчинюваного ним діяння (за умови усвідомленої суспільної діяльності цих суб'єктів має місце співвиконавства у вчиненні завідомо незаконного затримання) [40, с. 126]. Також Р.І. Мельник до суб'єкта досліджуваного злочину відносить: начальника Головного слідчого управління, слідчого управління, відділу, відділення органів внутрішніх справ, безпеки їх заступників, а також начальників слідчих підрозділів податкової поліції, що вони візьмуть безпосередньо участь у провадженні досудового слідства (ч. 2 ст. 114-1 КПК) і прокурора, як учасника кримінально-процесуальних відносин (п. в ч. 1 ст. 32 КПК) [40, с.127]. Р.І. Мельник заявляє, що правом обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, затримання підозрюваного, обвинуваченого, що перебувають на волі, наділені професійні суді місцевих судів, які діють відповідно до територіальної підсудності [40, с. 127]. Щодо кола суб'єктів завідомо незаконного приводу, слід виходити з того, що за своїм процесуальним призначенням привід є заходом забезпечення доказово-пізнавальної діяльності таких учасників кримінального судочинства, як слідчий, прокурор та особа, що проводить дізнання — їх правом викликати будь-яких осіб для допиту як свідків, потерпілих, підозрюваних або обвинувачених, яке кореспондується з можливістю примусового доставлення таких осіб для дачі необхідних свідчень (статті 66, 70, 72, 107, 135, 136 КПК), а також це впливає зі змісту ч. 5 ст. 165-2 КПК, що при розгляді подання органів розслідування або прокурора про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту на стадії судового розслідування мають право винести рішення про привід підозрюваного або обвинуваченого, що перебувають на волі, з метою забезпечення їх явки у судове засідання професійні судді місцевих судів [40, с. 129]. Щодо суб'єкта завідомо незаконного арешту, як зазначає Р.І. Мельник, суб'єктами цього злочину можуть бути визнані тільки професійні судді місцевих судів, яких наділено виключним правом обирати підозрюваному або обвинуваченому запобіжний захід у вигляді взяття під варту на стадії досудового провадження (це унеможливорює віднесення до числа суб'єктів завідомо незаконного арешту будь-якого з числа тих, хто за законом такого права не має, а отже позбавлений головної ознаки спеціального суб'єкта цього злочину, оскільки кваліфікація дії судді, який виніс завідомо незаконне рішення про арешт — за постановлення суддею завідомо неправосудної постанови призводить до безсуб'єктного складу злочину) [40, с. 130]. Натомість у визначенні кола суб'єктів завідомо незаконного тримання особи під вартою, на думку Р. І. Мельника, слід виходити з того, що вказаний злочин може бути вчинено шляхом двох альтернативних діянь: дії незаконного продовження строків тримання під вартою та бездіяльності; незаконного тримання під вартою особи, стосовно якої відпали підстави для застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту або затримання, зокрема тоді, коли спливли встановлені законом терміни перебування під вартою [40, с. 130]. На переконання Р.І.Мельника, правом продовження строків тримання особи під

вартою під час досудового розслідування наділено професійних суддів усіх судових ланок, що дає змогу стверджувати, що до числа суб'єктів цього злочину слід віднести професійних суддів місцевих судів і суддів судової палати у кримінальних справах апеляційних судів [40, с. 130–131]. Як стверджує Р.І. Мельник, «оскільки однією з форм незаконного тримання особи під вартою є невжиття своєчасних заходів щодо її звільнення з боку службової особи, на яку було покладено такий обов'язок, то суб'єктами завідомо незаконного тримання особи під вартою також виступають слідчий, начальник органу дізнання...прокурор, що здійснює нагляд за виконанням законів органами досудового розслідування. Відповідальність зазначених осіб настає у випадку свідомого невиконання ними вимог п.1 ч. 6 ст. 106 КПК щодо звільнення затриманого, якщо не підтвердилась підозра у вчиненні злочину, вичерпався встановлений законом строк затримання або затримання було здійснено з порушенням вимог закону, а також у випадку не звільнення з-під варти особи на стадії досудового розслідування, якщо кримінальну справу щодо неї було закрито або закінчився строк її тримання під вартою (ч. 3 ст. 165 КПК)» [40, с. 131]. Крім того, як запевняє цей фахівець посилаючись на ст. 20 Закону України «Про попереднє ув'язнення» від 30.06.1993 [41], до складу суб'єктів завідомо незаконного тримання особи під вартою слід віднести начальника установи попереднього ув'язнення, оскільки на нього покладено персональний обов'язок негайно звільнити з-під варти обвинувачених, щодо яких на день закінчення строку тримання під вартою не надійшла постанова судді про продовження строку тримання особи під вартою, а також у разі скасування або заміни цього запобіжного заходу [40, с. 131–132]. Крім того, як заявляє Р.І. Мельник, до суб'єктів цього злочину слід віднести: начальників слідчих ізоляторів Державного департаменту України з питань виконання покарань, гауптвахт Військової служби правопорядку Збройних Сил України, а також тюрем державного департаменту України з питань виконання покарань, що виконують функції слідчих ізоляторів, начальники ізоляторів тимчасового тримання органів внутрішніх справ, начальники пунктів Тимчасового Тримання Державної прикордонної служби України [40, с.132].

Аналіз зазначених точок зору на суб'єкт злочинів, передбачених ст. 371 КК, дає нам можливість стверджувати: 1) що В.І. Осадчий, С.С. Чернявський, А.С. Беніцький, Р.М. Шеховцов, В.І. Тютюгін з'ясовують суб'єкт досліджуваного злочину на підставі чинного Кримінального процесуального кодексу України, а Р.І. Мельник своє дослідження здійснював на підставі Кримінального процесуального кодексу України від 28.12.1960, який має істотні відмінності від чинного, в тому числі і стосовно суб'єкта злочину, передбаченого ст. 371 КК України; 2) позитивними положеннями з існуючих поглядів на суб'єкт злочинів завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою є такі: а) суб'єктом злочину, передбаченого ст. 371 КК є особа, яка проводить досудове розслідування (слідчий, прокурор), а у випадку незаконного тримання під вартою — і керівник установи, де утримується під вартою потерпілий; б) суб'єкт злочину спеціальний — щодо незаконного затримання, яке може бути здійснене і без ухвали суду (ст. 208 КПК) — ним може бути уповно-

важена службова особа оперативно-розшукового органу, органів досудового розслідування (слідчий ОВС, слідчий Служби Безпеки України, слідчий ДФС України), прокурор, а у випадку незаконного тримання під вартою — керівник установи, у якій знаходиться під вартою особа; в) коло суб'єктів обмежене рамками тієї процесуальної діяльності, що складає зміст таких примусових заходів, як затримання, привід, арешт і тримання під вартою: ці особи віднесені до представників влади за ознакою здійснення ними повноважень щодо невизначеного широкого кола осіб від імені органу влади, обов'язковість вимог і розпоряджень якого забезпечуються примусовим впливом; специфікою такого представництва є реалізація владних повноважень у сфері правосуддя як особливій сфері державно-правових відносин, де їх учасники мають відповідні статусні властивості — цей статус і утворює ознаки спеціального суб'єкта злочинів, передбаченого ст. 371 КК; така особа має спроможність здійснювати процесуальну діяльність, виходячи з її функціональних обов'язків (загальні умови), і особа, яка має зазначені процесуальні повноваження для здійснення конкретних процесуальних процедур (порушення кримінальної справи, прийняття справи до свого провадження, отримання відповідного доручення, вказівки або згоди на вчинення відповідних процесуальних дій); 3) для завідомо незаконного приводу суб'єктом може бути слідчий, прокурор, а для обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту на стадії судового розслідування має право винести рішення про привід професійний суддя місцевого суду; 4) при невжитті заходів щодо звільнення особи, при триманні під вартою зі сторони службової особи на яку було покладено такий обов'язок суб'єктом злочину, передбаченого ч. 2 ст. 371 КК може бути слідчий, прокурор, начальник установи попереднього ув'язнення, начальники слідчих ізоляторів, начальники гауптвахт, начальники тюрем, що виконують функції слідчих ізоляторів, начальники ізоляторів тимчасового тримання ОВС, начальники пунктів тимчасового тримання ДПС України.

Проте цих позитивних положень не досить для з'ясування суб'єкта злочину, передбаченого ст. 371 КК України, ще потрібно звернутися до чинного на сьогодні законодавства. Так, відповідно до ст. 20 Закону України «Про попереднє ув'язнення» начальник установи попереднього ув'язнення зобов'язаний звільнити з-під варту підозрюваного, обвинуваченого, стосовно якого на день закінчення строку дії ухвали слідчого судді, суду про тримання під вартою або закінчення строку тримання під вартою, встановленого КПК, не надійшла ухвала слідчого судді, суду про продовження строку [41]. Крім того, начальник установи попереднього ув'язнення зобов'язаний негайно звільнити особу з-під варту у разі закінчення максимального строку тимчасового арешту, передбаченого ч. 1 ст. 583 КПК [41]. Також за п'ять днів до закінчення максимального строку тимчасового арешту начальник установи зобов'язаний надіслати прокурору та суду, що прийняв рішення про застосування тимчасового арешту, повідомлення про день його закінчення [41]. Начальник установи попереднього ув'язнення зобов'язаний звільнити з-під варту підозрюваного, обвинуваченого після внесення застави, визначеної слідчим суддею, судом в ухвалі про застосування до такої особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вар-

тою (після отримання документа, що підтверджує внесення застави, та його перевірки — така перевірка документа, що підтверджує внесення застави, не може тривати більше одного робочого дня) [41].

Отже, ст. 20 Закону України «Про попереднє ув'язнення» та частини 1 та 2 ст. 583 КПК України дає нам можливість стверджувати, що суб'єктом злочину за незвільнення у разі закінчення максимального строку тимчасового арешту є начальник установи попереднього ув'язнення.

Згідно з п. 4 ст. 7 Закону України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України» від 07.03.2002 IV 3099 — III, військовослужбовцям Служби правопорядку під час виконання покладених на них завдань надається право затримувати і тримати військовослужбовців ЗСУ та інших військових формувань, під час проходження ними зборів на гауптвахтах служби правопорядку з метою застосування тимчасового запобіжного заходу, а також підозрюваних у вчиненні злочину, обвинувачених (підсудних), які переховуються від органів досудового розслідування або суду, засуджених, які ухиляються від виконання кримінального покарання [42]. Крім того, виходячи з приписів Інструкції про організацію патрульно-постової служби Військовою службою правопорядку у Збройних Силах України, затвердженої наказом Міністерства Оборони України від 10.10.2016 №555 згідно з п.5 розділу VI «У разі виявлення патрулем діянь з ознаками кримінального або адміністративного корупційного правопорушення, особливий склад патруля повинен негайно повідомити про це оперативного чергового органу управління Служби правопорядку... та надалі діяти відповідно до наданих вказівок» [43], а також визначено ч. 4, 6, 7 п.1 розділу VI цього ж нормативного акта, що патрулям надано право: затримувати та доставляти військовослужбовців, військовозобов'язаних та працівників..., які вчинили (вчиняють) адміністративне правопорушення... (підрозділу Служби правопорядку в гарнізоні) у випадках та в порядку, передбачених КУпАП;... затримувати військовослужбовців та військовозобов'язаних, які самовільно залишили військові частини або місце служби» [43]. У той же час надано право «під час проведення заходів щодо затримання осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення, а також за обставин, що загрожують життю і здоров'ю людей... до приїзду... патрульного наряду Національної Поліції» [43], а також «затримувати і доставляти в органи Національної поліції осіб, які вчинили або вчиняють правопорушення...» (ч. 1 п. 2 розділу VII цього нормативного акту) [43]. Також на підставі п. 6 розділу VIII цієї Інструкції «Адміністративне затримання полягає у примусовому короткочасному обмеженні патрулем осіб або іншими уповноваженими посадовими особами Служби правопорядку... їх доставка та утриманні... до кімнати тимчасово затриманих (далі КТЗ)... за вчинення кримінального правопорушення до передачі... військовослужбовця органам досудового розслідування (строки доставлення визначені статтями 191, 211 КПК України)...» [43].

Зазначені вище положення п. 4 ст. 7 Закону України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України» від 07.03.2002 та означена Інструкція, а також статті 191, 211 КПК України дають нам підстави стверджу-

вати, що суб'єктом такого затримання у порядку ст. 191 КПК може бути особа, яка затримала підозрюваного у вчиненні злочину без ухвали слідчого судді або суду, який постановив ухвалу про дозвіл на затримання з метою приводу, тобто це може бути службова особа Військової служби правопорядку, яка утримувала особу тридцять шість годин. Крім того, це може бути згідно зі ст. 211 КПК України та цієї ж Інструкції уповноважена посадова особа Військової служби правопорядку, яка могла затримувати таку особу, але більше шістдесят годин з моменту затримання не звільнила таку особу або не доставила таку особу до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно підозрюваного запобіжного заходу. Згідно з ч.4 ст. 5 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14 жовтня 2014 року №1698-VII до структури управлінь Національного бюро входять підрозділи детективів, що здійснюють оперативно-розшукові та слідчі дії [44], а отже, вони можуть бути суб'єктами злочину, передбаченого ст. 371 КК. Це відповідає приписам статей 187–191 КПК при затриманні підозрюваного, обвинуваченого на підставі ухвали слідчого судді, суду з метою приводу та затриманні особи без ухвали слідчого судді, суду (статті 207, 208 КПК України).

Згідно з пп. 9 п. 4 Положення про Національну поліцію, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України, національна поліція відповідно до покладених на неї завдань, здійснює досудове розслідування кримінальних правопорушень у межах визначеної підслідності [45]. Згідно з п.5.1. розділу V Положення про органи досудового розслідування МВС України, затвердженого Наказом МВС України 09.08.2012 № 686 «Слідчий має статус службової особи, яка займає відповідальне становище в системі правоохоронних органів і наділена спеціальними лише їй притаманними повноваженнями в кримінальному провадженні» [46]. Під час досудового розслідування слідчий самостійно приймає процесуальні рішення, за винятком випадків, коли законом передбачено одержання вмотивованого рішення слідчого судді, суду або згоди прокурора, і є відповідальним за законне і своєчасне виконання цих рішень (п. 5.2 розділу V цього Положення) [46]. Ці приписи свідчать про те, що слідчий може бути суб'єктом злочину, передбаченого ст. 371 КК під час порушення положень, передбачених відповідними статтями КПК України.

Згідно з Інструкцією про порядок тримання осіб у спеціально відведених місцях для тимчасового тримання (ізоляторах тимчасового тримання) Служби безпеки України, затвердженої наказом Служби безпеки України від 26.07.2008 IV 589 «Термін тримання у спеціально відведених місцях для тимчасового тримання (ізоляторах тимчасового тримання затриманих і осіб, які тримаються під вартою визначаються відповідно до законодавства України» (пп. 1.3 п. 1 Інструкції) [47], а згідно з пп. 1.5 п. 1 цього нормативного акта в ізоляторі тимчасового тримання забезпечується тримання осіб, затриманих за підозрою у вчиненні злочину; осіб, які тримаються під вартою на термін до 3 діб (якщо їх доставка до СІЗО у цей строк неможлива через віддаленість або відсутність належних шляхів сполучення; вони можуть перебувати в спеціально відведеному місці для тимчасового тримання не більше 10 діб [47]. Згідно з пп. 4.1 п. 4 «Підставами для прийняття...до ізоляторів тимчасового тримання...

та тримання в них затриманих і осіб, які тримаються під вартою є: ухвала слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу підозрюваного, обвинуваченого відповідно до ст.190 КПК... протокол затримання уповноваженою службовою особою підозрюваного у вчиненні злочину відповідно до ст. 208 КПК... ухвала слідчого судді, суду про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою відповідно до ст. 183 КПК... ухвала слідчого судді про продовження строку тримання під вартою відповідно до ст.199 КПК ...» [47]. Прийняття затриманих і осіб, які тримаються під вартою, проводяться начальником або заступником начальника ВЗДС (сектору забезпечення досудового слідства або керівника підрозділу, до складу якого він входить) (п.4.3 п. цієї Інструкції) [47]. Підставами для звільнення з-під варти є: «затримання з метою приводу необрання як запобіжного заходу тримання під вартою після закінчення тримання під вартою з моменту затримання або у разі відкриття прокурором ухвали про дозвіл на затримання, якщо немає інших законних підстав для подальшого тримання під вартою; затриманих — закінчення 60 годин тримання під вартою з моменту затримання у разі, якщо не було стосовно особи обрано запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою; скасування запобіжного заходу; зміна запобіжного заходу; внесення застави, визначеної слідчим суддею, судом в ухвалі про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою; закінчення строку дії ухвали слідчого судді, суду про тримання під вартою або закінчення передбаченого законом строку тримання під вартою як запобіжного заходу, якщо цей строк не продовжено в установленому законом порядку; закінчення максимального строку тимчасового або екстрадиційного арешту, передбаченого КПК...Звільнення особи з-під варти в разі скасування або зміни цього запобіжного заходу проводить начальник ВЗЖС СБУ (сектору забезпечення досудового слідства або керівник підрозділу, до складу якого він входить) або особа, яка його захищає, на підставі ухвали слідчого судді, ухвали або вироку суду...» [47]. Зазначені положення Інструкції «Про порядок тримання осіб у спеціально відведених місцях для тимчасового тримання (ізоляторах тимчасового тримання)» Служби безпеки України від 26.07.2008, свідчать, що суб'єктом злочину, передбаченого ст. 371 КПК, може бути слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд, начальник або заступник начальника ВЗДС (сектору забезпечення досудового слідства або керівник підрозділу, до складу якого він входить).

Згідно з Інструкцією про порядок превентивного затримання у районі проведення антитерористичної операції осіб, причетних до терористичної діяльності, та особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції від 27.08.2014 за №1038/25815 «Підставою для здійснення превентивного затримання є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою терористичної діяльності, у тому числі вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого статтями 109—114-1, 258—258-5, 260—263-1, 294, 348, 349, 377—379, 437—444 КК України... Про затримання особи уповноваженою службовою особою складається протокол у порядку, передбаченому ст.208 КПК... співробітники органів і підрозділів, які беруть участь у проведенні антитерористич-

ної операції та затримали осіб...зобов'язані негайно повідомити...чергову частину головного управління СБУ... Керівники цих органів...зобов'язані невідкладно приступити до вирішення питання про превентивне затримання... Ці матеріали направляються відповідному прокурору для надання згоди... надання згоди на превентивне затримання у районі проведення... операції осіб..., на строк 72 години, але не більше 30 діб, виконуються прокурорами регіонального рівня, їх заступниками... і не може перевищувати 72 годин... У разі розгляду слідчим суддею, судом клопотання про обрання належного запобіжного заходу і прийняття ним рішення ...превентивне затримання вважається припиненим... У разі незгоди з рішенням про превентивне затримання прокурор вносить мотивовану постанову про відсутність підстав для надання згоди на превентивне затримання, а особа... негайно звільняється» [48]. Щодо порядку здійснення особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або в районі проведення антитерористичної операції «повноваження, передбачені статтею 615 КПК України щодо виконання повноважень слідчого судді, передбачених у статтях 163, 164, 234, 235, 247, 248 цього Кодексу, а також повноважень щодо обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на строк до 30 діб осіб, що підозрюються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 109–114-1, 258-5, 260–263-1, 294, 348, 349, 377–379, 437–444 КК України, виконуються прокурором, який здійснює процесуальне керівництво у відповідному кримінальному провадженні» [48]. Згідно з пп. 3.5.1 п. 3.5 розд. III цього нормативного акту «прокурор, отримавши клопотання слідчого щодо обрання особі запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи прийнявши таке рішення особисто, при неможливості виконання у встановлені законом строки слідчим суддею визначених законом повноважень вирішує питання про застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту на строк до 30 діб до осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 109–114-1, 258–258-5, 260–263-1, 294, 348, 349, 377–379, 437–444 КК України, з дотриманням вимог статей 176, 178, 183, 186, 193, 194, 196 КПК України» [48]. Згідно з пп. 3.5.2 «за результатами розгляду клопотання слідчого або у разі прийняття такого рішення особисто прокурор у порядку статті 110 КПК України вносить постанову з дотриманням вимог, передбачених для таких ухвал слідчого судді» [48].

Згідно з названою вище інструкцією суб'єктом злочину, передбаченого ст. 371 КК України, може бути уповноважена службова особа (співробітники органів і підрозділів, які беруть участь у проведенні антитерористичної операції та затримати осіб), керівники СБУ, прокурори регіонального рівня, їх заступники. Натомість щодо порядку здійснення особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану суб'єкти злочину, передбаченого ст. 371 КК України, може бути слідчий, прокурор, який здійснює процесуальне керівництво у відповідному процесуальному провадженні.

Згідно з п. 2.4. Положення про дільницю слідчого ізолятора на території виправної колонії, затвердженого наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань від 30.12.2003 № 280, «підставою для приймання і тримання у дільниці осіб, узятих під варту, та засуджених є вмотивоване

рішення суду про обрання запобіжного заходу в вигляді взяття під варту...» [49]. Відповідальність за дотримання законодавства у цьому випадку покладається на керівника виправної колонії [49]. Тобто суб'єктом злочину, передбаченого ч. 2 ст. 371 КК України, у цьому випадку може бути керівник виправної колонії.

Згідно з ч. 4 ст. 176 КПК запобіжні заходи застосовуються: під час досудового розслідування слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, або за клопотанням прокурора, а під час судового провадження — судом, за клопотанням прокурора [50]. Відповідно до чинного КПК України затримання має дві форми: затримання підозрюваного, обвинуваченого на підставі ухвали слідчого судді, суду з метою приводу (статті 187—191 КПК); затримання особи без ухвали слідчого судді, суду, яке, у свою чергу, поділяється на законне затримання (ст. 207 КПК) та затримання уповноваженого службовою особою (ст. 208 КПК), затримання в порядку екстрадиції (ст. 582 КПК) [50]. Ці види затримання відрізняються за цільовим призначенням, підставами та порядком застосування, а також за суб'єктами, які уповноважені приймати такі рішення. Затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду з метою приводу полягає у короточасному затриманні (до 36 годин) утриманні такого підозрюваного під вартою для забезпечення проведення слідчих дій та щоб забезпечити слідчим суддею, судом для вирішення питання про обрання запобіжного заходу, або для його звільнення (ст. 191) [50]. У цьому першому випадку можливими суб'єктами завідомо незаконного затримання, як це впливає зі статей 187—191, можуть бути слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд, уповноважена службова особа (особа, якій законом надане право здійснювати затримання), яка затримала особу на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання або у якої під вартою тримається особа, щодо якої діє ухвала про дозвіл на затримання [50].

Затримання без ухвали слідчого судді, суду. Перш за все звернемося до законного затримання (ст. 207 КПК). Законне затримання регламентовано частинами 2, 3 ст. 207 КПК, в якій зазначено, що кожен має право затримати без ухвали слідчого судді, суду будь-яку особу, крім осіб, зазначених у статті 482 цього кодексу, за наявності таких підстав: 1) при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення; 2) безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення під час безпосереднього переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні [50]. У цьому випадку суб'єктом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 371 КПК, може будь-яка фізична осудна особа, якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років. Натомість другою формою затримання без ухвали слідчого судді, суду є затримання уповноваженою службовою особою (ст. 208 КПК). Цей запобіжний захід застосовується до особи, підозрюваної у вчиненні злочину, за який може бути призначено покарання у вигляді позбавлення волі (ч. 1 ст. 208 КПК) і лише у випадках: 1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення; 2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин [50]. Відповідно до ст. 208

КПК суб'єктом злочину, передбаченого ст. 371 КК України, може бути уповноважена службова особа - працівник ОВС, органів СБУ, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів Державної пенітенціарної служби України, органів державної прикордонної служби України, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національного Антикорупційного бюро, органів Державної митної служби України та інших правоохоронних органів, до компетенції яких відповідним законом віднесено затримання. Винятком із цього загального правила є ч. 2 ст. 208 КПК, де передбачена можливість затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, за який передбачене основне покарання у вигляді штрафу в розмірі понад 3 тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян у разі невиконання підозрюваним 1) обов'язків, покладених при обранні запобіжного заходу; 2) вимог щодо внесення коштів як застави та надання документа, що це підтверджує [50].

Затримання з метою екстрадиції (ст. 582 КПК). Мета такого затримання полягає у виконанні запиту іноземної держави про видачу (екстрадицію), яка вчинила злочин та перебуває на території України. Підставою для такого затримання є оголошення іноземною державою у розшук особи у зв'язку із вчиненням нею кримінального правопорушення [50]. Суб'єктом незаконного затримання у цьому випадку може бути уповноважена службова особа до компетенції якої віднесено затримання [50].

Привід (статті 140–143) — це захід забезпечення кримінального провадження, який полягає у примусовому супроводженні підозрюваного, обвинуваченого, свідка особою, яка виконує ухвалу про привід, до місця їх виклику у зазначений час в ухвалі, такий привід може застосовуватися до підозрюваного, обвинуваченого або свідка [50]. Це свідчить про те, що особи, які беруть участь у кримінальному провадженні в іншому процесуальному статусі, не можуть бути доставлені приводом. Привід свідка не може бути застосований до неповнолітніх, вагітних жінок, інвалідів першої і другої груп, осіб, які одноосібно виховують дітей віком до 6 років або дітей-інвалідів, а також осіб, які згідно із КПК України не можуть бути допитані як свідки [50]. Суб'єктом злочину завідомо незаконний привід може бути слідчий, слідчий суддя, професійні судді, працівник відповідного підрозділу органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, або Національного антикорупційного бюро України тощо.

Відповідно до ст. 181 КПК домашній арешт може бути застосований до особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі, строк дії слідчого судді про тримання особи під домашнім арештом не може перевищувати двох місяців та може бути продовжено за клопотанням прокурора та не може перевищувати шести місяців [50]. Домашній арешт має застосовуватись у тих випадках, коли застава є занадто м'яким запобіжним заходом, а тримання під вартою — надто суворим запобіжним заходом. Суб'єктом злочину завідомо незаконний домашній арешт може бути: слідчий, прокурор, слідчий суддя, професійні судді, уповноважена службова особа органу внутрішніх справ на якого ухваляю покладено обов'язок здійснювати контроль за поведінкою підозрюваного обвинуваченого, який перебуває під домашнім арештом.

Тримання під вартою (ст. 183 КПК) — це винятковий запобіжний захід, який полягає в позбавленні волі на певний строк підозрюваного, обвинуваченого й утримання його у місцях попереднього ув'язнення, який застосовується виключно у разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не може запобігти ризикам, передбаченим ст. 177 цього Кодексу [50]. Суб'єктом завідомо незаконного тримання під вартою може бути слідчий, прокурор, слідчий суддя, професійні судді керівник установи утримання підозрюваного, обвинуваченого у місцях попереднього ув'язнення. Певною мірою ці питання знайшли відображення і в кримінально-правовій літературі зарубіжних держав [51–55], але дослідження цієї проблематики триває.

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна зробити такі висновки: 1) положення, що стосуються суб'єкта злочинів, передбаченого ст. 371 КК України, в існуючих джерелах не знайшли свого належного дослідження та висвітлення; 2) приписи нормативно-правових актів, що стосуються затримання, приводу, домашнього арешту та тримання під вартою, потребують удосконалення в контексті: описання незаконності їх застосування та конкретизацією відповідальності суб'єктів цих злочинів; 3) конкретизація завідомо незаконних затримання, приводу, домашнього арешту, тримання під вартою цих суб'єктів злочинів має знайти місце у відповідній постанові Пленуму Верховного Суду України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Абдуразаков С.А., Ахмедов Г.А.* Суб'єкт преступления по Уголовному кодексу Узбекской ССР / С.А. Абдуразаков, Г.А. Ахмедов // Вопросы совершенствования законодательства Узбекской ССР / [ред. кол. Г.А. Ахмедов и др.]. — Ташкент : Фан, 1970. — С. 137–147.
2. *Абшилава Г.В.* Некоторые особенности производства допроса с участием переводчика / Г.В. Абшилава // Российский следователь. — 2004. — № 10. — С. 18–20.
3. *Бородин С.В., Носков Н.А.* К вопросу совершенствования законодательства об уголовной ответственности несовершеннолетних / С.В. Бородин, Н.А. Носков // Современные тенденции развития уголовной политики и уголовного законодательства. — М. : Юрид. лит., 1994. — С. 57–59.
4. *Владимиров В.А., Левицкий Г.А.* Суб'єкт преступления по советскому уголовному праву : Лекция / В.А. Владимиров, Г.А. Левицкий. — М. : ВШ МООП РСФСР, 1964. — 59 с.
5. *Наумов А.В.* Предприятие на скамье подсудимых / А.В. Наумов // Советская юстиция. 1992. — № 17–18. — С. 3–4.
6. *Орлов В.С.* Суб'єкт преступления по советскому уголовному праву / В.С. Орлов. — М. : Госюриздат, 1958. — 260 с.
7. *Орымбаев Р.* Специальные субъект преступления / Р. Орымбаев. — Алмата : Изд-во Алма-атинского ун-та, 1977. — 153с.
8. *Павлов В.Г.* Суб'єкт преступления / В.Г. Павлов. — СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. — 318 с.
9. *Розенко В.І., Матвійчук В.К.* Суб'єкт злочину / В.І. Розенко, В.К. Матвійчук. — К. : Академія МВС, 1984. — 36с.

10. *Светлов А.Я.* Ответственность за должностные преступления / А.Я. Светлов. — К. : Наукова думка, 1978. — 304 с.
11. *Протченко Б.А.* Понятие невменяемости в собственном уголовном праве / Б.А. Протченко // Правоведение, — 1987. — С. 82—84.
12. *Тацій В.Я.* Суб'єкт злочину / В.Я. Тацій // Кримінальне право України. Загальна частина : Підручник для студентів юрид. спец., вищ. закладів освіти / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; за ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. — Київ—Харків : Юрінком Інтер-Право, 2001. — С. 130—141.
13. *Устименко В.В.* Специальный субъект преступления (понятие и виды): Учебное пособие / В.В. Устименко. — Харьков : Харьковский юрид. институт, 1989. — 140 с.
14. Полный курс уголовного права : В 5 т. / Под ред. докт. юрид. наук, проф., заслуженного деятеля наук РФ А.И. Коробеева Т. 1 : Преступление и наказание. — СПб : Юридический центр Пресс, 2008. — 1133 с.
15. Кримінальне право України. Загальна частина : Практикум [Навч. посібник] / Костенко О.М., Козаченко І.П., Матвійчук В.К. та ін.; за аг. ред. В.К. Матвійчука. — К. : КНТ, 2006. — 432 с.
16. *Шем'яков О.П.* Суб'єкт злочину / О.П. Шем'яков // Кримінальне право України (Загальна частина) / В.В. Хохлова, О.П. Шем'яков : [навч. посібник]. — К. : Центр навчальної літератури, 2006. — С. 86—95.
17. Кримінальна відповідальність юридичних осіб в Україні: pro et contra // Юридична газета. — 12 травня 2013. — № 24. — 1.4. — 9.
18. Кримінальний кодекс України від 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 25—26. — Ст. 131.
19. Полный курс уголовного права : В 5 т. / Под ред. докт. юрид. наук, проф., засл. деятеля наук РФ А.И. Коробеева Т. 1: Преступление и наказание. — СПб : Юридический центр Пресс, 2008. — 1133 с.
20. *Харь І.О.* Кримінально-правова охорона атмосферного повітря : монографія / І.О. Харь. — К. : Національна академія управління, 2011. — 192 с.
21. *Лопашенко Н.А.* Экологические преступления : Комментарий к главе 26 УК РФ / Н.А. Лопашенко. — СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. — 802 с.
22. *Пионтковский А.А.* Преступление в области природных богатств / А.А. Пионтковский // Курс советского уголовного права. — Т. V. — Наука, 1971. — С. 513—544.
23. *Гавриш С.Б.* Кримінальна відповідальність за незаконну порубку лісу (ст. 160 КК УРСР) / С.Б. Гавриш // Радянське право. — 1980. — №7. — С. 32—33.
24. *Писарев А.* Правовая охрана и защита лесов / А. Писарев // Советская юстиция, 1982. — № 7. — С. 7—10.
25. *Пакутин В.Д.* Ответственность за незаконную вырубку леса / В.Д. Пакутин // Социалистическая законность — 1978. — № 11. — С. 40—42.
26. *Баулін Ю.В.* Злочини у сфер обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення / Ю.В. Баулін // Кримінальний кодекс України : науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.; За заг. ред. В.В.Сташиса, В.Я. Тація. — К. : Ін Юре, 2003. — С. 830—899.
27. *Матвейчук В.К.* Уголовно-правовая борьба органов внутренних дел с преступным загрязнением водных объектов : Учебное пособие / В.К. Матвейчук. — К. : НИ и РИО Украинской академии внутренних дел, 1992. — 79 с.
28. *Ожегов С.И.* Словарь русского языка : Ок. 5700 слов / Под. ред. чл.—корр. АН СССР Н. Ю. Шведовой. — 19 изд., испр. — М. : Рус. яз., 1987. — 846 с.

29. *Даль В.Д.* Толковый словарь живого великорусского языка : В 4 т. / В.И. Даль. — М. : Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1956. — Т. 4. — 583 с.
30. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. — К. — Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. — 1440 с.
31. *Здравомыслов Б.В.* Должностные преступления. Понятие и квалификация / Б.В. Здравомыслов. — М. : Юрид. лит., 1975. — С. 30—31.
32. *Матвейчук В.К.* Уточнение понятия субъекта экологических преступлений на современном этапе развития общества и государства / В.К. Матвейчук // Проблемы борьбы зі злочинністю в Україні : Тези доповідей і повідомлень; респ. наук. конф. — К. : АН України Інститут держави і права ім. В. М. Корецького, 1992. — С. 62—63.
33. *Мельник М.І.* Злочини у сфері службової діяльності / М.І. Мельник // Кримінальне право України. Особлива частина : Підручник. (Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін.) за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. — К. : Юридична думка, 2004. — С. 491—513.
34. *Повелицына П.Ф.* Уголовно-правовая охрана природы в СССР / П.Ф. Повелицына. — М. : Юрид. лит., 1981. — 88 с.
35. *Гавриш С.Б.* Кримінально-правова охорона довкілля в Україні. Проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства / С.Б. Гавриш. — К. : Інститут Законодавства Верховної Ради України, 2002. — 636 с.
36. *Осадчий В.І., Чернявський С.С.* Злочини проти правосуддя / В.І. Осадчий, С.С. Чернявський // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко [та ін.]; за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. — К. : Юрінком Інтер, 2016. — С. 895—968.
37. *Беніцький А.С., Шеховцов Р.М.* Злочини проти правосуддя / А.С. Беніцький, Р.М. Шеховцов // Кримінальне право (особлива частина) : підручник ; за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. — [2-ге вид.]. — К. : «ВД «Дакор», 2013. — С. 671—709.
38. *Тютюгін В.І.* Злочини проти довкілля / В.І. Тютюгін // Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. 2. : Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за заг. ред. В.Я. Тиція, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. — 5-те вид. допов. — Х. : Право, 2013. — С. 841—916.
39. *Тютюгін В.І.* Злочини, які посягають на відносини, що забезпечують належну реалізацію конституційних принципів здійснення правосуддя / В.І. Тютюгін // Кримінальне право України : Особлива частина : підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. проф. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. — 4-те вид., переробл. і допов. — Х. : Право, 2015. — С. 570—581.
40. *Мельник Р.І.* Кримінально-правова характеристика завідомо незаконних затримання, приводу, арешту та тримання під вартою (ст. 371 КК України) : Дисертація на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук; за спец. 12.00.08 — кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / Р.І. Мельник. — Луганськ : Луганський державний ун-т імені Е.О. Дідоренка, 2008. — 221 С.
41. Про попереднє ув'язнення : Закон України від 30.06.1993р. № 3352-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 35. — Ст. 360.
42. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України : Закон України від 7 березня 2002 р. №3099-ІІІ / Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 32. — Ст. 225.

43. Інструкція про організацію патрульно-постової служби Військовою службою правопорядку у Збройних Силах України : Затверджено наказом Міністерства Оборони України від 10.10.2016р. № 515 // Офіційний вісник України. — 2016. — № 93. Ст. 3048.

44. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1698-VII // Відомості Верховної Ради України. — 2014. — № 47 — Ст. 2051.

45. Положення про Національну поліцію : затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 877 // Офіційний вісник України. — 2015. — № 89. — Ст. 2971.

46. Положення про органи досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України : Затверджено Наказом МВС України 09. 08. 2012. № 686 // Офіційний вісник України. — 2012. — № 84. — Ст. 3408

47. Інструкція про порядок тримання осіб у спеціально відведених місцях для тимчасового тримання (ізоляторах тимчасового тримання) Служби безпеки : Затверджено Наказом Служби безпеки України від 26. 07. 2008 № 589 // Офіційний вісник України. — 2008. — № 82. — Ст. 2790.

48. Інструкція про порядок превентивного затримання у районі проведення антитерористичної операції осіб, причетних до терористичної діяльності, та особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції: Затверджено наказом МВС України, Генеральної прокуратури України Служби Безпеки України 26. 08. 2014 р. № 872 / 88 / 537 // Офіційний вісник України. — 2014. — № 67. — Ст. 1886.

49. Положення про дільницю слідчого ізолятора на території виправної колонії : Затверджено наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань від 30.12. 2003 р. (із замінами і доповненнями наказом від 25. XI. 2009 р. № 275 // Офіційний вісник України. — 2004. — № 3. — Ст. 144.

50. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13. 04. 2012 № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2013. — № 9—10 — Ст. 88

51. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov, and D j, prof N.F. Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Polish by D.A. Barilovitch. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center Press”, 2001. — 234 p.

52. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2001. — 298 p.

53. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.M. Serebrennikova. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.

54. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 226 p.

55. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn.V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.

REFERENCES

1. *Abdurazakov S.A., Ahmedov G.A.* Subekt prestuplenija po Ugolovnomu kodeksu Uzbekskoj SSR / S.A. Abdurazakov, G.A. Ahmedov // *Voprosy sovershenstvovanija*

zakonodatel'stva Uzbekskoj SSR/ [red. kol. G. A. Ahmedov i dr.]. — Tashkent : Fan, 1970. — S. 137—147.

2. *Abshilava G.V.* Nekotorye osobennosti proizvodstva doprosa s uchastiem perevodchika / G.V. Abshilava // Rossijskij sledovatel'. — 2004. — № 10. — S. 18—20.

3. *Borodin S.V., Noskov N.A.* K voprosu sovershenstvovaniya zakonodatel'stva ob ugolovnoj otvetstvennosti nesovershennoletnih / S.V. Borodin, N.A. Noskov // Sovremennye tendencii razvitiya ugolovnoj politiki i ugolovnog zakonodatel'stva. — M.: Jurid. lit., 1994. — S. 57—59.

4. *Vladimirov V.A., Levickij G.A.* Subekt prestuplenija po sovetскому ugolovnomu pravu : Lekcija / V.A. Vladimirov, G.A. Levickij. — M.: VSh MOOP RSFSR, 1964. — 59 s.

5. *Naumov A.V.* Predpriyatje na skam'e podsudimyh / A.V. Naumov // Sovetskaja justicija. 1992. — № 17—18. — S. 3—4.

6. *Orlov V.S.* Subekt prestuplenija po sovetскому ugolovnomu pravu / V.S. Orlov. — M.: Gosjurizdat, 1958. — 260 s.

7. *Orymbaev R.* Special'nye subekt prestuplenija / R. Orymbaev. — Alma-Ata: Izdvo Alma-atinskogo un-ta, 1977. — 153 s.

8. *Pavlov V.G.* Subekt prestuplenija / V.G. Pavlov. — SPb.: Juridicheskij centr Press, 2001. — 318 s.

9. *Rozenko V.I., Matviichuk V.K.* Subiekt zlochynu / V.I. Rozenko, V.K. Matviichuk. — K.: Akademiia MVS, 1984. — 36s.

10. *Svetlov A.Ja.* Otvetstvennost' za dolzhnostnye prestuplenie / A.Ja. Svetlov. — K.: Naukova dumka, 1978. — 304 s.

11. *Protchenko B.A.* Ponjatje nevmenjaemosti v sobstvennom ugolovnom prave / B.A. Protchenko // Pravovedenie, — 1987. — S. 82—84.

12. *Tatsii V.Ya.* Subiekt zlochynu / V.Ya. Tratsii // Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna : Pidruchnyk dlja studentiv yuryd. spets., vshch. zakladiv osvity / M.I. Bazhanov, Yu.V. Baulin, V.I. Borysov ta in.; za red. profesoriv M.I. Bazhanova, V.V. Stashysa, V.Ya. Tatsiia. — Kyiv—Kharkiv : Yurinkom Inter-Pravo, 2001. — S. 130—141.

13. *Ustimenko V.V.* Special'nyj subekt prestuplenija (ponjatje i vidy): Uchebnoe posobie / V.V. Ustimenko. — Har'kov : Har'kovskij jurid. institut, 1989. — 140 s.

14. Polnyj kurs ugolovnog prava : V 5 t. / Pod red. dokt. jurid. nauk, prof., zaslužennogo dejatelja nauk RF A.I. Korobeeva T. 1 : Prestuplenie i nakazanie. — SPb : Juridicheskij centr Press, 2008. — 1133 s.

15. Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna : Praktykum [Navch. posibnyk] / Kostenko O. M., Kozachenko I. P., Matviichuk V. K. ta in.; za ah. red. V.K. Matviichuka. — K.: KNT, 2006. — 432 s.

16. *Shemiakov O.P.* Subiekt zlochynu / O.P. Shemiakov // Kryminalne pravo Ukrainy (Zahalna chastyna) / Khokhlova V.V., Shemiakov O.P.: [navch. posibnyk]. — K.: Tsentri navchalnoi literatury, 2006. — S. 86—95.

17. Kryminalna vidpovidalnist yurydychnykh osib v Ukraini: pro et contra // Yurydychna hazeta. — 12 travnia 2013. — № 24. — 1.4. — 9.

18. Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 2001 r. // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 2001. — № 25—26. — St. 131.

19. Polnyj kurs ugolovnog prava : V 5 t. / Pod red. dokt. jurid. nauk, prof., zasl. dejatelja nauk RF A.I. Korobeeva T. 1: Prestuplenie i nakazanie. — SPb : Juridicheskij centr Press, 2008. — 1133 s.

20. *Khar I.O.* Kryminalno-pravova okhrona atmosferneho povitria : monohrafiia / I.O. Khar. — K.: Natsionalna akademiia upravlinnia, 2011. — 192 s.

21. *Lopashenko N.A.* Jekologicheskie prestuplenija : Kommentarij k glave 26 UK RF / N.A. Lopashenko. — SPb. : Juridicheskij centr Press, 2002. — 802 s.

22. *Piontkovskij A.A.* Prestuplenie v oblasti prirodnyh bogatstv / A.A. Piontkovskij // Kurs sovetskogo ugolovnogogo prava. — T. V. — Nauka, 1971. — S. 513—544.

23. *Havrysh S.B.* Kryminalna vidpovidalnist za nezakonnju porubku lisu (st. 160 KK URSR) / S.B. Havrysh // Radianske pravo. — 1980. — №7. — S. 32—33.

24. *Pisarev A.* Pravovaja ohrana i zashhita lesov / A. Pisarev // Sovetskaja justicija, 1982. — № 7. — S. 7—10.

25. *Pakutin V.D.* Otvetstvennost' za nezakonnuju vyrubku lesa / V.D. Pakutin // Socialisticheskaja zakonnost' — 1978. — № 11. — S. 40—42.

26. *Baulin Yu.V.* Zlochyny u sfer obihu narkotychnykh zasobiv, psykhotropnykh rečovyn, yikh analogiv abo prekursoriv ta inshi zlochyny proty zdorovia naselennia / Yu.V. Baulin // Kryminalnyi kodeks Ukrainy : naukovo-praktychnyi komentar / Yu.V. Baulin, V.I. Borysov, S.B. Havrysh ta in.; Za zah. red. V.V. Stashysa, V.Ya. Tatsiia. — K. : In Yure, 2003. — S. 830—899.

27. *Matvejchuk V.K.* Ugolovno-pravovaja bor'ba organov vnutrennih del s prestupnym zagryzneniem vodnyh obektov : Uchebnoe posobie / V.K. Matvejchuk. — K. : NI i RIO Ukrainskoj akademii vnutrennih del, 1992. — 79 s.

28. *Ozhegov S.I.* Slovar' russkogo jazika : Ok. 5700 slov / Pod. red. chl.—korr. AN SSSR N. Ju. Shvedovoj. — 19 izd., ispr. — M. : Rus. jaz., 1987. — 846 s.

29. *Dal' V.D.* Tolkovyj slovar' zhivogo velikoruskogo jazyka : V 4 t. / V.I. Dal'. — M. : Gosudarstvennoe izdatel'stvo inostrannyh i nacional'nyh slovarej, 1956. — T. 4. — 583 s.

30. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukraïnskoi movy / Uklad. i holov. red. V.T. Busel. — K. — Irpin : VTF «Perun», 2003. — 1440 s.

31. *Zdravomyslov B.V.* Dolzhnostnye prestuplenija. Ponjatje i kvalifikacija / B.V. Zdravomyslov. — M. : Jurid. lit., 1975. — S. 30—31.

32. *Matvejchuk V.K.* Utochnenie ponjatija subekta jekologicheskikh prestuplenij na sovremennom jetape razvitija obshhestva i gosudarstva / V.K. Matvejchuk // Problemy borotby zi zlochynnistiu v Ukraini : Tezy dopovidei i povidomlen; resp. nauk. konf. — K. : AN Ukrainy Instytut derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho, 1992. — S. 62—63.

33. *Melnyk M.I.* Zlochyny u sferi sluzhbovoi diialnosti / M.I. Melnyk // Kryminalne pravo Ukrainy. Osoblyva chastyna : Pidruchnyk. (Yu.V. Aleksandrov, O.O. Dudorov, V.A. Klymenko ta in.) za red. M.I. Melnyka, V.A. Klymenka. — K. : Yurydychna dumka, 2004. — S. 491—513.

34. *Povelicyna P.F.* Ugolovno-pravovaja ohrana prirody v SSSR / P.F. Povelicyna. — M. : Jurid. lit., 1981. — 88 s.

35. *Havrysh S.B.* Kryminalno-pravova okhoroona dovkillia v Ukraini. Problemy teorii, zastosuvannia i rozvytku kryminalnogo zakonodavstva / S.B. Havrysh. — K. : Instytut Zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy, 2002. — 636 s.

36. *Osadchyi V.I., Cherniavskiy S.S.* Zlochyny proty pravosuddia / V.I. Osadchyi, S.S. Cherniavskiy // Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnogo kodeksu Ukrainy / D.S. Azarov, V.K. Hryshchuk, A.V. Savchenko [ta in.]; za zah. red. O.M. Dzhuzhi, A.V. Savchenka, V.V. Chernaia. — K. : Yurinkom Inter, 2016. — S. 895 — 968.

37. *Benitskyi A.S., Shekhovtsov R.M.* Zlochyny proty pravosuddia / A.S. Benitskyi, R.M. Shekhovtsov // Kryminalne pravo (osoblyva chastyna) : pidruchnyk ; za red. O.O. Dudorova, Ye.O. Pysmenskoho. — [2-he vyd.]. — K. : «VD «Dakor», 2013. — S. 671—709.

38. *Tiutiuhin V.I.* Zlochyny proty dovkillia / V.I. Tiutiuhin // Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar : u 2 t. 2. : Osoblyva chastyna / Yu.V. Baulin,

V.I. Borysov, V.I. Tiutiuhin ta in.; za zah. red. V.Ya. Tytsiia, V.P. Pshonky, V.I. Borysova, V.I. Tiutiuhina. — 5-te vyd. dopov. — Kh. : Pravo, 2013. — S. 841—916.

39. *Tiutiuhin V.I.* Zlochyny, yaki posiahaiut na vidnosyny, shcho zabezpechuiut nalezhnu realizatsiiu konstyututsiinykh pryntsyypiv zdiisnennia pravosuddia / V.I. Tiutiuhin // Kryminalne pravo Ukrainy : Osoblyva chastyna : pidruchnyk / Yu.V. Baulin, V.I. Borysov, V.I. Tiutiuhin ta in.; za red. prof. V.Ya. Tatsiia, V.I. Borysova, V.I. Tiutiuhina. — 4-te vyd., pererobl. i dopov. — Kh. : Pravo, 2015. — S. 570—581.

40. *Melnyk R.I.* Kryminalno-pravova kharakterystyka zavidomo nezakonnykh zatrymanna, pryvodu, areshthu ta trymanna pid vartoiu (st.371 KK Ukrainy : Dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia kand. yuryd. nauk; za spets. 12.00.08 — kryminalne pravo ta kryminolohiia; kryminalno-vykonavche pravo / R.I. Melnyk. — Luhansk : Luhanskyi derzhavnyi un-t imeni E.O. Didorenka, 2008. — 221 S.

41. Pro poperednie uviaznennia : Zakon Ukrainy vid 30.06.1993r. № 3352 - XII // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 1993. — № 35. — St. 360

42. Pro Viiskovu sluzhbu pravoporiadku u Zbroinykh Sylakh Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 7 bereznia 2002r. №3099-III / Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 2002. — № 32. — St. 225.

43. Instruksiiia pro orhanizatsiiu patrolno-postovoii sluzhby Viiskovoiu sluzhboiu pravoporiadku u Zbroinykh Sylakh Ukrainy : Zatverdzheno nakazom Ministerstva Oborony Ukrainy vid 10.10.2016r. № 515 // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. — 2016. — № 93. St. 3048.

44. Pro Natsionalne antykoruptsiine biuro Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 14 zhovtnia 2014 r. № 1698-VII // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 2014. — № 47 — St. 2051.

45. Polozhennia pro Natsionalnu politsiiu : zatverdzheno postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 28 zhovtnia 2015 r. № 877 // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. — 2015. — № 89. — St. 2971.

46. Polozhennia pro orhany dosudovoho rozsliduvannia Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy : Zatverdzheno Nakazom MVS Ukrainy 09. 08. 2012. № 686 // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. — 2012. — № 84. — St. 3408

47. Instruksiiia pro poriadok trymanna osib u spetsialno vidvedenykh mistsiakh dlia tymchasovoho trymanna (izoliatorakh tymchasovoho trymanna) Sluzhby bezpeky : Zatverdzheno Nakazom Sluzhby bezpeky Ukrainy vid 26. 07. 2008 № 589 // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. — 2008. — № 82. — St. 2790.

48. Instruksiiia pro poriadok preventyvnoho zatrymanna u raioni provedennia antyterorystychnoi operatsii osib, prychetnykh do terorystychnoi diialnosti, ta osoblyvoho rezhymu dosudovoho rozsliduvannia v umovakh voiennoho, nadzvychainoho stanu abo u raioni provedennia antyterorystychnoi operatsii: Zatverdzheno nakazom MVS Ukrainy, Heneralnoi prokuratury Ukrainy Sluzhby Bezpeky Ukrainy 26. 08. 2014r. № 872 / 88 / 537 // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. — 2014. — № 67. — St. 1886.

49. Polozhennia pro dilnytsiu slidchoho izolatora na terytorii vypravnoi kolonii : Zatverdzheno nakazom Derzhavnogo departamentu Ukrainy z pytan vykonannia pokaran vid 30.12. 2003 r. (iz zaminamy i dopovnenniamy nakazom vid 25. XI. 2009 r. № 275 // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. — 2004. — № 3. — St. 144.

50. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 13. 04. 2012 № 4651-VI // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 2013. — № 9—10 — St. 88

51. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov, and D j, prof N.F. Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant

professor A.I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Polish by D.A. Barilovitch. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center Press”, 2001. — 234 p.

52. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2001. — 298 p.

53. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.M. Serebrennikova. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.

54. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 226 p.

55. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn.V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.

Шнипко О.С. Суб’єкт злочину завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою

У статті з’ясовується суб’єкт злочину завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою. Автор досліджує існуючі погляди на суб’єкт злочину, передбаченого статтею 371 Кримінального кодексу України, аналізує чинне законодавство, яке стосується цієї сфери. Пропонується авторське бачення суб’єкта цих злочинів.

Ключові слова: суб’єкт злочину, завідомо незаконний, арешт, привід, домашній арешт, тримання під вартою, уповноважена службова особа, слідчий, слідчий суддя, суд.

Шнипко А.С. Субъект преступления заведомо незаконные задержания, привод, домашний арест или содержание под стражей

В статье выясняется субъект преступления заведомо незаконные задержания, привод, домашний арест или содержание под стражей. Автор исследует существующие взгляды на субъект преступления, предусмотренного статьей 371 Уголовного кодекса Украины, анализирует действующее законодательство, касающееся этой сферы. Предлагается авторское видение субъекта этих преступлений.

Ключевые слова: субъект преступления, заведомо незаконный арест, привод, домашний арест, содержание под стражей, уполномоченное должностное лицо, следователь, следственный судья, суд.

Shnytko O. Subject of a Crime of Knowingly Unlawful Detention, Forced Bringing, House Arrest, or Holding in Custody

In this article, a subject of a crime of knowingly unlawful detention, forced bringing, house arrest, or holding in custody is researched. The author examines existing viewpoints on the subject of a crime provided for by Article 371 of the Criminal Code of Ukraine. The analysis of the current legislation regarding this sphere is provided. The author’s definition of the subject of the researched crime is suggested.

Keywords: Subject of a Crime; Knowingly Unlawful Detention; Forced Bringing; House Arrest; Holding in Custody; Authorized Officer; Investigator; Investigating Judge; Court

Стаття надійшла до редакції 06.04.2017.

УДК 343

О. Busol

THEORY OF BROKEN WINDOWS AS A NEW WAY OF CRIME PREVENTION FOR THE PATROL POLICE

О.Ю. Бусол

*доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,
професор кафедри кримінального права,
кримінології, цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»,
м. Київ*

ТЕОРІЯ РОЗБИТИХ ВІКОН ЯК НОВИЙ ШЛЯХ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ЗЛОЧИННОСТІ ПАТРУЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ

Постановка проблеми. Створення нової патрульної служби згідно із Законом України «Про національну поліцію» [1] свідчить про принципово нові підходи у роботі та визначає роль патрульної служби. Німецькі соціологи спостерігають тенденцію до часткової реприватизації громадської безпеки [2]. Проте в Україні правоохоронними органами зараз робиться акцент саме на ролі патрульної поліції у профілактиці злочинності. У складі поліції, окрім патрульної поліції, функціонують також кримінальна поліція, органи досудового розслідування, поліція охорони, спеціальна поліція, поліція особливого призначення. Разом з тим теорія розбитих вікон (ТРВ), яка була спрямована на подолання так званої вуличної злочинності, ідеально підходить саме до патрульної служби.

Теорія розбитих вікон була розроблена в 1982 р. американськими вченими Д.К. Вілсоном і Дж. Келлінгом. Типовий приклад дії ТРВ, які наводили її автори: «Якщо у будинку розбите тільки одне віконне скло, і ніхто його не замінює, то через певний час в цьому будинку не залишиться жодного цілого вікна». Дія теорії розповсюджується на всі сторони суспільного життя — кожна людина спостерігала її неодноразово у своєму житті, навіть не будучи ознайомленою з існуванням такої теорії. Люди підсвідомо знають про закономірності, які пояснює ТРВ, проте оформили її в межах теорії вперше зазначені вище вчені. Назву теорії було обрано, зважаючи на найбільш поширені у 80-х

роках ХХ ст. правопорушення в США, — биття вікон. В Україні характерними сьогодні є зовсім інші кримінальні та адміністративні правопорушення, яким запобігають патрульні поліцейські.

Зміст даної теорії полягає в тому, що девіантна (делінквентна) чи асоціальна (антисоціальна) поведінка може розповсюджуватися як соціальна епідемія із наростаючою швидкістю снігової лавини — розбите вікно на вулиці або перекинута урна зі сміттям є провокуючим фактором для подальших девіантних дій [4, с. 488]. Ця теорія була використана при проведенні реформ поліції в США у той час, коли Нью-Йорк характеризувався дуже складною криміногенною обстановкою. У місті відбувалося більш 1500 тяжких злочинів щодня (6—7 вбивств на добу).

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Теоретичні та практичні проблеми протидії так званої «вуличної злочинності» та охорони громадського порядку висвітлювали О.М. Бандурка, Ю.П. Битяк, К. Вілсон, В.В. Голина, І.П. Голосниченко, Ю.О. Загуменна, В.О. Заросило, Р.А. Калужний, Д. Келлінг, М.Г. Колодяжний, М.М. Чаплик та інші. Вітчизняними вченими цій проблемі приділено недостатньо уваги. Зарубіжні розробки проводилися доволі активно у США, Нідерландах, Німеччині, Росії.

Мета статті: визначити можливість та шляхи профілактики злочинності патрульними службами МВС України на основі застосування теорії розбитих вікон, яку слід використовувати насамперед через слабку дію превентивного впливу класичного кримінального права, що підтверджують вчені у своїх дослідженнях.

Основні результати дослідження. Ефективність теорії розбитих вікон підтверджена Р. Джуліані — мером Нью-Йорка (1994 р.) і комісаром нью-йоркської поліції В. Браттоном, які провели ряд заходів щодо протидії дрібним порушенням: малюванню графіті, безквитковому проїзду в метро, жебрацтву, бійкам гумовими кийками тощо. У випадку з графіті порушникам було дозволено впродовж кількох днів розфарбовувати вагони, але з депо такі вагони було дозволено випускати лише після того, як їх очистять від графіті та знову пофарбують. У результаті порушники усвідомили, що марно витрачають час і такі їхні дії припинилися. Для запобігання такому порушенню як безквитковий проїзд у метрополітен було дислоковано одягнених у цивільне поліцейських, які арештовували осіб, що перестрибували через турнікети. При обшуках у порушників часто знаходили незаконну зброю та наркотики. Завдяки таким заходам згодом метрополітен став безпечним місцем для громадян — рівень злочинів у метро знизився на 75%. Політика нульової терпимості до правопорушень, яка полягала у негайному припиненні навіть такого дрібного порушення, як папірець, кинутий мимо смітцевої урни, за два роки призвела до скорочення рівня вже тяжких злочинів більш ніж на третину, а вбивств — на половину. У результаті такої політики мера і місцевого комісара поліції, яка піддавалася тоді різкій критиці з боку різних державних органів, наприкінці 1990-х років Нью-Йорк став одним із найбезпечніших мегаполісів США.

Ефективність теорії «розбитих вікон» підтверджена впровадженням її положень також і в інших багатьох штатах Америки, тому повернула увагу

увагу як з боку теоретиків, так і практиків різних держав. Соціологи Гронінгенського університету (Нідерланди) експериментально довели [4], що люди частіше порушують загальноприйняті норми поведінки, коли бачать, що інші навколо поступають аналогічно. При цьому почуття безкарності провокує до вчинення більш небезпечних злочинів. М. Гладуелл у книзі «Переломний момент» [5] зазначає, що людина порушує закон не тільки через генетичну природу або неналежне виховання — величезний вплив на неї робить те, що людина бачить навколо. Явні ознаки безладу завдяки ланцюговій реакції призводять до перетворення міста на звалище сміття.

У 2010 р. в журналі Міжнародної асоціації начальників поліції «Police Chief» (м. Александрія, штат Вірджинія, США) опубліковано наукову статтю «Запобігання злочинності шляхом облаштування: 40 років потому». Головною ідеєю статті є стратегії (принципи), що сформульовані авторами відповідно до положень теорії «розбитих вікон», організація й забезпечення яких окремими громадянами чи владою міста дасть змогу суттєво скоротити випадки майнових і корисливих злочинів: 1) наявність можливості вільного природного спостереження, якому не заважають зайві споруди, будинки, технічні конструкції на конкретній місцевості. Це сприятиме адекватній оцінці громадянами та поліцейськими обстановки на вулиці, парку чи магазині, а також заважатиме зникненню злочинців з місця вчинення злочину; 2) організація територіального укріплення, тобто фізичного дизайну: висадження певним чином квітів біля будинку, укладення тротуарної плитки тощо для підкреслення індивідуальності (приватності) об'єкта нерухомості з метою посилення у його власників почуття підконтрольності території, а у злочинців — відчуття ризику та небезпеки у разі посягання на нього; 3) створення контролю доступу до майна шляхом чіткого окреслення меж території будинку, його пішохідних доріжок, напрямків до входу та виходу та ін. При цьому слід уникати ефекту «фортеці», тобто наявності великої кількості замків, масивних решіток на вікнах, які можуть свідчити про побоювання власників будинків перед злочинцями та, навпаки, спонукати останніх до злочинних посягань; 4) стратегія теорії «розбитих вікон» спрямована на залучення молоді, громадськості щодо усунення так званих мертвих зон, пустирів, закинутих споруд. Для цього необхідно розташувати на них об'єкти розваг, дитячі майданчики, що зробить їх більш людними та заважатиме вчиненню різних протиправних дій [6–7]. На зв'язок безладу та злочину вказують і психологи. Ф. Зімбардо у Стенфорді в 1969 р. експериментально довів ТРВ. Також Е. Феррі було сформульовано закон злочинної насиченості суспільства, який вказує на існування зв'язку між злочинністю та умовами, в яких вчиняються злочини: «Подібно тому, як певна кількість даної речовини розчиняється тільки в певній кількості води при певній температурі, точно так само певне число злочинів може бути вчинено тільки в певному суспільному середовищі й за певних фізичних індивідуальних умов» [8, с. 347].

Сінгапурська стратегія протидії корупції підтвердила наявність взаємозв'язку між рівнем безпеки, з одного боку, і архітектурним оформленням простору і містобудівельною політикою — з іншого. Прикладом успішного впливу на антизлочинну свідомість громадян у Сінгапурі є застосування урядом

принципу «все мусить бути найкращим», який був зведений у ранг державно-пріоритету. Так, одним із перших кроків Прем'єр-міністра Сінгапуру Лі Куан Ю, з метою залучення інвесторів, було прийняття програми «Чисте місто». Уряд Сінгапуру, за нестачі коштів на створення повної інфраструктури, використав найдешевший ресурс — інтелектуальні зусилля. Наприклад, просте озеленення міста. Вважається, що це формує позитивне ставлення в іноземців, довіру до держави і мотивує жителів. Отже, тепер кожен сінгапурець упевнений, що його місто — найкраще в світі, а жити та працювати у ньому надзвичайно приємно, тому є стримуючим фактором від еміграції жителів за кордон і від вчинення злочинів в своїй державі. Наступний приклад — державна компанія «Сінгапурські авіалінії», яка створила в аеропорту психологічно комфортну атмосферу — відмовилася від практики обшуків осіб та багажу, працює новітня охоронна система, все упорядковано, обладнано сучасною технікою [9, с. 301]. Ці заходи можна практично порівняти із застосуванням теорії ТРВ, яка працює на рівні психології кожного окремого громадянина. Однак зміни в організації простору ефективні лише в тому випадку, якщо всі ці заходи підтримуються менеджментом міського кварталу, забезпечують повсюдне залучення жителів і передбачають колективну відповідальність за стан житлового середовища [10].

Вище наведені експерименти в США і Нідерландах не можна вважати коректними з наукової точки зору, тому що в основу їх аналізу було покладено кореляції між чистотою вулиць і рівнем злочинності в різних містах. Проте така кореляція не враховує причинно-наслідкові зв'язки між явищами, які вивчалися. А. І. Долгова зазначає, що програмування боротьби зі злочинністю ґрунтується лише на аналізі її проявів. Важливо передусім виявити, чому люди вчиняють злочини, кому це вигідно. Тому між етапом пізнання, оцінювання злочинності й етапом організації протидії їй обов'язковим є етап виявлення причинності злочинності [11]. Отже, такі чинники, як чистота і злочинність можуть визначатися ще якимось третім, четвертим тощо факторами, які не було враховано. До того ж чистота вулиць може бути не причиною, а логічним наслідком низького рівня злочинності. Для підтримання міста у бездоганному стані необхідний ще й певний менталітет. Так, розробники та послідовники теорії ТРВ зазначають, що існують різні міські території, і є райони, мешканці яких більше схильні до поведінки, яка стимулює розруху. Проте така зворотна кореляція експериментаторами не вивчалася.

У ФРН основна критика ТРВ будується навколо тези про те, що подібна політика забезпечення безпеки та профілактики злочинів замість вирішення реальних соціальних проблем лише сприяє криміналізації окремих ділянок міського простору. «Регулювання злочинності в просторі та часі», — зазначає Б. Беліна [12], говорить про те, що головною метою усіх підходів, покликаних припинити безлад у суспільних місцях, є лише запобігання концентрації та закріплення так званих маргінальних груп на певній території. Іншими словами, основне завдання полягає у підтриманні чистоти представницьких ділянок міського простору. При цьому не враховується, що, наприклад, жебрацтво саме по собі не є формою прояву ні безладу, ні злочинної поведінки, а лише виразом

крайнього зубожіння та нужди [13]. Загуменна Ю.О. доречно зауважує, що функції патрульних нарядів не повинні обмежуватися охороною правопорядку лише на вулицях і в інших громадських місцях, а мають розповсюджуватись і на житловий сектор [14, с. 315].

Деякі вчені зазначають, що використання на практиці підходів на кшталт теорії розбитих вікон або захищеного простору, яке полягає у вибіркового контролю поліцією міських кварталів, заборони перебування, відеонагляді тощо, є проявом тенденції до абстрагування сучасної політики протидії злочинності від соціальних причин кримінальних проблем у містах. Для поліції подібна практика абстрагування є продуктивною тому, що дає змогу зменшити витрати та спростити контроль за поведінкою значної частини міського населення. Однак, на думку німецьких вчених, мова у даному випадку йде про виключення певних соціальних груп із репрезентативного міського простору. Така політика отримала назву «управління соціальним виключенням» [10]. Особливу роль у мінімізації злочинності відіграє також освіта та виховання громадян, що спрямовані на формування в них впевненості в майбутньому. Наприклад, у Сінгапурі до служби у збройних силах призивалися найрозумніші студенти за 8-річним контрактом. За цей період вони навчалися 2—3 рази за кордоном. Спочатку це було спеціальне навчання на військового фахівця, потім — штабне та командне навчання в Сполучених Штатах або Великій Британії, а після того — курси ділового (МВА) або державного (МРА) адміністрування в Гарварді чи Стенфорді. Таким чином було сформовано еліту, яка ввібрала в себе найкращі світові знання, військову дисципліну і працювала на державу. Зараз практично кожен мешканець Сінгапуру вільно володіє англійською. А це дало суттєвий стрибок у міжнародному бізнесі та підвищило конкурентоспроможність Сінгапуру у світі [9, с. 301].

Тут корисно урахувати, що німецькі соціологи, наприклад, В. Штеффен, пропонують розрізнити тісну роботу з громадянами та громадськістю, яку проводить поліція Німеччини, від реалізації політики нульової толерантності в Нью-Йорку (США). Якщо політика нульової толерантності покликана здійснювати безпосередню протидію інтенсивності вчинюваних злочинів, то концепція громадського контролю за дотриманням правил поведінки (або тісної роботи поліції з громадянами) спрямована насамперед на підвищення почуття безпеки в населення та на забезпечення безперервної участі громадян у подоланні соціальних проблем, які, у свою чергу, можуть сприяти зростанню злочинності та почуття невпевненості. Однак профілактика злочинності на комунальному рівні неможлива без постійної участі поліцейських підрозділів. Поліція є двигуном цього процесу, але участь в ньому інших державних органів влади і звичайних громадян є обов'язковою [15].

Можна звійсно говорити, що треба активно застосовувати ТРВ, розроблену й опробовану в США, і в Україні, проте очевидно, що умовою такого застосування є всебічний аналіз причин злочинності в Україні. Більше того, як слушно зазначає О. М. Костенко, «кримінологія, щоб забезпечити безпеку людей від злочинності (кримінологічну безпеку), має досліджувати не лише причини того, чому люди вчиняють злочини, а й причини того, чому люди не

вчиняють злочини» [16, с. 180]. Більше того, В. Голіна зазначає, що без конкретизації того, проти чого повинна бути спрямована запобіжна діяльність, не має сенсу досліджувати останню. Висловлювання вчених на кшталт того, що об'єктами протидії злочинності є причини й умови, причинні комплекси, блоки, суспільні відносини у сфері запобігання злочинності, детермінанти тощо, як теоретичні уявлення є правильними, однак практично вони є марними. Громадськість цього не зрозуміє. Тому потрібна конкретика об'єкта, так би мовити, запобіжна інженерія, яка передбачає визначення об'єктів, їх параметрів, сили інформаційного впливу на свідомість і поведінку людей, розробку відповідних засобів активного запобіжного діяння, визначення ресурсного забезпечення та встановлення критеріїв оцінки ефективності [17, с. 77].

Інтерес до профілактики злочинності у містах викликаний тим, що зросла кількість злочинів у європейських державах у зв'язку з притоком мігрантів, а в Україні — у зв'язку з складною криміногенною обстановкою, викликану проведенням АТО на Донбасі з усіма негативними наслідками, що випливають з такого стану. При цьому офіційна статистика, на думку українських вчених, не відображає реального стану злочинності. Профілактика злочинності шляхом теорії розбитих вікон дасть змогу громадянам брати участь та частину відповідальності за запобігання вчиненню злочинів, і зробить адекватними, у зв'язку з несприятливою економічною ситуацією в Україні, вимоги її громадян до влади щодо зменшення високого рівня злочинності шляхом інвестицій у соціальну сферу, а також через адаптаційні програми роботи з мігрантами.

Висновки. Для адаптації до українських реалій ТРВ має пройти всебічну емпіричну та багаторівневу статистичну перевірку своєї ефективності саме в Україні. Для визначення можливості та шляхів профілактики злочинності патрульною поліцією в Україні на основі застосування теорії розбитих вікон необхідний підхід, який включає в себе емпіричний аналіз усіх існуючих теорій, гіпотез і підходів до профілактики злочинності, зокрема вивчення дії ТРВ у різних регіонах, порівняння її дієвості з ефективністю інших методів протидії злочинності; даних офіційної статистики правоохоронних органів. Додатковими вихідними даними є аналіз з камер відеоспостереження у різних районах і містах України; опитування затриманих порушників і потерпілих; опитування громадян для з'ясування їх думки щодо рівня та причин злочинності, та на основі цього — комплексний науковий аналіз зазначених складових для вироблення тактики протидії злочинності патрульною поліцією в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про Національну поліцію : Закон України // Відомості Верховної Ради. — 2015. — № 40—41. — Ст. 379.
2. Kury H. Präventionskonzepte / H. Kury // Auf der Suche nach neuer Sicherheit: Fakten, Theorien und Folgen. Wiesbaden: VS Verl. für Sozialwiss. — 2008. — P. 21—48.
3. Чаплик М.М. Географічні особливості української злочинності: соціологічний аналіз / М.М. Чаплик // Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління : зб. наук. пр. ДонДУУ, Том XV. Серія «Спеціальні та галузеві соціології». — 2014. — Т. 15. — Вип. 281. — С. 487—496.

4. The Spreading of Disorder — Keizer et al. 322 (5908): 1681 // Science. — Mode of access : <http://science.sciencemag.org/content/322/5908/1681>. — Title from the screen.
5. *Malcolm Gladwell*. The Tipping Point: How Little Things Can Make a Big difference. — Little, Brown and Company, 2000. — 288 с.
6. *Book E*. Crime Prevention through Environmental Design: CPTED 40 Years Later / E. Book R. Schneider // Police Chief. — 2010. — January.
7. *Колодяжний М.Г.* Участь громадськості у програмах запобігання злочинності в США / М.Г. Колодяжний // Теорія і практика правознавства : електрон. наук. фах. вид. Нац. ун-ту «Юрид. акад. України ім. Я. Мудрого», Харків. — 2013. — Вип. 1. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2013_1_30.
8. *Ферри Э.* Уголовная социология / Э. Ферри. — СПб., 1910. — Ч. 1. — 454 с.
9. *Бусол О.Ю.* Протидія корупційній злочинності в Україні у контексті сучасної антикорупційної стратегії : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Бусол Олена Юріївна. — К., 2015. — 479 с.
10. *Глухова А.А.* Социология права: феномен разрухи // А.А. Глухова, А.А. Иудин, Д.А. Шпилев // Актуальные проблемы экономики и права. — 2016. — № 1. С. 170—179.
11. *Аванесов Г.А.* Криминология / Г.А. Аванесов. — М. : Академия МВД СРСР, 1984. — 500 с.
12. *Belina B.* Räumliche Strategien kommunaler Kriminalpolitik in Ideologie und Praxis // Diskurs — Stadt — Kriminalität: städtische (Un-)Sicherheiten aus der Perspektive von Stadtforschung und Kritischer Kriminalgeographie, Bielefeld : transcript Verl. — 2005. — P. 137—166.
13. *Häfele J.* «Incivilities», Kriminalität und Kriminalpolitik: aktuelle Tendenzen und Forschungsergebnisse / J. Häfele // Neue Kriminalpolitik: Forum für Praxis, Recht und Kriminalwissenschaften. Jg. 18. — 2006. — Н. 3. P. 104—109.
14. *Загуменна Ю.О.* Громадський порядок як складова діяльності поліції // Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. — Харків, ХНУВС, 2015. — С. 313—315.
15. *Steffen W.* Bürgernahe und gemeinwesenorientierte Polizeiarbeit in Deutschland / W. Steffen // Criminal justice in the United States and Germany: history, modernization and reform. — 2006. — P. 117—128.
16. *Костенко О.М.* Культура і закон у протидії злу / О.М. Костенко. — К. : Атіка, 2008. — 352 с.
17. *Голіна В.В.* Об'єкт громадського запобіжного впливу у сфері протидії злочинності / В. В. Голіна // Питання боротьби зі злочинністю. — 2015. — Вип. 29. — С. 65—77.

REFERENCES

1. Pro Natsionalnu politsiiu : Zakon Ukrainy // Vidomosti Verkhovnoi Rady. — 2015. — № 40—41. — St. 379.
2. *Kury H.* Präventionskonzepte / H. Kury // Auf der Suche nach neuer Sicherheit: Fakten, Theorien und Folgen. Wiesbaden: VS Verl. für Sozialwiss. — 2008. — P. 21—48.
3. *Chaplyk M.M.* Неографічні особливості української злочинності: соціологічний аналіз / М.М. Чаплік // Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління : зб. наук. пр. ДонДУУ, Том XV. Серія «Спеціальні та галузеві соціології». — 2014. — Т. 15. — Вип. 281. — С. 487—496.
4. The Spreading of Disorder — Keizer et al. 322 (5908): 1681 // Science. — Mode of access : <http://science.sciencemag.org/content/322/5908/1681>. — Title from the screen.

5. *Malcolm Gladwell*. The Tipping Point: How Little Things Can Make a Big difference. — Little, Brown and Company, 2000. — 288 c.

6. *Book E*. Crime Prevention through Environmental Design: CPTED 40 Years Later / E. Book R. Schneider // Police Chief. — 2010. — January.

7. *Kolodiazhnyi M.H.* Uchast hromadskosti u prohramakh zapobihannia zlochynnosti v SSHA / M.H. Kolodiazhnyi // Teoriia i praktyka pravoznavstva : elektron. nauk. fakh. vyd. Nats. un-tu «Yuryd. akad. Ukrainy im. Ya. Mudroho», Kharkiv. — 2013. — Vyp. 1. — Rezhym dostupu : http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2013_1_30.

8. *Ferri Je.* Ugolovnaia sociologija / Je. Ferri. — SPb., 1910. — Ch. 1. — 454 s.

9. *Busol O.Yu.* Protydiia koruptsiinii zlochynnosti v Ukraini u konteksti suchasnoi antykoruptsiinii stratehii : dys. ... d-ra yuryd. nauk : 12.00.08 / Busol Olena Yuriivna. — K., 2015. — 479 s.

10. *Gluhova A.A.* Sociologija prava: fenomen razruhi // A.A. Gluhova, A. A. Iudin, D.A. Shpilev // Aktual'nye problemy jekonomiki i prava. — 2016. — № 1. — S. 170–179.

11. *Avanesov G.A.* Kriminologija / G.A. Avanesov. — M. : Akademiya MVD SRSR, 1984. — 500 s.

12. *Belina B.* Räumliche Strategien kommunaler Kriminalpolitik in Ideologie und Praxis // Diskurs — Stadt — Kriminalität: städtische (Un-)Sicherheiten aus der Perspektive von Stadtforschung und Kritischer Kriminalgeographie, Bielefeld: transcript Verl. — 2005. — P. 137–166.

13. *Häfele J.* «Incivilities», Kriminalität und Kriminalpolitik: aktuelle Tendenzen und Forschungsergebnisse / J. Häfele // Neue Kriminalpolitik: Forum für Praxis, Recht und Kriminalwissenschaften. Jg. 18. — 2006. — H. 3. — P. 104–109.

14. *Zahumenna Yu.O.* Hromadskiy poriadok yak skladova diialnosti politsii // Suchasni problemy pravovoho, ekonomichnoho ta sotsialnoho rozvytku derzhavy : materialy IV Mizhnar. nauk.-prakt. konf. — Kharkiv, KhNUVS, 2015. — S. 313–315.

15. *Steffen W.* Bürgernahe und gemeinwesenorientierte Polizeiarbeit in Deutschland / W. Steffen // Criminal justice in the United States and Germany: history, modernization and reform. — 2006. — P. 117–128.

16. *Kostenko O.M.* Kultura i zakon u protydii zlu / O.M. Kostenko. — K. : Atika, 2008. — 352 s.

17. *Holina V.V.* Obiekt hromadskoho zapobizhnoho vplyvu u sferi protydii zlochynnosti / V.V. Holina // Pytannia borotby zi zlochynnistiu. — 2015. — Vyp. 29. — S. 65–77.

Бусол О.Ю. Теорія розбитих вікон як новий шлях до профілактики злочинності патрульною поліцією

У статті розглянуто можливість та шляхи профілактики злочинності патрульними службами МВС України на основі застосування теорії розбитих вікон, яку, на думку автора, слід використовувати насамперед через слабку дію превентивного впливу класичного кримінального права. Розглянуто досвід реформування поліції із застосуванням ТРВ Сполучених Штатів Америки, розробки німецьких, канадських і нідерландських вчених з цієї проблеми, а також сингапурську стратегію впливу на антизлочинну свідомість громадян. Зроблено висновок, що для визначення можливості застосування й адаптації теорії розбитих вікон до українських реалій ТРВ має пройти всебічну емпіричну та багаторівневу статистичну перевірку своєї ефективності саме в Україні.

Ключові слова: теорія розбитих вікон, патрульна поліція, профілактика злочинності, запобігання злочинності, громадський порядок.

Бусол А.Ю. Теория разбитых окон как новый путь профилактики преступности патрульной полицией

В статье рассмотрена возможность и пути профилактики преступности патрульными службами МВД Украины на основе применения теории разбитых окон, которую, по мнению автора, следует использовать из-за недостаточной эффективности мер превентивного классического уголовного права. Рассмотрен опыт реформирования полиции с применением ТРО в Соединенных Штатах Америки, разработки немецких, канадских и нидерландских ученых по этой проблеме, а также сингапурская стратегия влияния на антипреступное сознание граждан. Сделан вывод, что для определения возможности применения и адаптации теории разбитых окон к украинским реалиям ТРО должна пройти всестороннюю эмпирическую и многоуровневую статистическую проверку своей эффективности именно в Украине.

Ключевые слова: теория разбитых окон, патрульная полиция, профилактика преступности, предотвращения преступности, общественный порядок.

Busol O. Theory of Broken Windows as a New Way of Crime Prevention for the Patrol Police

In the article, possibility, and ways of crime prevention for patrol forces of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine on the basis of the application of a theory of broken windows (TBW) are considered. The author proves the grounds for use of the mentioned theory with respect to the insufficient effectiveness of the preventive measures of the classical criminal law. The experience of reformation of police forces with the use of TBW in the United States of America is considered. Studies of the German, Canadian, and Netherlands scientists on this issue, as well as Singaporean strategy of influence on the anticriminal consciousness of citizens, are researched. It is concluded, that for determination of the possibility of application and adaptation of the theory of broken windows to Ukrainian realities, TBW must pass all-round empiric and multilevel statistical verification of the efficiency exactly in Ukraine.

Keywords: Theory of Broken Windows; Patrol Police; Crime Prevention; Public Order

Стаття надійшла до редакції 28.03.2017.

УДК 343.97

Т. Poharchenko

GENERAL DESCRIPTION OF FACTORS THAT DETERMINE CRIMES IN THE FIELD OF COMMERCIAL ACTIVITY

Т.В. Погарченко

*асистент кафедри міжнародного приватного,
комерційного та цивільного права*

*Київського національного торговельно-економічного університету
м. Київ*

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФАКТОРІВ, ЩО ДЕТЕРМІНУЮТЬ ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Постановка проблеми. Проблема детермінації злочинності є однією з найголовніших у кримінології. Дослідження особливостей детермінантів злочинів у сфері господарської діяльності сприяє формуванню науково обґрунтованої системи заходів щодо запобігання злочинності в цій сфері. Діяння, передбачені розділом 7 Кримінального кодексу України (далі — КК України) «Злочини у сфері господарської діяльності», відносяться до числа найбільш поширених злочинів і щорічно завдають значних збитків державі, які з кожним роком зростають [1]. На сьогодні господарська діяльність, що здійснюється в умовах зростання злочинності, породжує численні суперечності, зумовлені зіткненням великої кількості фінансових інтересів. Отже, ситуація, що склалася, свідчить про важливість теоретичного дослідження питань з'ясування сутності й особливостей детермінації злочинності у сфері господарської діяльності, чинників, які спричиняють та зумовлюють її суттєві негативні зміни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виходячи з того, що злочинність у сфері господарської діяльності є складовою злочинності у сфері економіки, теоретичні і практичні аспекти протидії даному явищу містяться в працях, присвячених питанням економічної злочинності в цілому [2, с. 151]. На сьогодні існує велика кількість ґрунтовних праць вітчизняних і зарубіжних вчених щодо причин і умов злочинності загалом та економічної злочинності зокрема. До авторів таких праць належать: А.М. Бойко, А.М. Бандурка, Я. Бауманіс, Б.М. Головкін, І.М. Даньшин, О.М. Джужа, А.П. Закалюк, О.Г. Кальман, Н.М. Краус, Н.Ф. Кузнецова, В.А. Предборський, М.М. Рудик, В.П. Сисоєва, А.А. Смирнов та ін. Проте досліджень детермінантів злочинності саме у сфері господарської діяльності, відповідного теоретико-методологічного інструментарію пізнання причинно-наслідкової тенденції її розвитку недостатньо. Крім

того, у сучасних умовах трансформаційних змін в системі економічних відносин, ієрархії соціальних, морально-етичних і власне економічних цінностей суттєво змінюється факторний комплекс детермінації і правових характеристик злочинності у сфері економіки, тому дані питання потребують подальших активних наукових пошуків.

Метою статті є розгляд і аналіз концептуальних засад, поглядів та ідей щодо детермінантів економічної злочинності загалом і факторів детермінації злочинів у сфері господарської діяльності зокрема, а також характеристика окремих детермінантів даних злочинів.

Основні результати дослідження. Як зазначається в Новітньому філософському словнику, детермінізм (лат. *Determino* — визначаю) — вчення класичної філософії про закономірний універсальний взаємозв'язок і взаємозумовленість явищ об'єктивної дійсності, результату узагальнення конкретно-історичних і конкретно-наукових концепцій детермінізму. Поняття «детермінізм» виникло в Середньовіччі як вид логічного визначення поняття, що протистоїть узагальненню. Згодом у XVII ст. в період вироблення елементарних понять механіки відбувається зближення поняття детермінізму і причинності, встановлюється тісний зв'язок категорії закономірності і причинності. Успіхи механіки закріплюють уявлення про виключно динамічний характер закономірностей, про універсальність причинної обумовленості. Причинність стає формою вираження законів науки, змістом детерміністської форми пояснення явищ [3, с. 310].

На початку і в середині XIX ст. перехід науки до дослідження системних природних і соціальних об'єктів зумовив зміну ідеалів аналітичного, поелементного характеру пізнання; розбіжність принципу причинності і принципу детермінізму; виявилася складна за структурою абстрактно-теоретична форма принципу детермінізму в науковому дослідженні. Сучасне філософське і методологічне осмислення детермінізму розкриває взаємозв'язок філософського та природничо-наукового статусів (аспектів) цього принципу. Філософський детермінізм фіксує різноманітні форми взаємозв'язків і взаємовідносин явищ об'єктивної реальності: генетичні (причинно-наслідкові) і статистичні, просторові і тимчасові, зв'язку станів і корелятивні зв'язки, функціональні та цільові залежності тощо. Всі вони виражаються через систему таких філософських детерміністичних категорій, як необхідність і випадковість, можливість, дійсність, закономірність, причинність тощо. Методологічна природа принципу детермінізму виявляється в тому, що він виступає не тільки як філософське вчення, а й конкретно-науковий норматив опису і пояснення універсального закономірного зв'язку і зумовленості розвитку і функціонування певним чином системно-організованих об'єктів в процесі їх взаємодії [3, с. 311].

Похідним поняттям від детермінізму є детермінація, що розуміється як підпорядкований об'єктивним законам природи і суспільного розвитку складний процес породження, замовлення, взаємних трансформацій і динамічних змін явищ, процесів, подій і станів оточуючої дійсності. Як зазначає Б.М. Головін, у процесі детермінації відбувається безперервне відтворення й оновлення різних форм життя, типів відносин, класів явищ і процесів. Кримінологічна детермінація є різновидом соціальної детермінації. Вона пояснює закономірний розвиток і

взаємозв'язок суспільного буття із суспільною свідомістю через відносини між людьми, різні види діяльності, у тому числі злочинної [4, с. 106]. Нормальний перебіг соціальних процесів забезпечується оптимальним співвідношенням стійкості й усвідомленості, і перебільшувати жодне з цих начал неможна [5, с. 39].

Детермінація, що є об'єктивною категорією, поділяється на причинну і непричинну. Перша відіграє провідну роль у поясненні утворення злочинності та її розвитку. У свою чергу, непричинна детермінація органічно доповнює систему багатозначних взаємозв'язків і залежностей злочинності з іншими явищами та процесами природи й суспільства, визначає координати дії причинності, уточнює її зміст, виражає ступінь залежності. Детерміністичні зв'язки різноманітні за характером, глибиною, ступенем складності, формами виявлення [6].

Так, за формою детермінація буває динамічна (однозначна) і статистична, фізична та інформаційна, внутрішня і зовнішня. За часом дії – минула, теперішня та майбутня. А за видом зв'язків детермінація поділяється на понад тридцять підвидів. Проте з-поміж усіх видів зв'язків потрібно звернути увагу на причинність (каузальність), адже саме вона виступає системоутворюючою ознакою детермінації злочинності. Б.М. Головкін звертає увагу на те, що детермінація не зводиться до причинності, вона ширша від останньої за обсягом і характером зв'язків. Причинність – це лише один із різновидів детермінації [6]. У свою чергу, детермінант – поняття похідне від слів «детермінізм», «детермінувати». В перекладі з латинської «determinare» – визначати. Відповідно, детермінант означає «визначник», іншими словами, це своєрідна причинна умова того чи іншого явища [7, с.160].

У кримінологічній літературі існують численні класифікації детермінантів злочинності залежно від обраних для неї критеріїв. Виходячи із вищезазначених теоретичних положень теорії детермінації злочинності, охарактеризуємо комплекс детермінантів злочинності (як економічної загалом, так і у сфері господарської діяльності).

Аналізуючи детермінанти економічної злочинності, В.Г. Сюрвачик наголошує на тому, що потрібно приділяти увагу не лише короткостроковим чинникам, а й довгостроковим і середньостроковим, які визначають тенденції розвитку цього явища.

Короткострокові її чинники діють протягом, як правило, перехідних процесів у суспільстві, які тривають від кількох місяців до кількох років. Це фактори, які з'явилися і діють в Україні, пов'язані з нагромадженням капіталу, перерозподілом власності тощо.

Середньострокові чинники діють протягом певного етапу трансформації суспільства. Ці етапи тривають приблизно сорок років. За цей період відбуваються суттєві зміни у функціонуванні економіки.

Довгострокові чинники існування економічної злочинності коріняться у соціально-економічних суперечностях розвитку суспільства, у змінах форм власності, проблемах інтеграції країни у світовий ринок, традиціях економічного життя, характері правового та інформаційного забезпечення підприємницької діяльності тощо [8, с. 44].

Потрібно зазначити, що в кримінології країн Європейського Союзу традиційно приділяється мало уваги питанням формального визначення тих чи інших понять. Більшість зарубіжних кримінологів при аналізі причин злочинності застосовують поняття «злочин», «злочинна поведінка», «злочинність» як синоніми. Це відображає типовий для прагматичної західної кримінології підхід, пов'язаний з поширеністю «описових» концепцій злочинності, без зайвого «конкретизування» щодо сутнісної характеристики понятійного апарату [9, с. 84]. У свою чергу, це стосується і детермінантів «економічних злочинів» і «злочинних діянь у сфері господарської діяльності» [10, с. 72; 11, с. 23; 12, с. 48; 13, с. 25; 14, с. 45].

О. Г. Кальман обґрунтовує необхідність використання діалектико-матеріалістичних принципів пізнання детермінації злочинності у сфері економіки. Він доводить, що в основу дослідження проблем детермінації і протидії злочинності у сфері економіки має бути покладено багатofакторний аналіз. Останній дає можливість з'єднати різні групи соціальних факторів у їх взаємодії, виявити взаємозв'язки між ними, провести комплексний аналіз впливу на етіологію злочинності у сфері економіки як криміногенних, так і антикриміногенних факторів, визначити явища і процеси суспільного життя, які потребують більш інтенсивного профілактичного впливу. Криміногенні фактори, які виступають у ролі причин і умов економічних злочинів, є досить численними, різноманітними і обумовлюються суттєвими змінами у соціально-економічному житті суспільства, потребують постійного кримінологічного моніторингу. Так, О.Г. Кальман зазначає, що за їх змістовою характеристикою вони представлені у вигляді шести груп: соціально-економічні, політико-ідеологічні, соціально-психологічні, правові, організаційно-управлінські і фактори, пов'язані з правоохоронною і правозастосовною діяльністю [15].

В.М. Попович розробив вчення про детермінацію та причинність у теорії детінізації економіки. Дослідник доводить, що причини та умови тінізації суспільно-економічних відносин можна поділити на три групи детермінантів: 1) що зумовлюють тіньові прояви криміногенного характеру, 2) що зумовлюють тіньові прояви перемінного характеру, 3) що зумовлюють некриміногенні тіньові прояви. Усі зазначені детермінанти та кожна їх група складають властиву їм сукупність соціально-політичних, правових, економічних, ідеологічних, психологічних, організаційно-управлінських та інших факторів, які в межах групи та між ними є певною мірою взаємозалежними й зумовлюють ту чи іншу форму проявів тінізації суспільно-економічних відносин. Крім того, стверджується, що причинний зв'язок тіньових економічних явищ має об'єктивний і універсальний характер. Усі прояви, зміни, процеси тіньового капіталообороту обов'язково виникають і поширюються в результаті певного причинно-наслідкового зв'язку. В.М. Попович вважає, що тіньові економічні прояви виникли і стали масовими здебільшого з суб'єктивних причин — через прорахунки у сфері правової, податкової, кредитної, монетарної і зовнішньоекономічної політики держави. Вони існують та розвиваються за тими ж і похідними від них причинами та через дію сприятливих умов [16].

А.А. Смирнов дослідив детермінанти злочинів у сфері підприємницької діяльності і висловив думку, що останні можна класифікувати на чотири

групи: організаційно-господарського, кадрового, правового і правозастосовчого характеру. Отже, детермінанти організаційно-господарського характеру головним чином виявляються в недоліках виробничо-господарської діяльності, забезпечення сировиною, матеріалами, транспортом і приміщеннями. Детермінанти кадрового характеру виявляються у проникненні у сферу підприємництва осіб з кримінальним минулим, тих хто нажив протиправним шляхом великі капітали з метою подальшої їх легалізації, а також осіб із низьким фаховим рівнем підготовки керівної ланки підприємницьких структур. До детермінант правозастосовного характеру він відносить слабку регламентацію фінансової звітності підприємництва, недостатній контроль за їхньою діяльністю з боку органів державної влади й управління, а також низький рівень професійної підготовки працівників податкових органів і служб боротьби з економічною злочинністю. А також сюди відноситься корумпованість певної частини посадових осіб, покликаних контролювати підприємницьку діяльність. Крім того, А.А. Смирнов наголошує на тому, що до детермінант правового характеру треба віднести серйозні недоліки в правовому регулюванні підприємницької діяльності [17].

Дослідивши злочини, пов'язані з незаконним підприємництвом, М.Л. Давиденко зробив висновок, що вони обумовлені: 1) спадом виробництва, падінням життєвого рівня населення, його розшаруванням; 2) неефективністю правових реформ в економічній і фінансовій сферах, незадовільною організацією системи адміністративного керування й соціального контролю, зростанням тіньової економіки; 3) неготовністю значної частини населення адаптуватися до нових умов життя, які виникли у зв'язку з перебудовою суспільного устрою й економічних відносин; 4) деформацією духовно-моральної сфери суспільства, падінням престижу чесної праці, поширенням серед населення уявлення про можливість легкого досягнення благополуччя та ін. [18].

Висновки. На підставі даного дослідження і аналізу досліджень науковців-кримінологів можна зробити висновок, що ефективне запобігання злочинності у сфері господарської діяльності насамперед потребує чіткого розуміння факторів, що детермінують злочини в даній сфері. Тому для розробки заходів щодо запобігання будь-якому виду злочинів, у тому числі і у сфері здійснення господарської діяльності, необхідно визначити ті причини або групи причин, які спонукають злочинців і зумовлюють їхні дії, обставини, що створюють сприятливі умови для вчинення таких діянь. За методологічну основу дослідження, висвітленого в даній статті, було взято факт належності злочинності у сфері господарської діяльності до економічної злочинності, тому класифікацію факторів детермінації злочинності у сфері господарської діяльності проведено в узагальненому вигляді таким чином: 1) економічні: низький рівень доходів більшості населення України протягом тривалого періоду; неможливість накопичення значної кількості матеріальних благ чесною працею для більшості людей; наявність постійного процесу перерозподілу високоліквідних майнових активів між фінансово-політичними угрупованнями залежно від зміни політичної обстановки в державі; 2) правові: наявність прогалін у законодавстві України, що дають змогу зацікавленим особам зловживати сво-

їми повноваженнями; недостатня правова регламентація окремих аспектів відносин у сфері господарської діяльності; 3) ідеологічні: загальний занепад правової культури, формування й посилення в суспільстві культури споживання та легкого збагачення, відсутність системної державної політики щодо формування в суспільстві позитивних цінностей; 4) індивідуальні: морально-психологічні фактори, що детермінують злочини у сфері господарської діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341–14 // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
2. *Закалюк А.П.* Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів / А.П. Закалюк. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – 712 с.
3. Новейший философский словарь : 3-е изд., исправл./ Кол. авторов : А.А. Грищанов, М.А. Можейко, Т.Г. Румянцева, А.И. Мерцалова, В.Л. Абушенко, Т.С. Протько, К.И. Скуратович. – Мн. : Книжный Дом. 2003. – 1280 с.
4. *Головкін Б.М.* Загальна характеристика детермінантів злочинності в Україні / Б.М. Головкін // Форум права. – 2014. – № 1. – С. 106–111.
5. *Бойко А.М.* Детермінація злочинності як вид соціальної детермінації / А.М. Бойко // Право України. – 2009. – № 7. – С. 39–44.
6. *Головкін Б.М.* Причинність у системі детермінації злочинності // Б.М. Головкін // Теорія і практика правознавства. – 2014. – Вип. 1(5) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2014_1_24.
7. *Лавренчук М.О.* Економічна злочинність в аграрній сфері, детермінанти поширення / М.О. Лавренчук // Право і суспільство. – 2014. – № 2. – С. 157–162.
8. *Сюравчик В.Г.* Обставини, що зумовлюють корисливі злочини в аграрному секторі економіки України / В.Г. Сюравчик // Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ України. – 2002. – № 4. – С. 42–49.
9. Криминология / [под ред. Дж. Ф. Шелли]: [пер. с англ.] – СПб. : Питер, 2003. – 864 с.
10. Isaac Ehrlich, *The Economics of Crime*. London, 2016.
11. *Daryl A. Hellman, Neil O. Alper.* Economics of Crime : Theory and Practice. Boston, MA, United States, 2006.
12. *Cremona M., Herring J.* Criminal Law. London, 1998.
13. *The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova.* – St. Petersburg : «Yuridichesky Center – Press», 2002. – 366 p.
14. *Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya.* – St. Petersburg : «Yuridichesky Center – Press», 2002. – 366p.
15. *Кальман О.Г.* Злочинність у сфері економіки України: теоретичні та прикладні проблеми попередження: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.08. «кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / О.Г. Кальман. – Харків, 2004. – 40 с.
16. *Попович В.М.* Економіко-криминологічна теорія детінізації економіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.08. «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / В.М. Попович. – К., 2002. – 35 с.

17. *Смирнов А.А.* Злочинність у сфері підприємницької діяльності та її попередження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. «кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / А.А. Смирнов. — К., 2002. — 19 с.

18. *Давиденко М.Л.* Незаконне підприємництво: кримінологічне дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. «кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / М.Л. Давиденко. — Харків, 2004. — 16 с.

REFERENCES

1. Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 5 kvitnia 2001 r. № 2341–14 // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 2001. — № 25–26. — St. 131.

2. *Zakaliuk A.P.* Kurs suchasnoi ukrainskoi kryminolohii: teoriia i praktyka : Kn. 2 : Kryminolohichna kharakterystyka ta zapobihannia vchynenniu okremykh vydiv zlochniv / A.P. Zakaliuk. — K. : Vydavnychi Dim «In Yure», 2007. — 712 s.

3. Novejsnij filosofskij slovar': 3-e izd., ispravl./ Kol.avtoriv : A.A. Grishhanov, M.A. Mozhejko, T.G. Rumjanceva, A.I. Mercalova, V.L. Abushenko, T.S. Prot'ko, K.I. Skuratovich. — Mn. : Knizhnyj Dom. 2003. — 1280 s.

4. *Holovkin B.M.* Zahalna kharakterystyka determinantiv zlochnosti v Ukraini / B.M. Holovkin // Forum prava. — 2014. — № 1. — S. 106–111.

5. *Boiko A.M.* Determinatsiia zlochnosti yak vyd sotsialnoi determinatsii / A.M. Boiko // Pravo Ukrainy. — 2009. — №7. — S. 39–44.

6. *Holovkin B.M.* Prychynnist u systemi determinatsii zlochnosti // B.M. Holovkin // Teoriia i praktyka pravoznavstva. — 2014. — Vyp. 1(5) [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2014_1_24.

7. *Lavrenchuk M.O.* Ekonomichna zlochnist v aharnii sferi, determinanty poshyrennia / M.O. Lavrenchuk. // Pravo i suspilstvo. — 2014. — № 2. — S. 157–162.

8. *Siuravchuk V.H.* Obstavyny, shcho zumovliuiut koryslyvi zlochny v aharnomu sektori ekonomiky Ukrainy / V.H. Siuravchuk // Nauk. visn. Nats. akad. vnutr. sprav Ukrainy. — 2002. — № 4. — S. 42–49.

9. Kriminologija / [pod red. Dzh. F. Shelli] : [per. s angl.] — SPb. : Piter, 2003. — 864 s.

10. *Isaac Ehrlich*, *The Economics of Crime*. London, 2016.

11. *Daryl A. Hellman, Neil O. Alper*. *Economics of Crime : Theory and Practice*. Boston, MA, United States, 2006.

12. *Cremona M., Herring J.* *Criminal Law*. London, 1998.

13. *The Swiss Penal Code* / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova; — St. Petersburg : «Yuridichesky Center — Press», 2002. — 366p.

14. *Criminal Legislation of Norway* / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn.V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : «Yuridichesky Center — Press», 2002. — 366p.

15. *Kalman O.H.* Zlochnist u sferi ekonomiky Ukrainy : teoretychni ta prykladni problemy poperedzhennia : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia d-ra yuryd. nauk : spets. 12.00.08. «kryminalne pravo ta kryminolohiia; kryminalno-vykonavche pravo» / O.H. Kalman. — Kharkiv, 2004. — 40 s.

16. *Popovych V.M.* Ekonomiko-kryminolohichna teoriia detinizatsii ekonomiky : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia d-ra yuryd. nauk : spets. 12.00.08. «kryminalne pravo ta kryminolohiia; kryminalno-vykonavche pravo» / V.M. Popovych. — K., 2002. — 35 s.

17. *Smyrnov A.A.* Zlochynnist u sferi pidpriemnytskoi diialnosti ta yii poperedzhennia : avtoref. dys... .. kand. yuryd. nauk : spets. 12.00.08. «kryminalne pravo ta kryminolohiia; kryminalno-vykonavche pravo» / A.A. Smyrnov. — K., 2002. — 19 s.

18. *Davydenko M.L.* Nezakonne pidpriemnytstvo: kryminolohichne doslidzhennia : avtoref. dys... .. kand. yuryd. nauk : spets. 12.00.08. «kryminalne pravo ta kryminolohiia; kryminalno-vykonavche pravo» / M.L. Davydenko. — Kharkiv, 2004. — 16 s.

Погарченко Т.В. Загальна характеристика факторів, що детермінують злочини у сфері господарської діяльності

У статті проаналізовано причини та умови, що породжують злочинність у сфері господарської діяльності. Автором уточнене поняття детермінантів злочинів у сфері господарської діяльності і розглянуті їх основні класифікації.

Ключові слова: детермінація, злочини у сфері господарської діяльності, детермінанти злочинності, фактори, що детермінують злочини у сфері господарської діяльності.

Погарченко Т.В. Общая характеристика факторов, которые детерминируют преступления в сфере хозяйственной деятельности

В статье проанализированы причины и условия, порождающие преступность в сфере хозяйственной деятельности. Автором уточнено понятие детерминант преступлений в сфере хозяйственной деятельности и рассмотрены их основные классификации.

Ключевые слова: детерминация, преступления в сфере хозяйственной деятельности, детерминанты преступности, факторы, которые детерминируют преступления в сфере хозяйственной деятельности.

Poharchenko T. General Description of Factors that Determine Crimes in the Field of Commercial Activity

The article analyzes the reasons and conditions that cause crimes in the field of commercial activity. The author has specified the concept of crime determinants in the field of commercial activity and considered their main classification.

Keywords: Determination; Crimes in the Field of Commercial Activity; Criminality Determinants; Factors that Determine Crimes in the Field of Commercial Activity

Стаття надійшла до редакції 29.03.2017.

УДК: 343.98

P. Kubrak

PRELIMINARY INVESTIGATION IN UKRAINE UNDER JUDICIAL AND LEGAL REFORM OF 1864

П.М. Кубрак,
*кандидат юридичних наук,
доцент, адвокат Ради
адвокатів Київської обл.
м. Київ, Київська обл.*

ПОПЕРЕДНЄ СЛІДСТВО В УКРАЇНІ ЗА СУДОВО- ПРАВОВОЮ РЕФОРМОЮ 1864 РОКУ

Постановка проблеми. Дослідження витоків трансформації кримінального судочинства Російської імперії за Судово-правовою реформою 1864 р., в тому числі й в Україні, дає можливість простежити досягнення та недоліки формування судової системи, складовою частиною якої було попереднє слідство. Поставлені у той період питання щодо реформування досудового слідства є актуальними і на сьогодні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З'ясування зазначених проблем у різні періоди розвитку кримінального процесу України займалися такі вчені, як: Ю.П. Аленін, С.А. Альперт, М.І. Бажанов, Ю.М. Грошевий, А.Я. Дубинський, В.С. Кузьмічов, Є.Д. Лук'янчиков, В.Т. Маляренко, О.Р. Михайленко, А.М. Погорецький, Б.В. Романюк, О.Ю. Татаров, М.Є. Шуило та ін. Проте до цього часу зазначена проблема не знайшла свого належного вирішення.

Мета статті полягає у дослідженні історико-правових передумов становлення та розвитку досудового провадження в Україні.

Основні результати дослідження. Поразка у Кримській війні 1853–1856 рр. оголила усі пороки державно-правової системи Росії, побудованій на основі кріпосництва. Вона вступила у глибоку кризу, стагнацію. Це стосувалося і судочинства, яке було обтяжене такими інквізиційними рисами таємності, писемності, нерівністю сторін, формальною системою доказів, нерозділенням державної влади на законодавчу, виконавчу та судову.

У судовій реформі в сукупності з іншими перетвореннями вбачалася превентивні заходи щодо запобігання революційним процесам у суспільстві.

Умовами впровадження послідовної та радикальної судової реформи слугували: політична воля панівної еліти Російської імперії, освіта та динамічний розвиток юридичної науки. Вони знайшли в собі інтелектуальні сили та волю визнати правові здобутки західноєвропейських країн та вміння рецепціювати їх у судово-правову реформу. Членами Комісії з підготовки проектів Судових статутів були такі видатні вчені і блискучі юристи, як М.А. Буцковський, П.Н. Даневський, С.І. Зарудний, Д.О. Ровінський та ін., які стали душею, «батьками Судових статутів» [1, с. 1].

Найслабкішою та вразливою ланкою в кримінальному судочинстві було досудове слідство, з якого і розпочалася судова реформа в Росії. 8 червня 1860 року Олександр II підписав Указ «Об отделении следственной части от полиции». Для виконання зазначеного Указу одночасно набрали чинності такі нормативні акти: «Учреждение судебных следователей»; «Наказ судебным следователям» та «Наказ полиции о производстве первоначальных исследований по преступлениям и проступкам». Відповідно до цих актів у Росії створювався інститут дільничних судових слідчих при повітових судах. Їх призначення здійснював міністр юстиції за поданням губернаторів. Слідчими могли бути особи з вищою або середньою юридичною освітою, які мали навик адміністративної та управлінської діяльності. Організаційно слідчі підкорялися Міністерству юстиції і виводилися з підпорядкування місцевої адміністрації. Поліція, у свою чергу, організаційно та процесуально позбавлялася права не тільки здійснювати досудове слідство, але й впливати на його результати.

Турбуючись про матеріальну незалежність слідчих як представників судової влади керівництво держави призначило їм досить високе утримання — 800 крб на рік сріблом та 200 крб — на службові витрати.

Для усунення причин глибокої кризи 19 лютого 1861 року Олександром II був виданий Акт про відміну кріпосного права. С.І. Зарудний писав: «Якщо б не було цього Акта 1861 р. і не відбулося звільнення селян із землею, то в жодному разі не було б і судової реформи... Спочатку у нас були раби, підлі люди... Вони зробилися простими людьми... їм потрібен суд, скорий і необхідний» [2, с. 147].

29 вересня 1862 року Олександром II була затверджена концепція реформування системи російського судочинства «Основные положения образования судебной части в России» (Далі «Основи») [3, с. 147]. Основні положення вказаної концепції базувались на началах, засадах західноєвропейського законодавства. Вони визначили дух і напрями реформування судоустрою, кримінального та цивільного судочинства. Передусім це стосувалося розмежування судової влади на законодавчу та виконавчу (ст. 1).

Базовою ланкою судової системи визначався мировий суд. Він запроваджувався в повітових центрах і містах для вирішення кримінальних та цивільних справ «невеликої важливості». Скасовувалась система формальних доказів. Запроваджувалась засади презумпції невинуватості, вільна оцінка доказів. Зібрані під час попереднього слідства докази перевірялись у судовому засіданні. Вирок виносився на підставі внутрішнього переконання судді в судовому засіданні та в умовах гласності (ст. 7).

Запроваджувався суд присяжних (ст. 18). Судом першої інстанції для кримінальних і цивільних справ засновувались окружні суди. Голова суду,

судді та судовий слідчий призначалися монархом (ст. 23). Судова палата складалася з кримінальних і цивільних справ. Вони розглядали скарги, протести і вироки окружного суду. Їй були підсудні справи у першій інстанції про злочини проти держави та посадові злочини.

Касаційною інстанцією в кримінальних і цивільних справах став Сенат.

Статус прокурора відповідав змагальному процесу, у якому він був стороною. Верховний нагляд за прокурорами здійснював міністр юстиції. Запроваджувалася адвокатура. Підкреслюючи її значення, В. Д. Спасович писав, що без адвокатури «суд не буде суд, а пастка для обвинуваченого, де підсудний приречений на невідворотне засудження» [4, с. 459].

Для забезпечення гарантії якості судочинства вимагалось, щоб посади суддів, судових слідчих, прокурорів та адвокатів могли обіймати лише особи з вищою юридичною освітою.

20 листопада 1864 року були прийняті: «Статут кримінального судочинства» (далі – СКС), «Статут цивільного судочинства» (далі – СЦС), «Статут про покарання, які накладають мирові судді» та «Статут судових установлень» (ССУ). Останнім Статутом було об'єднано зразу декілька системних нормативних актів: про судову систему, судоустрій, статус суддів. Цим актом вводилась система присяжних повірених, адвокатура (повністю сформувалась у 1866 р.), регулювалась діяльність судових приставів, апаратів судів, вводився нотаріат [5, с.47].

Кримінальне судочинство зробило рішучий відхід від інквізиційного процесу. СКС встановив змішаний слідчо-змагальний процес. Слідчий розпочинав кримінальне переслідування за власною ініціативою. Попереднє слідство велось таємно. Обвинувачений не був стороною кримінального процесу. З причин побоювання, що захисник буде сприяти обвинуваченому в приховуванні злочину, законодавець не допустив адвоката в стадію попереднього слідства [6, с. 32]. З іншого боку, розшуковий характер процесу стримувався відповідними процесуальними гарантіями: 1) процесуальним наглядом за попереднім слідством (ст. 281); 2) наділенням обвинуваченого правами подавати клопотання та скарги (стст. 401, 509); 3) законодавець зобов'язував судового слідчого здійснювати функцію захисту обвинуваченого (ст. 265 СКС); 4) організаційно слідчий суддя підпорядковувався окружному суду. Скарги та клопотання обвинуваченого розглядалися і вирішувалися судом (стст. 501–508); 5) результати попереднього слідства усно і гласно в змагальному режимі перевірялись у судовому засіданні; 6) рішення про винуватість постановляв суд присяжних.

Процесуальна самостійність судового слідчого забезпечувалася тим, що він за службовим і матеріальним забезпеченням прирівнювався до суддів окружного суду. На відміну від західних країн, у яких слідчий призначався з числа суддів на короткий термін, у Російській імперії слідчі призначалися безстроково, окремо від суддів, і діяли на території окремої слідчої дільниці [7, с. 448].

Слідчі поділялися на декілька розрядів: 1) дільничні слідчі, які провадили попереднє слідство у межах визначеної дільниці; 2) слідчі у найважливіших справах – безпосередньо знаходилися при окружних судах; 3) слідчі в особливих важливих справах, які займалися справами загальнодержавного характеру і

безпосередньо підпорядковувалися Міністру юстиції. Такі слідчі знаходилися лише у великих містах імперії (Москва, Київ, Варшава).

Судовий слідчий за СКС мав широку процесуальну самостійність. Він вживав самостійно всіх заходів, необхідних для провадження слідства, за винятком тих, у яких влада його обмежила законом (ст. 264).

Судовий слідчий мав три види владних повноважень: 1) стосовно провадження дізнання; 2) щодо інших структур державного апарату; 3) стосовно «окольних» людей та 4) щодо свідків, понятих та експертів [8, с. 250].

Законні вимоги судового слідчого були обов'язкові для всіх посадових і приватних осіб. У випадку, коли при виконанні обов'язків слідчий натикався на опір, він мав право вимагати сприяння з боку військового начальства (стст. 270–272 і 368 СКС).

За СКС судовий слідчий відносно поліції виступав процесуальним керівником. Він міг перевіряти, доповнювати й скасовувати дії поліції з провадження дізнання та самостійно виправляти помилки. Це зумовлювалося тим, що юридично значимою для суду була лише процесуальна форма діяльності попереднього слідства [9, с.18].

Окрім того, під час провадження попереднього слідства судові слідчі наділялися правом робити обшуки і виїмки та притягати осіб, які були викликані до суду і не з'явилися без поважних причин до матеріальної відповідальності й приводу. Самостійно обирали запобіжний захід [10, с. 612].

Усупереч змагальному процесу в суді, стадія попереднього слідства мала розшуковий характер, що було принциповим недоліком, який заважав встановленню істини у кримінальному судочинстві та негативно впливав на якість провадження кримінальних справ.

У зв'язку з цим, В. П. Даневський писав, що принциповий недолік попереднього слідства коріниться в інквізиційному началі, що пронизує цю стадію процесу – потрійній ролі слідчого (суддя, обвинувач і захисник), та суміщенні дізнання (власне розшуку), його завдань і засобів із попереднім слідством, із завданнями і засобами останнього [11, с. 26].

По-перше, судовий слідчий як учасник процесу поєднував у собі несумісні, суперечливі та протилежні між собою процесуальні функції обвинувача, судді та захисника.

Так, згідно з вимогами стст. 265–266 СКС уся діяльність судового слідчого спрямовувалась на доведення обставин, які викривали обвинуваченого, що притаманне функції обвинувачення. Слідчий був підконтрольний прокурору (ст. 281 СКС).

За стст. 323–324 СКС законодавець поклав на судового слідчого обов'язки, які властиві лише судовій владі. Він здійснював оцінку зібраним ним доказам. Приймав рішення про притягнення обвинуваченого та про застосування стосовно нього запобіжних заходів. Постановляв рішення про притягнення свідків, понятих та експертів за неявку без законних причин за його викликом на допит до відповідальності шляхом накладання штрафу та зняття з них такого штрафу.

За відсутності на попередньому слідстві сторін на судового слідчого також покладалася функція захисту. Судовий слідчий був зобов'язаний з пов-

ною неупередженістю встановлювати всі обставини, які виправдовують обвинуваченого (ст. 265 СКС) Порівняльний аналіз функцій обвинувачення та захисту показує, що обов'язки обвинувачення для судового слідчого були домінуючими й обов'язковими (ст. 281 СКС), а виконання обов'язків захисту для судового слідчого були необов'язковим і на його розсуд (стст. 446, 449, 456 СКС). Так, перевірка доводів обвинуваченого, спрямованих на спростування показань свідка, залежала від визнання слідчим цих доводів суттєвими для справи (ст. 449 СКС).

Таким чином, створена законодавцем модель попереднього розслідування відповідала розшуковому типу. Вона, на концептуальному рівні, ігнорувала принципові основи змагальності кримінального процесу. У цій стадії кримінального судочинства домінувала лише функція обвинувачення, яку представляв судовий слідчий. Така форма, модель попереднього слідства схилила слідчого діяти упереджено до обвинуваченого. У зв'язку з цим А. Ф. Кістяківський слушно зазначав, що інквізиційний метод пізнання істини в кримінального судочинства не надає спеціальних гарантій, крім совісті та релігії судді [11, с. 26].

З перших днів свого існування інститут досудового розслідування викликав у наукових і практичних колах багато нарікань. До перших належало: відсутність змагальності, гласності, нерозмежованість процесуальних функцій обвинувачення, суду та захисту, суміщеність дізнання та попереднього слідства.

Оцінюючи через 50 років реформу інституту слідчих, Б.П. Бразоль писав, що з перших днів свого існування викликав чимало нарікань і висловлювалися вимоги до повного скасування судових слідчих, докорінної зміни та послідовного його розвитку в душі судових установ 1864 року. Історія вітчизняного попереднього слідства — це історія нарікань на нього [12, с. 95]. Дослідження витоків трансформації кримінального судочинства Росії за Судово-правовою реформою 1864 р., вплив і взаємодія його з кримінально-процесуальним законодавством інших держав у XIX ст. обговорюються і в зарубіжній літературі [14; 15; 16; 17; 18; 19]. Але дана тема надто широка та потребує більш детального розгляду і подальшого вивчення.

Висновок. На підставі викладеного можна констатувати, що за Статутом кримінального судочинства 1864 р. попереднє слідство, на відміну від судових стадій, залишилося функціонувати на розшукових засадах до падіння Російської імперії. Така модель досудового слідства не давала гарантій щодо забезпечення завдань кримінального судочинства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кони А.Ф. Отцы и дети судебной реформы / А.Ф. Кони. — М., 1914. — 67 с.
2. Джаишиев Г. Сергей Иванович Зарудный. Материалы его биографии / Г. Джаишиев // Русская старина. — 1888. — № 9.
3. Журнал Министерства юстиции за 1862 г. — № 10. — 71 с.
4. Спасович В.Д. О теории судебных доказательств в связи с судоустройством и судопроизводством / В.Д. Спасович // Журнал Министерства юстиции. — 1860. — № 11.

5. Полное собрание законов Российской империи : СОБР. второе. 1864. СПб., 1867. — № 20982.
6. Журнал соединенных департаментов законов и гражданских дел Государственного совета за 1864 г. — № 47.
7. *Фойницкий И.Я.* Курс уголовного судопроизводства : [в 2 т.] / Фойницкий И.Я. : под общ. Ред. А.В. Смирова. — СПб. : Альфа, 1996. — Т.1. — 1996. — 747 с.
8. *Солдатенко О.А.* Вітчизняна історія створення та розвитку органів досудового слідства / О. А. Солдатенко // Вісник Запорізького юридичного інституту. — 2002. — № 1. — С. 250—259.
9. Положение о введении в действие судебных уставов 20 ноября 1864 года к Закавказскому краю // ПСЗ : Собр. 2 — е. СПб., 1864. — Т. XIX. — 497с.
10. Систематический комментарий к Уставу уголовного судопроизводства. — М., 1914. — 749 с.
11. *Даневский В.П.* Наше предварительное следствие : его недостатки и реформа / В.П. Даневский. — К. : Семенко Сергей, 2003. — 142 с.
12. *Кистяковский А.Ф.* Общая часть уголовного судопроизводства. — К. : Издательство Семенко Сергея, 2005. — 118 с.
13. *Бразоль Б.П.* Очерки по следственной части. История. Практика / Бразоль Б.П. — Петроград, 1916. — 346 с.
14. Criminal procedure and the constitution, leading supreme court cases and introductory text / By Jerold H. Israel, Yale Kamisar, Wayne R. LaFave. — West publishing co. st. paul, minn., 1989. — P. 26—28
15. *Ali Safak.* Ceza hukuku (Genel ve Özel Hukumler) / Prof. Ali Safak. — Ankara, 2005. — P. 418.
16. *Dubber M.D.* The German Jury and the Metaphysical Volk: From Romantic Realism to Nazi Ideology / M.D. Dubber // American Journal of Comparative Law. — 1995. — No 43. — P. 227.
17. Recommendation PA CE 1402 (1999) / Control of internal security services in Council of Europe member [Електронний ресурс]. — Режим доступу : states //http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta99/EREC1402.htm.
18. Kodeks karny. Kodeks postępowania karnego. Kodeks karny wykonawczy. — Gdansk, 2003. — S. 171.
19. *Kramer B.* Crundbegriffe des straf verfahrensrechts. 4 Aufi. Stuttgart. Verlagw. Kolihammer, 1999. — S. 29.

REFERENCES

1. *Koni A.F.* Otcy i deti sudebnoj reformy/ A.F. Koni. — М., 1914. — 67 s.
2. *Dzhaishiev G.* Sergej Ivanovich Zarudnyj. Materialy ego biografii / G. Dzhaishiev // Russkaja starina. — 1888. — № 9.
3. Zhurnal Ministerstva justicii za 1862 g.— №10. — 71 s.
4. *Spasovich V.D.* O teorii sudebnyh dokazatel'stv v svjazi s sudoustrojstvom i sudoproizvodstvom / V.D. Spasovich // Zhurnal Ministerstva justicii. — 1860. — № 11.
5. Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii : SOBR. vtoroe. 1864. SPb., 1867. — № 20982.
6. Zhurnal soedinennyh departamentov zakonov i grazhdanskih del Gosudarstvennogo Soveta za 1864 g. — № 47.
7. *Fojnickij I.Ja.* Kurs ugolovnogo sudoproizvodstva : [v 2 t.] / Fojnickij I. Ja. : pod obshh. Red. A.V. Smirova. — SPb. : Al'fa, 1996. — Т. 1. — 1996. — 747 s.

8. Soldatenko O.A. Vitchyzniana istoriia stvorennia ta rozvytku orhaniv dosudovoho slidstva / O. A. Soldatenko // Visnyk zaporizkoho yurydychnoho instytutu. — 2002. — № 1. — S. 250–259.

9. Polozhenie o vvedenii v dejstvie sudebnyh Ustavov 20 nojabrja 1864 goda k Zakavkazskomu kraju // PSZ : Sobr. 2 — e. SPb., 1864. — T. XIX. — 497 s.

10. Sistematiceskij kommentarij k Ustavu ugovnogo sudoproizvodstva. — M., 1914. — 749 s.

11. Danevskij V.P. Nashe predvaritel'noe sledstvie : ego nedostatki i reforma / V.P. Danevskij. — K. : Semenکو Sergej, 2003. — 142 s.

12. Kistjakovskij A.F. Obshhaja chast' ugovnogo sudoproizvodstva. — K. : Izdatel'stvo Semenکو Sergeja, 2005. — 118 s.

13. Brazol' B.P. Ocherki po sledstvennoj chasti. Istorija. Praktika / Brazol' B.P. — Petrograd, 1916. — 346 s.

14. Criminal procedure and the constitution, leading supreme court cases and introductory text / By Jerold H. Israel, Yale Kamisar, Wayne R. LaFave. — West publishing co. st. paul, minn., 1989. — P. 26–28

15. Ali Safak. Ceza hukuku (Genelve Ozel Hukumber) / Prof. Ali Safak. — Ankara, 2005. — P. 418.

16. Dubber M.D. The German Jury and the Metaphysical Volk : From Romantic Realism to Nazi Ideologi / M. D. Dubber // American Journal of Comparative Law. — 1995. — No 43. — P. 227.

17. Recommendation PA CE 1402 (1999) / Control of internal security services in Council of Europe member [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : states //http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta99/EREC1402.htm.

18. Kodeks karny. Kodeks postepowania karnego. Kodeks karny wykonawczy. — Gdansk, 2003. — S. 171.

19. Kramer B. Crundbegriffe des straf verfahrensrechts. 4 Aufi. Stuttgart. Verlagw. Kolihammer, 1999. — S. 29.

Кубрак П.М. Попереднє слідство в Україні за Судово-правовою реформою 1864 року

Стаття присвячена дослідженню витоків трансформації кримінального судочинства Російської імперії за Судово-правовою реформою 1864 р., в тому числі і в Україні, що дає можливість простежити досягнення та недоліки формування судової системи у той період, складовою частиною якої було попереднє слідство. Поставлені у той період питання реформування досудового слідства є актуальними і на сьогодні.

Ключові слова: Судово-правова реформа 1864 р., кримінальне процесуальне право, досудове слідство, мировий суд, суд присяжних, судові статuti.

Кубрак П.Н. Предварительное следствие в Украине по Судебно-правовой реформе 1864 года

Статья посвящена исследованию истоков трансформации уголовного судопроизводства Российской империи за Судебно-правовой реформой 1864 г., в том числе и в Украине, что дает возможность проследить достижения и недостатки формирования судебной системы в тот период, составной частью которой было предварительное следствие. Поставленные в тот период вопросы реформирования досудебного следствия актуальны и сегодня.

Ключевые слова: Судебно-правовая реформа 1864, уголовное процессуальное право, досудебное следствие, мировой суд, суд присяжных, судебные уставы.

Kubrak P. Preliminary Investigation in Ukraine under Judicial and Legal Reform of 1864

The article deals with the research of the grounds for the transformation of criminal justice in Russian Empire, including in Ukraine, under Judicial and Legal Reform of 1864. Such research allows examining benefits and burdens of the judicial system formation, which includes preliminary investigation, during that period. The matters of the pretrial investigation reform, raised at that time, are still relevant nowadays.

Keywords: *Judicial and Legal Reform of 1864; Criminal Proceedings; Pretrial Investigation; Magistrates Court; Trial by Jury; Judicial Statute*

Стаття надійшла до редакції 31.03.2017.

ЮРИДИЧНА НАУКА

JURIDICAL SCIENCE

НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ

ЗАПРОШУЄМО ДО СПІВРОБІТНИЦТВА

Вищий навчальний заклад «Національна академія управління» видає з 2010 року періодичний науковий юридичний журнал «Юридична наука». Журнал внесено в оновлений перелік фахових видань з юридичних наук постановою Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України № 153 від 14.02.2014, крім того, журнал 20 квітня 2011 року зареєстровано в Міжнародному центрі періодичних видань (ISSN International Centre м. Парижі); журнал зареєстровано та проіндексовано у таких міжнародних наукометричних каталогах і базах даних: Index Copernicus – з 1 січня 2014 року; Safetylit – з 17 серпня 2016 року.

З моменту свого заснування журнал став сполучною ланкою між науковцями і практиками, які працюють у науково-дослідних закладах, вищій школі, юриспруденції, державних установах України і зарубіжжя, між усіма тими, хто переймається проблемами розвитку юридичної науки, європейськими інтеграційними прагненнями. Журнал має на меті пропагувати публікації авторів як всередині держави Україна, так і за кордоном, а тому в списку поданих джерел має бути не менше п'яти англомовних посилань. Активна участь у наукових публікаціях на шпальтах журналу сприяє розвитку фундаментальних і прикладних досліджень з усіх напрямків юридичних наук, посиленню впливу права на вирішення правових, політичних, соціальних, екологічних, організаційних та інших проблем розвитку суспільства, держави, входженню України в європейський і світовий простір.

Журнал є дуже цікавим для науковців, докторантів, аспірантів, здобувачів, студентів, національного господарства, працівників правоохоронних органів, суддів, державних службовців і всіх тих, хто цікавиться правом.

РУБРИКИ ЖУРНАЛУ «ЮРИДИЧНА НАУКА»

- Загальні проблеми розвитку юридичної науки
- Методологія сучасної юридичної науки
- Питання теорії прав людини та правої держави
- Теорія та історія держави і права
- Філософія та соціологія права
- Міжнародне право. Право Європейського Союзу та порівняльне правознавство
- Конституційне право
- Адміністративне, фінансове, податкове право та адміністративне судочинство
- Цивільне, сімейне, міжнародне приватне право та цивільне процесуальне право
- Національна безпека та військове право
- Кримінальне право, кримінологія, кримінально-виконавче право; кримінальне процесуальне право та криміналістика
- Судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність
- Господарське та господарське процесуальне право
- Земельне, аграрне та екологічне право
- Трудове право та право соціального захисту

Періодичність видання — 12 разів на рік. Журнал видається українською, російською, англійською мовами, анотації — українською, російською й англійською мовами. Матеріали, що надходять для публікації в журналі, проходять рецензування членами редакційної колегії, розглядаються та рекомендуються Вченою радою ВНЗ «Національна академія управління».

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15,

e-mail: har_2008@ukr.net

<http://legal.nam.edu.ua/about.html>

JURIDICAL SCIENCE

SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW

WELCOME TO COOPERATE

Higher education institution «National Academy of Management» issues since 2010 periodic research legal journal «Juridical science».

The journal is included in the updated list of professional publications on legal sciences Resolution Certifying Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine №153 from 02.14.2014.

Since its inception, the magazine has become a link between academics and practitioners who work in research institutions, higher education, jurisprudence, public institutions in Ukraine and abroad, between all those involved in the development of legal science, European integration aspirations. The magazine aims to promote the publication of authors both within the State of Ukraine and abroad, and so the list provided by the source must be at least five English-language references.

Active participation in scientific publications in the journal promotes the development of basic and applied research in all areas of juridical sciences, strengthening the influence of the right to address the legal, political, social, environmental, organizational and other problems of society, the state, the entry of Ukraine into the European and world space.

The magazine is very interesting for scientists, doctoral students, graduate students, applicants, law enforcement officials, judges, civil servants and all those who are interested in law.

JOURNAL HEADLINES:

- Common problems of development juridical science
- The methodology of modern juridical science
- Problems in the theory of human rights and law-governed state
- Theory and History of State and Law
- Philosophy and Sociology of Law
- International law. European Union Law and comparative jurisprudence
- Constitution Law
- Administrative, financial, tax law and administrative proceedings
- Civil, family, private international law and civil procedure law
- National security and military law
- Criminal law, Criminology, Criminal Executive Law, Criminal Procedural Law and Criminalistics
 - Forensic examination; operatively-search activity
 - Commercial law and Commercial procedure law
 - Statewide, agricultural and environmental law
 - Labor Law and Social Security Law

Periodicity – 12 times a year. The magazine is published in Ukrainian, Russian, English languages, annotations – Ukrainian, Russian and English.

Materials submitted for publication in the journal are reviewed by members of the editorial board, reviewed and recommended by the Academic Council of the University of «National Academy of Management».

<http://legal.nam.edu.ua/about.html>

НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧНА НАУКА»

УДК 34

Заснований 28.02.2011. Виходить щомісяця.

Свідоцтво про реєстрацію: серія КВ № 20692-10492 ПР від 28.04.2014.

ISSN 2222-5374

Журнал 20 квітня 2011 року зареєстровано в Міжнародному центрі періодичних видань (ISSN International Centre, м. Париж), також журнал зареєстровано та проіндексовано у таких міжнародних наукометричних каталогах і базах даних: Index Copernicus – з 01 січня 2014 року; Safetylit – з 17 серпня 2016 року; Social Science Research Network (SSRN) – з 17 жовтня 2016 року.

Наказом Міністерства освіти і науки № 153 від 14.02.2014 «Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки щодо діяльності спеціалізованих вчених рад від 14 лютого 2014 року», відповідно до підпунктів 35 і 36 пункту 4 Положення про Міністерство освіти і науки України, затвердженого Указом Президента України від 25 квітня 2013 року № 240, Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, Положення про спеціалізовану вчену раду, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14 вересня 2011 року № 1059, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 10 жовтня 2011 року за № 1170/19908, Положення про атестаційну колегію Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14 вересня 2011 року № 1059, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 10 жовтня 2011 року за № 1169/19907, Порядку формування Переліку наукових фахових видань України, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 17 жовтня 2012 року № 1111, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 02 листопада 2012 року за № 1850/22162, та на підставі рішення Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України №153 від 14 лютого 2014 року науковий юридичний журнал «ЮРИДИЧНА НАУКА» включений до Переліку наукових фахових видань України згідно зі списком.

ЗАСНОВНИК І ВИДАВЕЦЬ:

Вищий навчальний заклад «Національна академія управління»
Україна, 03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15.

Голова редакційно-видавничої ради С.А. Єрохін.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4714 від 23.04.2014.

Головний редактор: Матвійчук Валерій Костянтинович,

доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник народної освіти України,
перший проректор ВНЗ «Національна академія управління».

Заступник головного редактора: Харь Інна Олексіївна,

кандидат юридичних наук, доцент, заступник завідувача кафедри кримінального права,
кримінології, цивільного та господарського права ВНЗ «Національна академія управління».

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15
Тел.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74

**З приводу публікації статей авторам необхідно звертатися до секретаря журналу
Савенкової Тетяни Гаріївни**

E-mail: tanya_saven@ukr.net

E-mail: tanya_saven@ukr.net; har_2008@ukr.net

www.legal.nam.edu.ua.

ВИМОГИ ДО НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ

Відповідно до постанови президії Вищої атестаційної комісії України №7D05/1 від 15 січня 2003 року «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» наукова стаття повинна бути актуальною, з виразно окресленою проблематикою, містити наукові положення, розроблені особисто автором, висновки про наукове та практичне значення наукової розробки.

Стаття має включати такі необхідні елементи:

1. Визначення УДК (вказати назву галузі права).
 2. Назва статті (англійською, українською та російською мовами).
 3. Ініціали і прізвища авторів англійською, українською та російською мовами.
 4. Анотацію англійською, українською та російською мовами.
 5. Ключові слова (5–6 слів/ключових словосполучень англійською, українською та російською мовами).
 6. Структура текстової частини:
 - постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими практичними завданнями;
 - визначення окремих питань, що не вирішені в обраній для дослідження проблемі;
 - аналіз останніх досліджень і публікацій, на які спирається автор;
 - формулювання цілей статті;
 - виклад основних обґрунтованих результатів дослідження;
 - висновки з даного дослідження;
 - внутрішня структуризація (розділи з назвами або виділені частини).
- У статті повинно бути не менше 15 посилань. Посилання на ту чи іншу працю у тексті повинні позначатися в дужках за порядковим номером цієї праці в списку використаних джерел з вказівкою на відповідну сторінку (ІЗ, с. 12).
- Список використаних джерел у кінці статті складається відповідно до вимог державного стандарту України ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання». Крім того, у списку джерел має бути не менше 5 англомовних посилань.
 - Після списку використаних джерел подаються анотації та ключові слова трьома мовами (українська, російська, англійська).
 - Анотації мають містити: прізвище та ім'я автора, назву статті відповідними мовами. Крім того, звертаємо увагу авторів на те, що обов'язково повинна бути анотація англійською мовою на півтори сторінки А-4 (окремим файлом).
 - Англійський текст повинен бути оформлений на фаховому рівні володіння мовою. У разі подання тексту, перекладеного, наприклад, через Інтернет-перекладач (Google тощо), або нефахово, стаття не буде прийнята до публікації.

• **Файл зі статтею та анотацією англійською мовою до статті надсилається у такому форматі:**

- а) на початку імені ставиться номер журналу (11, 4, 7 тощо);
- б) через крапку після номера ставиться скорочення року (14, 15 тощо);
- в) нижнє підкреслення (_) потім тип документа **note** – анотація або **topic** – стаття;
- г) після цього нижнє підкреслення (яке розділяє шифр з ім'ям автора), потім прізвище автора та ініціали англійською мовою.

Приклад: **11.14_note_Olenenko A.doc** (де «note» – позначення анотації) або **11.14_topic_Olenenko A.doc** (де topic – позначення статті).

• Загальний обсяг публікації (назва статті, відомості про автора, текст статті, використані матеріали, анотація, ключові слова) не повинен перевищувати 20–30 тис. знаків, як виняток, не більше 40 тис. знаків.

До наукової статті необхідно додавати:

- електронний варіант статті у форматі MS Word (docx або doc);
- інформаційну довідку про автора українською та англійською мовами: прізвище, ім'я, по батькові (повністю), науковий ступінь, вчене звання, місце роботи і посада, поштова адреса, контактний телефон;
- заява з підписами автора (-ів) про те, що надіслана стаття не друкувалася і не подана до будь-яких інших видань;
- фото автора (-ів) у форматі jpg, tif;
- якісні ілюстративні матеріали з назвою та нумерацією, придатні для сканування;
- витяг з протоколу засідання кафедри про рекомендацію статті до друку, засвідчений належним чином (до статей кандидатів наук, аспірантів, ад'юнктів і здобувачів наукового ступеня).
- Стаття, подана до редакції без дотримання зазначених вимог, опублікуванню не підлягає.
- *До уваги авторів: при поданні статті обов'язково вказувати коротко відомості про автора, телефон та власний e-mail для зручності зв'язку.*

Редакція залишає за собою право на рецензування, редагування, скорочення і відхилення статей. За достовірність поданої інформації відповідальність несе автор.

Гонорар за публікацію не сплачується.

Передрук опублікованих матеріалів журналу здійснюється тільки з дозволу автора і редакції.

Надані матеріали не повертаються.

**ВНЗ «НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ»
НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧНА НАУКА»**

03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15
Тел.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74

НАУЧНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА»

УДК 34

Основан 28.02.2011. Выходит ежемесячно.

Свидетельство о регистрации: серия КВ № 20692-10492 ПП от 28.04.2014.

ISSN 2222-5374

Журнал 20 апреля 2011 года зарегистрирован в Международном центре периодических изданий (ISSN International Centre, г. Париж), также журнал зарегистрирован и проиндексирован в таких международных наукометрических каталогах и базах данных:

Index Copernicus – с 01 января 2014 года; Safetylit – з 17 августа 2016 года;

Social Science Research Network (SSRN) – с 17 октября 2016 года.

Приказом Министерства образования и науки № 153 от 14.02.2014 «Об утверждении решений Аттестационной коллегии Министерства образования и науки относительно деятельности специализированных ученых советов от 14 февраля 2014 года», в соответствии с подпунктами 35 и 36 пункта 4 Положения о Министерстве образования и науки Украины, утвержденного Указом Президента Украины от 25 апреля 2013 года № 240, Порядку присуждения научных степеней и присвоения ученого звания старшего научного сотрудника, утвержденного постановлением Кабинета Министров Украины от 24 июля 2013 года № 567, Положения о специализированном ученом совете, утвержденного приказом Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины от 14 сентября 2011 года № 1059, зарегистрированного в Министерстве юстиции Украины от 10 октября 2011 года под № 1170/19908, Положения об аттестационной коллегии Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины, утвержденного приказом Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины от 14 сентября 2011 года № 1059, зарегистрированного в Министерстве юстиции Украины от 10 октября 2011 года под № 1169/19907, Порядком формирования Перечня научных профессиональных изданий Украины, утвержденного приказом Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины от 17 октября 2012 года № 1111, зарегистрированного в Министерстве юстиции Украины от 2 ноября 2012 года под № 1850/22162, и на основании решения Аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины № 153 от 14 февраля 2014 года научный юридический журнал «ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА» включен в Перечень научных профессиональных изданий Украины согласно списку.

УЧРЕДИТЕЛЬ И ИЗДАТЕЛЬ:

Высшее учебное заведение «Национальная академия управления»
Украина, 03151, г. Киев, ул. Ушинского, 15.

Председатель редакционно-издательского совета С.А. Ерохин.

Свидетельство субъекта издательского дела ДК № 4714 от 23.04.2014.

Главный редактор: Матвейчук Валерий Константинович,

доктор юридических наук, профессор, заслуженный работник народного образования Украины, первый проректор ВНЗ «Национальная академия управления».

Заместитель главного редактора: Харь Инна Алексеевна,

кандидат юридических наук, доцент, заместитель заведующего кафедрой уголовного права, криминологии, гражданского и хозяйственного права ВУЗ «Национальная академия управления».

АДРЕС РЕДАКЦИИ:

Украина, 03151, г. Киев, ул. Ушинского, 15

Тел.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74

**По поводу публикации статей авторам необходимо связываться
с секретарем журнала**

Савенковой Татьяной Гариевной

E-mail: tanya_saven@ukr.net

E-mail: tanya_saven@ukr.net; har_2008@ukr.net

www.legal.nam.edu.ua

ТРЕБОВАНИЯ К НАУЧНЫМ ПУБЛИКАЦИЯМ

В соответствии с постановлением президиума Высшей аттестационной комиссии Украины № 7D05/1 от 15 января 2003 года «О повышении требований к профессиональным изданиям, внесенных в перечень ВАК Украины» научная статья должна быть актуальной, с отчетливо очерченной проблематикой, содержать научные положения, разработанные лично автором, выводы о научном и практическом значении научной разработки.

Статья должна включать следующие необходимые элементы:

1. Определение УДК (указать название отрасли права).
2. Название статьи (на английском, украинском и русском языках).
3. Инициалы и фамилии авторов на английском, украинском и русском языках.
4. Аннотация на английском, украинском и русском языках.
5. Ключевые слова (5–6 слов / ключевых словосочетаний на английском, украинском и русском языках).

6. Структура текстовой части:

- постановка проблемы в общем виде и ее связь с важными практическими задачами;
- определение отдельных вопросов, не решенных в выбранной для исследования проблеме;
- анализ последних исследований и публикаций по рассматриваемой проблеме;
- формулировка целей статьи;
- изложение основных обоснованных результатов исследования;
- выводы из данного исследования;
- внутренняя структуризация (разделы с названиями или выделенные части).

• В статье должно быть не менее 15 ссылок. Ссылки на ту или иную работу в тексте должны обозначаться в скобках за порядковым номером этой работы в списке литературы с указанием на соответствующую страницу ([3, с. 12]).

• Список использованных источников в конце статьи составляется в соответствии с требованиями государственного стандарта Украины ДСТУ ГОСТ 7.1: 2006 «Система стандартов по информации, библиотечному и издательскому делу. Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления». Кроме того, в списке источников должно быть не менее пяти англоязычных ссылок.

• После списка литературы подаются аннотации и ключевые слова на трех языках (украинский, русский, английский).

• Аннотации должны содержать: фамилию и имя автора, название статьи на соответствующих языках. Кроме того, обращаем внимание авторов на то, что обязательно должна быть аннотация на английском языке на полторы страницы А-4 (отдельным файлом).

• Английский текст должен быть оформлен на профессиональном уровне владения языком. В случае подачи текста, переведенного, например, через Интернет-переводчик (Google и т.п.), либо непрофессионально, статья не будет принята к публикации.

• Файл статьи и аннотации на английском языке со статьей пересылать в таком формате:

- а) в начале имени ставится номер журнала (11, 4, 7 и т.д.);
- б) через точку после номера ставится сокращение года (14, 15 и т.д.);
- в) нижнее подчеркивание (_) затем тип документа note – аннотация или topic – статья;
- г) после нижнее подчеркивание (которое разделяет шифр с именем автора), затем фамилия автора и инициалы на английском языке.

Пример: 11.14_note_Olenenko A.doc (где «note» – обозначение аннотации) или 11.14_topic_Olenenko A.doc. (где topic – обозначение статьи).

• Общий объем публикации (название статьи, сведения об авторе, текст статьи, использованные материалы, аннотации, ключевые слова) не должен превышать 20–30 тыс. знаков, в порядке исключения, не более 40 тыс. знаков.

К научной статье необходимо предоставить:

- электронный вариант статьи в формате MS Word (docx или doc);
- информационную справку об авторе на украинском и английском языках;
- фамилия, имя, отчество (полностью), научная степень, ученое звание, место работы и должность, почтовый адрес, контактный телефон;
- заявление с подписями автора (ов) о том, что присланная статья не публиковалась и не подана в любые другие издания;
- фото автора (ов) в формате jpg, tif;
- качественные иллюстративные материалы с названием и нумерацией, пригодные для сканирования;
- выписку из протокола заседания кафедры о рекомендации статьи к печати, заверенную надлежащим образом (со статьями кандидатов наук, аспирантов, адъюнктов и соискателей ученой степени).
- Статья, представленная в редакцию без соблюдения указанных требований, опубликована не будет.
- При подаче статьи обязательно указывать кратко сведения об авторе, телефон и собственный e-mail для удобства связи.

Редакция оставляет за собой право на рецензирование, редактирование, сокращение и отклонение статей.

За достоверность представленной информации ответственность несет автор.

Гонорар за публикацию не оплачивается.

Перепечатка публикуемых материалов журнала осуществляется только с разрешения автора и редакции.

Предоставленные материалы не возвращаются.

**ВУЗ «НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ УПРАВЛЕНИЯ»
НАУЧНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА»**

03151, м. Киев, ул. Ушинского, 15

Тел.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74

**SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW
«JURIDICAL SCIENCE»**

UDC 34

Founded in 28.02.2011. Goes out every month.

Certificate of Registration: KB № 20692-10492 series of PR 28.04.2014.

ISSN 2222-5374

Journal April 20, 2011 recorded in the International Center of Periodicals (ISSN International Centre, m. Paris), the magazine recorded and indexed in such international scientometric directories and databases:**Index Copernicus – from 1 January 2014; Safetylit – from 17 August 2016;****Social Science Research Network (SSRN) – 17 October 2016.**

Ministry of Education and Science № 153 from 02.14.2014. «On approval of Attestation Collegium of the Ministry of Education decisions on the activities of specialized academic councils on February 14, 2014», according to points 35 and 36, paragraph 4 of the Ministry of Education and Science of Ukraine approved by the Decree of the President of Ukraine on April 25, 2013 № 240 Procedure for awarding academic degrees and awarding academic ranks of Senior Scientist, approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine of 24 July 2013 № 567, Regulations on specialized academic council, approved by the Ministry of Education and Science, Youth and Sports of Ukraine on September 14, 2011 № 1059, registered in the Attestation Collegium of the Ministry of Justice of Ukraine October 10, 2011 by № 1170/19908, Regulation of the Certifying Board of the Ministry of Education, Youth and Sports of Ukraine, approved by the Ministry of Education, Youth and Sports of Ukraine from September 14, 2011 № 1059, registered with the decree of the Ministry of Justice of Ukraine on October 10, 2011 by № 1169/19907, procedure for formation of the list of scientific professional editions of Ukraine, approved by the Ministry of Education, Youth and Sports of Ukraine on October 17, 2012 year number 1111, registered with the Ministry of Justice of Ukraine November 2, 2012 by № 1850/22162, and based on the decision of the Attestation Collegium of the Ministry of Education on February 14, 2014 – № 153.

Scientific Law Journal «Juridical science» is included into the list of scientific professional editions of Ukraine according to the list.

Founder and Publisher:

Higher Educational Institution «National Academy of Management»
03151, Ukraine, Kyiv, Ushyns'koho Street, 15

Chairman of the Editorial and Publishing Council of SA Erokhin
subject of publishing certificate № 4714 of 23/04/2014.

Editor: Valery K., Matviychuk

Doctor of Law, Professor, Honored Worker of Education of Ukraine,
Vice-Chancellor of the University «National Academy of Management»

Deputy Editor: Inna A., Khar

Doctor of Law, Associate Professor, Deputy Head of the Department of Criminal Law, Criminology, Civil and Commercial Law of the National Academy of Management»

EDITORIAL OFFICE ADDRESS:

03151, Ukraine, Kyiv, Ushyns'koho Street, 15

Tel.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74

Regarding the publication of their article, the authors need to communicate with the secretary of the journal

Savenkova Tatiana

E-mail: tanya_saven@ukr.net

www.legal.nam.edu.ua

INSTRUCTIONS TO AUTHORS OF THE «JURIDICAL SCIENCE» JOURNAL NEW REQUIREMENTS FOR ARTICLES

Articles sent to the Editor of «Juridical science», according to the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine decree №7D05/1 dated January 15, 2003 «On increasing demands for specialized issues listed in HAC of Ukraine» should include the following:

- A scientific article should be relevant, with clearly defined problematic issues, include scientific positions developed by the author, the conclusions of scientific and practical importance of scientific work; including determination of UDC.

- The paper should include the following elements:
 - a problem and its relation to important scientific and practical tasks;
 - analysis of recent researches and publications on the issue to be considered;
 - definition of specific issues that are not solved in the problem for research chosen;
 - formulation of the objectives of the article;
 - summary of the main conclusions of the study;
 - conclusions of this study;
 - in the article should be no less than 15 references;
 - internal structure – sections with names or selected parts.

English.

- References to this or that research should be placed in brackets according to the number of mentioning in the list of references with indication of appropriate page ([3, p. 12]).

A list of sources at the end of the article are compiled in accordance with International Standard of Ukraine DSTU GOST 7.1:2006 «A System of Standards on Information, Librarianship and publishing. A Bibliographic Notation. A Bibliographic Description. General Requirements and Rules of Composition». Also in the source list has to be at least 5 English language references.

- After he references are added abstracts and keywords in three languages (Ukrainian, Russian and English).

- Abstracts should include: an author's name, a title of the article in (Ukrainian, Russian and English) languages. The authors should pay attention that there should be an abstract in English and half a page A-4 (in a separate file).

- The English text should be executed at the professional level of language proficiency. In the case of a text translated, for example, through the Internet Translator (Google, etc.), or unprofessional, the article will not be accepted for publication.

The article and the abstract should be named:

1. issue number should be placed before the name (11, 4, 7, etc.);
2. dot after the number of issue you should place 2 last figures of the year (14, 15, etc.);
3. underscores (_), then the type of document note – abstract topic – Article;
4. after the title of the articles, underscores (which separate code with the author's name) you

should place the author's last name, name in English and initials.

Example: 11.14_note_Olenenko A.doc (where «note» – markS annotations) or 11.14_ topic _ Olenenko A.doc. (Where the topic – refer to the article).

- Publication (title, information about author, text, references, abstract, and keywords) should not exceed 20-30 000 signs.

Additions to the scientific article:

- An electronic version of the article in a format MS Word (docx or doc);
- Information about the author in Ukrainian and English (surname, first name, middle name (in full), academic degree, academic status, place of work and position, mailing address, telephone number);

- A statement signed by the author (s) that sent the article is had been not printed and have not given to any other editions;

- a photo of the author (s) in the format jpg, tif;

- Qualitative illustrative materials supplied by a name and number suitable for scanning;

- Extract from the minutes of the Department with recommendation of the article for publication, duly certified (for the Articles of Ph.D., graduate students and adjunct academic degree).

- An article submitted to the editor without complying with these requirements shall not be published.

- All the authors to note: when supplying article necessarily indicate a brief information about the author, telephone and your own e-mail to ease communication with authors.

Editors reserve the right to review, edit, and reduce decline articles.

For authenticity of the article the author is responsible for.

The royalties are not paid for the publication.

Reprints of published materials in the journal are made only with the permission of the author and the publisher.

Available materials are not returned.

**Higher education institution «National Academy of Management»
SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW
«Juridical science»**

**03151, Ukraine, Kyiv, Ushyns'koho Street, 15
Тел.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74**